

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE
ETNOREGIONÁLIS ÉS ANTROPOLÓGIAI KUTATÓKÖZPONT

**Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont
Munkafüzetek 103.**

Becze Szabolcs

Nacionalizmus és ökológiai gondolkodás

A baszk új szociális mozgalmak environmentalista akcionálizmusa

**MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont
Budapest, 2006**

Regionális tanulmányainkat azzal a céllal adjuk ki, hogy segítsék az új tudományos eredmények terjedését és vitáikat. A publikációk a szerzők véleményét tartalmazzák, amelyért maguk a szerzők vállalnak felelősséget. E tanulmány megjelenését a Miskolci Egyetem KVAT, valamint az MTA Politikai Tudományok Intézetének segítségével (Exnota Program) tette lehetővé. Kiadásához az OTKA T 035241 számú kutatási keret és a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság biztosított anyagi hátteret.

© **Becze Szabolcs, Budapest, 2006**

Sorozatszerkesztő: A.Gergely András

Kiadni, másolni csak a szerző engedélyével és az MTA Politikai Tudományok Intézetének hozzájárulásával lehet.

Tárgyszavak: társadalmi mozgalmak, ökológia, környezetvédelem, alternatív politika, zöldek, Spanyolország, kulturális antropológia, politikai antropológia, szociológia, kutatómódszertan, kultúratudomány.

ISSN 1416-8391
ISBN 963 7372 47 4
ISBN 978 963 7372 47 6

Kiadja
az MTA Politikai Tudományok Intézete
Budapest, 2006

TARTALOM

Émikus előhang

Másképpen szólva a nacionalizmusról

Ökonacionalizmus, etnoökológia, lokális environmentalizmus

Etnicitás és térképzetek

Az identitás határai és az etno-tér-szerzés

Az etnotér történelmi reflexiói

Etnotáj-konstrukciók

Modern ökotér?

A nyelviség a térben

A baszk ökológiai mozgalomról

A nacionalizmus narratívái és ökológiai gondolkodás

Lemoiz, a társadalmi ellenállás emblémája

A lokalitás felé – Itoitz húsz éve

Élő nép vagy etnológiai múzeum?

Lokális? Nemzeti(ségi)? Globális?

Új ellenségképek

A baszk ökológiai mozgalom kihívásai

Felhasznált és hivatkozott irodalom

**MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont
Munkafüzetek**

**Az itt közölt kutatási tanulmány témakörében sorozatunkban megjelent további
kiadványok**

Émikus előhang

Évtizedek óta problematikus témakörű, széles ívű, ám történeti és kortárs társadalomtudományi értelmében akut kihívásokat tükröző elemzést kap kézhez az olvasó Becze Szabolcs munkájával. A kötet címét több hangsúlyos komponens – bizonyos értelemben egymásra rétegződő elemek harmonikus egysége – teszi figyelemfelkeltővé. Sorozatunkban volt már hasonló tematikájú írás (nem is egy), ám a Miskolci Egyetemen kulturális antropológusként végzett szerző sajátos komplexitású áttekintéssel ajándékozza meg itt olvasóit. Szakképzettségét tekintve részint nem kerüli el a kultúrakutató antropológusokra jellemző kutatási metodikát, a résztvevő megfigyelést és hosszabb jelenlétet abban a közegben, amelyet kutat, részint rálát erre, ugyanakkor belülről (émikusan, élményközeli módon) szemléli mindazt, amiről hírt ad. E megközelítés előnyeit talán nem minden értelemben szükséges itt előre kiemelni, de annyit érdemes jelezni, hogy a Szerző személyében nem pusztán egy aktivizmusba feledkezett szimpatizánsról van szó, aki politikai horizont alá feszíti az aktuális kérdéseket. Elfogultsága, avatottsága talán nem lesz kétséges az Olvasó számára, ám érdemes felfigyelni az objektivitásra törekvésre, a közelség és távolságtartás mindvégig egyensúlyban tartott kettősségére, tehát arra, amit az antropológusnak csinálnia és képviselnie kell.

Miben, avagy mennyiben kívülálló és beavatott egyszersmind a Szerző? Ha a kérdésben rejlő mesterkelt megengedést tekintjük, a válasz szinte „költőien” benne rejlik a kérdésben. De ha konkrétan arra is rákérdezzünk: mivégre indul egy magyar fiatal a baszk vagy spanyol kutatási terepre, s válik az ott talált problémák hazai megfogalmazójává, közvetítőjévé, sőt válaszereső tudományos megfigyelővé, akkor a válasz már korántsem egyértelműen „politikamentes”. Sorozatunkban (illetve a Kutatóközpontunk által kiadott más sorozatokban, a Dokumentumok, az Európai Tanulmányok vagy a Többnyelvű Tanulmányok válogatásában) több kiadvány vállalta már ama „policy”-knak ismertetését, amelyek nem tartoznak tisztán a tájegységi-regionális, vagy a szociológiai, a néprajzi vagy a politikatudományi kutatások által megismert problematikákhoz. Becze Szabolcs műve is ilyen interdiszciplináris, avagy multidiszciplináris megközelítést vállal, s korántsem véletlen, hogy ezzel a szemlélettel mind a civilizatorikus kérdéseket, mind a helyi politikai válaszokat, továbbá a globális kihívásokat, s nem utolsósorban a civiltársadalmi reflexiókat is mintegy „átkarolja”, egybefogja a maga szemléleti spektrumában. Nem szorul hosszabb indoklásra, mennyiben érint politikai aspektusokat a nacionalizmus kérdése (és különösen ennek spanyolországi kisebbségi, baszk tájegységi kontextusa), avagy mennyiben politika a szociális elégedetlenséget fölhangosító új társadalmi mozgalmak sajátlagos nézőpontja. Épp ilyen kevésbé kérdéses, hogy a környezetvédő, térségmentő (átfogóbb és nemzetközi használatban is elfogadottá vált) „environmentalista” civiltársadalmi szerveződések miként állnak össze alternatív vagy épp „dekonstruktív” logikájú cselekvési egységgé, s ebben miféle szerepe volt-van-lesz az akciózásnak, a cselekvő kihívásoknak, a civil erőket serkentő és ezzel más, jobbára elbizonytalanodott, periferezálódott, „hanyatlökött” térségeket aktivizáló izmusoknak. Az akcionizmus (vagy akcionizmus) mint politika ebben az értelemben olyan alternatív diplomácia eszköze, egyben olyan társadalmi nyomásgyakorlási program, amelyben az „ökoszociális” túlélési kísérletek csupán az egyik felszín jelenítik meg, ezek mélyén valójában a helyi társadalmak túlélési esélyei laknak.

Kiadványsorozatunk előző kötete a kulturális tőkeképződés társadalmi folyamatát taglalta egy magyarországi fejlesztési térség, avagy fejlődési pólus (Győr–Moson–Sopron–Vas megye) kapcsán, ahol mind a kapcsolati, mind a szellemi tőke, az ismeretek, tudás, ismeretségek és kooperációs hajlandóságok külön-külön is hangsúlyt kaptak a térség lakói vagy ismerői szempontjából. Nos, ugyan-ez a „mentális kapacitás”, a polgáriasuló társadalom és a civil

Nem lenne hát meglepő, hogy a társadalomtudományok között helyét kereső kultúra-tudományi (vagy néha-néha viselkedéstudományinak nevezett) kutatások számára kihívó kérdés maradt a hatalom támogatottsága, a társadalmi kisebbségek által megszavazott vezető politikai erők kényszeríthetősége. A politikai hatalmak, a hatóságok és kormányok relatív támogatottságában meglévő „akció-potenciál”, amely a magasban megmaradni segíti a politikai vezérkarokat, s ennek ellenoldalán, a politikai ellenzékek, az alternatív mozgalmak, az ellenpolitikák, vagy épp a kivonulási és nemszavazási jogukkal élő tömegek révén alapkérdéssé lett a pártok vezető/képviselési szerepe, a szavazók jogainak és a kormányzatot „szolgáló állammá” változtató eljárás módoknak széles köre. A kérdés itt sem más, mint az antik jogállami múlttra visszanyúló, de a tömegtársadalmakat immáron zavarba is hozó *hatalomátruházás*: akire polgárként, választóként szavazok, abba bizalmi készletem egy részét mintegy „áthelyezem”, s ráruházom a helyettem való cselekvés, az érdekeemben folyó döntés, a kedvemben járó eredményesség tartalékait. Ha pedig ezekkel nem sikeresen él, vagy visszaél, vagy önmaga gyarapítására használja föl, vagy a társadalmi erőkből hatalmi erőt konvertál magának, akkor a bizalmatlanság lesz támasza csupán, s forma szerint a politika képviselője, a politikusok tábora visszahívható, elűzhető, kiiktatható e közvetítői szerepkörökből. Legalább is elvileg. A gyakorlati kérdés pedig az maradt: hogyan valósítható meg egyáltalán a hatalomátruházás a szavazói magatartás négyévenkénti gesztusán túl. A mindig okkal és joggal elégedetlenkedő társadalmi tömegek mintegy „saját bőrükön” tapasztalják meg a hatalomviselők milyenségét, s tesztelik már előre, méricskélik utólag is, kibe helyezték *bizalmukat*. Merthát, mi tagadás, ezek a belső viszonyok, láthatatlan kapcsolatok, civil remények és polgári normák csak ritkán több kapacitást, viszont már önmagában sem kevés és korántsem értéktelen tökeformát tartósítanak. A társadalmi kooperáció, az együttműködési esély tőkét.

Az opposícióra képes „civil társadalom” döntésbefolyásoló szereplővé válása, a nyomásgyakorló aktivitás Becze Szabolcs számára is a mindenkorai politikai folyamatok finomszerkezetének mélyén jelen lévő civilitás (és talán egyúttal a civilizáció?) mentén tesztelhető, s mindezek spanyol térségi állapotrajza korántsem aggálymentesen formálódik az itt olvasható kutatási összegzésben. Mindemellett a Szerző a politikai kultúra számos szegmensét, talapzatának bázis-elemeit is sorra veszi, bizonyos mértékig megtakarítva számunkra azt a munkát, amelyet az *új társadalmi mozgalmak* szociológiai és kultúra-tudományi szempontú értékelését magunknak kellene elvégeznünk. Eléggé sokféle tudáságazatban lettek fontosak az ilyen típusú ismeretek, meglehetősen sok tudományág karol össze a kérdések releváns megválaszolása alkalmával, ezért Becze Szabolcs nemcsak a baszk vagy spanyolországi helyzet bemutatásával segít egy kortárs policy megismerésében, hanem magával a pluridiszciplináris szemléletmód példázatával is. Merthát szinte aligha lehet kétséges, hogy korunk gazdasági, politikatudományi, szociológiai vagy akár pszichológiai és nemzetközi kapcsolati tudásterületein egyformán érvényes következtetésekre és tanulságokra juthat, aki ezt a társadalomkutatási szempontból korántsem egynemű, vagy nem könnyedén megragadható jelenséget, a társadalmi közbizalom, a demokratikus érdekegyeztetés és a csoportközi kooperáció fogalmait nem használja föl a mélyebb belátás érdekében. Aligha elfogadható ma már olyasféle alapozottságú nézet, amely a demokratikus kormányzást, a liberális piacgazdálkodást, a tőkék transzferét, a haszon méltányosságát vagy a verseny igazságosságát úgy tudja függetleníteni a társadalmi közbizalom jelenlévő szintjeitől, hogy abból nem fog hiányozni a politikai kultúra intézményeinek egyik legfontosabbika, a civil társadalom. Márpedig ennek pusztá létében már jelen kell lennie a saját kapcsolati körön és baráti-kollegiális körökön túli szélesebb horizontot is átfogó nyilvános érintkezési módnak, a térségi érdekek tisztázásának, a lokális szolidaritás konstruktumának, amelyet a csoportidentitás és a hatalompolitika kettős nyomása formál legitim alakzattá. Ezt az építményt történeti értelemben éppen az államasult léttel szembeni polgári törekvés hozta

létre és töltötte meg élettel, a politikai attitűdök és beállítódások, tehát a szerveződésképeség egésze ugyancsak nem lehetnek meg az őket működtető szolidaritás-háló és bizalmi állapot, továbbá a társadalmi kohézió nélkül. A kohézió elemei között pedig már nemcsak az EU-policyk, hanem a társadalmak közötti szomszédságok, összhang és kooperáció lehetőségei szempontjából is alapkérdés a civil öntevékenység mértéke, szabadságfoka, jogosultságának elismerése. Ez pedig Spanyolországban, és a baszk tartományban különösen kardinális kérdés, nemcsak a szabadságjogok, autonómia, centrális állammal való viszony (avagy más néven: a kormányozhatóság) szempontjából, hanem az európai összhang keresésekor is. A normák rendjében, a szabályok erdejében utakat és garanciákat kereső európai polgár, a kormányokat fenntartó civil társadalom, s ennek körében a kisebbségi érdekérvényesítés, továbbá mindezen relatív viszonylatokat széles kontextusban elemezni képes kutató ezen a ponton, a szolidaritás és bizalom, kezdeményező együttműködés és innovatív hálózatépítés konvertálható tökefajtajával korunk (ha nem is egyetlen, de) elmúlhatatlanul fontos értéktartalmát firtatja. Világpolitikai hullámok, vagy a közeli múltból és a közvetlen környezetből származó tapasztalatok adják bázisát ennek a megértés és belátás, az egyensúly és a normakövetés, az egészséges arányú ellenpontosítás és alternatív cselekvés belső harmóniájában megmutatózó problematikának. Ha a társadalmi hálózatból kiszorított kisebbségről van szó, ha a társadalmi tökéből nem részesedők súlyosan kimaradnak ebből a harmóniából (ezt Exnota-kutatásunk sokoldalúan igazolta szociálpolitikai nézőpontból), akkor mindezen szempontoknak a „magas politika”, a nemzetközi kapcsolatok, a diplomácia kontextusában van hangsúlyos helye. Becze Szabolcs ennek a feltétel-együttesnek, a külső és belső dimenziók összhangjának keresésével afelé vezeti olvasóit, ahol ennek legalább az esélye kínálkozik, vagy ahol az esélyek ellenére a civil kurázszi még nehezíteni képes a hatalmi indolencia mértékét. A megvalósulás, akár etnikai-kisebbségi, akár regionális-térségi, akár civilizatorikus-kulturális jellegű, épp a civil társadalom által feladatként vállalt program kérdése is. Kérdése igazgatási döntéshozónak, vezető politikusnak, ökológiai szakembernek, ellenkultúrás mozgalmárnak éppúgy, mint az európai identitás kiépítésén munkálkodó aktivistának. Ezért épp a megvalósítás lett az a feladatkör, amelynek egyre nagyobb a kihívási és nehézkedési körülmény-együttese, egyre súlyosabb a tétje, s egyre kínzóbb a felelőssége. Erre a felelőségre figyelmeztet példázataival a Szerző is...

A. Gergely András

Másképpen szólva a nacionalizmusról

Ha az antropológus magatartás nem lenne szigorú etikai, erkölcsi, morális normák és interpretációs elvárások alá rendelve, azt lehetne mondani, hogy a baszkok hajlamosak a radikalizmusra. Ez azonban túl általános és mindenféle tudományos attitűdöt nélkülöző megállapítás. Persze elmondható, hogy radikálisak minden társadalomban, etnikumban, kulturális környezetben találhatóak, ami sok esetben nem más, mint maga az etnocentrizmus egyik vagy másik oldalról történő interpretációja, és még ha a fenti általánosítás takar is némi igazságot, az valójában nem egy etnikum sajátos szubsztanciájából ered, hanem a történelmi emlékezetből és tudatból fakadó reflexív kritikai pozíció. Az új társadalmi mozgalmak esetében a „radikalizmus” ezen típusa nem is annyira a marginális viselkedési mintákra példa, mint inkább olyan alternatív szabályok és kognitív minták, megoldások keresésére, melyek az adott politikai környezetben tűnhetnek szélsőségesnek, ugyanakkor a nacionalizmus terminusához hasonlóan ez is torzításoktól nehézkes. A baszk interpretációk szerint egy olyan magatartásformát jelent, amely a fennálló politikai rend(szer) ellen lép föl, miszerint különböző korszakok aktorai, a kommunistáktól az anarchistákig, a keresztényeken át egészen a nacionalistákig is megbélyegezhetőek ezzel. Manapság Baszkföldön az *izquierda abertzale* (a patrióta baloldal) politikai és szindikalista formáit szokás ekképp illetni, amely túlcserélve a pejoratív „leminősítésen” annak sajátjává vált, nagyrészt a liberális, szociáldemokrata reprezentációk révén, melyekről a baszk baloldal hasonlóképpen gondolkodik. És mint a gyakori bélyeg a baszk nacionalizmusra, a terrorizmus vádja, úgy ez a jelző is cirkulál a két fél értelmezése között.¹

A nacionalizmus ideája és fogalma a történelmi tapasztalatoktól és példáktól terhelt. Mindentől függetlenül nehéz a baszk új szociális mozgalmakról beszélni e kényes és szerteágazó kérdés figyelembe vétele nélkül. Spanyolország történelmi régióiban – eltekintve annak szélsőjobbaldali vagy ultrabalos artikulálódásaitól – a fogalom elsősorban pejoratív konnotációs tartalmaitól mentesen értelmeződik, mint politikai, kulturális, nemzeti(ségi) konstruktív folyamat. Tény, hogy mindkét oldalról hozhatóak példák pro és kontra, mint ahogy az is megfigyelhető, hogy a baloldal hogyan kriminalizálja a jobbaldali centralista össz-spanyol-nemzeti gondolkodást, valamint ugyanez a politikai oldal mennyire radikalizálja a nemzetiségi nacionalizmus megjelenését, amire legalább ugyanannyi oka és joga van, mint a kisebbségi nemzetek esetében. Ha abból indulunk ki, hogy Franco diktatúrája milyen mértékű kulturális, emberi pusztítást okozott a baszk lakosságban, akkor némileg belátható a baszk politikai gondolkodás és nemzeti érzés jogossága. Ugyanakkor nem feltétlenül a fegyveres militarizmus bizonyul helyes megoldásnak a centralista nemzetállami ideológiával szemben, kiváltképp egy megváltozott, mérsékelt politikai erőterben; a dühödt tehetetlenség érzése és a nemzetállamiság követelése akár érthetőnek is bizonyul az egyik fél részéről, mint a szeparatista akciók következményeként megjelenő tartózkodó politikai magatartás a másik

¹ Franciaország és *Iparralde* (a franciaországi baszk tartományok) náci megszállása alatt minden szabotázs-akciót terroristának minősítettek, míg *Hegoalde* (a spanyolországi baszk területek) területén bandita és terrorista cselekményeknek bélyegezték a polgárháború utáni zavargásokat. Ugyanakkor 1969-ben, amikor létrejöhetett *Juan Carlos* jelenlegi király *Franco* utáni öröklése, a *PNV* (*Partido Nacionalista Vasco* – Baszk Nacionalista Párt) titulálta a spanyol államot erőszakosnak és terroristának. Többek között ezért is rögzítette egy évvel később a híres burgosi per kapcsán a bíróság a terrorizmus meghatározását, ami az *ETA*-ra, mint illegális, a spanyol államra és történelmi intézményeire veszélyes, az állami területet a terrorizmus, a fegyveres harc és a szociális forradalom által széttagoló szervezetre vonatkozott. Mindez az *abertzale* szerint – függetlenül a szervezettel való kapcsolatok meglététől vagy attól elhatárolódva – nyelvi, etnikai, kulturális jellemzők mentén is az állami repressziót reprezentálja.

oldalról. Az viszont tény, hogy a történelmi emlékezetet nehéz felülírni egy olyan környezetben, ahol generációk ébrednek rá etnikus kultúrájuk, kollektív identitásuk fenntartásának fontosságára. Ami általában elmondható a nacionalizmusról, az egy természetes jelenségre válaszol; a politikai érveket leszámítva egy univerzális ideológia kerül felszínre, mégpedig, hogy bármelyik ország polgárai kifejezhetik ragaszkodásukat saját etnikumukhoz, így az értelmezések lehetnek legalább annyian, mint az etnicitás egyediségei.

Mindazonáltal Baszkföldön a patriotizmusnak létezik egy másfajta terminológiai megközelítése, amely tartalmában talán közelebb áll a nacionalizmus etnikai, kulturális alapon történő értelmezéséhez. Az *abertzale* hivatalosan patriótát jelent, az *abertzaletasuna* patriotizmust, bár a fordítás szabadabb értelmezést kap *Sabino Arana*, a modern baszk nacionalizmus atyja által 1896-ban bevezetett neológ terminusánál, mely az *aberri* és a *zale* szavakból olvad össze. Az *aberri* szintén egy új keletű fogalom az *aba* – jelentése: apa, atya, melyet már nem használ a baszk nyelv – és a *herri* (nép) keverékéből. Az *aberri* és az *abertzale* szavakat *Arana* meghonosítása után a baszk sajtó azonnal használni kezdte, hogy évekkel később a nyelvészek buzgón használhassák szótárakban és az *euskara* normativizálásánál. Az *abertzale* szimbolikus tartalma később legalább olyan mértékű csorbát szenvedett jelentésében és eszmeiségében, mint amelyet a nacionalizmus a huszadik század történelme folyamán. Az *ETA* 1970-es V. ülésétől kezdve baszk politikai érában elterjedt az *izquierda abertzale* használata (nacionalista baloldal; itt azonban az *abertzale* már negatív értelemet hordoz), majd 1990-től elkülönül a *nacionalista*, mint a mérsékelt *PNV* és az *abertzale*, mint a *HB* (*Herri Batasuna* – Egységes Nép) függetlenségpártijainak és militánsainak jelzője. Így egyenlőségjel került a „nemes terminus” és a szélsőséges hazafiság, valamint a mérsékelt baloldal és a „helyes” baszk nacionalizmus közé. Az ebből fakadó kettősség és a nemzetiségi érzés reprezentációjának polémiája a mai napig azt a dichotómiát hordozza, hogy vajon melyik oldal is képviseli valójában az „igaz” baszk nacionalizmust.

Elkerülve a hosszas diskurzust a nacionalizmusról, a nemzetről, a nemzetiségről, néhány dolgot fontos kiemelni. A nemzet politikai koncepciója általában a nacionalizmus konstrukciójaként tételeződik, ami rendezzi a vágyak összességét, koherenciát igyekszik teremteni a nemzeti identitás jövőképében. Mindez kulturális (nyelv, történelem, szokások), és politikai síkon is megjelenik; a politikai horizont az öngazgatás formáit (a közös nemzeti önmeghatározás, függetlenség) és a társadalmi együttélést megszervező rendszert (ki hogyan, mikor hoz döntéseket) teszi ki, aminek keretében tulajdonképpen megfogalmazódik a nemzeti énkép. Mindez a demokrácia konstruktív processzióját jelenti, melyet a spanyol korona centralizmusának tükrében baszk öntudatmozgalmak erős kritikával illetnek. Ez a demokrácia-kritika jelentős helyet foglal el a politikai vagy a parlamenten kívül rekedt csoportok diskurzusában és a nemzetiségi kérdésben az egyik konfliktus-tényezőnek bizonyul. A különböző politikai szereplők a problémát máshogy értelmezik, az ökológiai mozgalom és az intézményi gondolkodás a nemzeti/demokratikus kultúra ideológiáját vélik közös keretnek (ebbe helyezik a környezet problémáját is), azonban eltérő koncepciókkal rendelkeznek a baszk nemzetről, a demokrácia szerepéről, annak megvalósulásáról és megvalósíthatóságáról. Az ökológiai mozgalom diszkurzív stratégiájának szempontjából a baszk nemzet inkább egy közösség, mint társadalom, ahol az etnikum legfőbb konstruktív eleme a nyelv és a fizikai terület, a néphez tartozó természet. Ez az ökológiai mozgalom révén leginkább reprezentált identitáskonstrukciós elem egy erős kollektív kötődést biztosít; ebben a nemzeti-közösségi elképzelésben a demokrácia nem az intézményi politikában, hanem ebben a közösségben, alulról jövő népakaratként jelenik meg, és amelyben közösen, a társadalmi csoportok révén szükséges döntéseket hozni.²

² Ebből a fókuszról ld. bővebben Ibarra é. n.

Tekintsünk itt el a különböző nacionalizmus-elméletek teoretikus áttekintésétől, valamint a magyar nyelven megjelent baszk önértzetet taglaló, gyakran önisméltó tanulmányok értelmezésétől, és vessünk egy pillantást a nemzeti gondolkodás politikai harcán, radikális fegyveres megmozdulásain túl az etnikai nacionalizmusnak egy kevésbé ismert, másfajta megjelenési formájára.

Ökonacionalizmus, etnoökológia, lokális environmentalizmus

Az 1960-70-es években intenzíven meginduló környezetvédő mozgalmak az ökológiai antropológiára is nagy hatást gyakoroltak, melynek eredményeként az ökológiai antropológia „mozgalmi” ágát is létrehozták.³ A mélyökológiai, társadalomökológiai ihletettséggű irányzat egyik célja – és ebben az értelemben bizonyos vonatkozásai az etnoökológia, az environmentalista gondolkodás és a nemzeti érzés összefonódásának esetére is kiterjednek – a társadalmi etika megteremtése és ennek értelmében a társadalomkép átformálása az ember és környezete viszonylatában. Ez a pozíció – ugyanúgy, mint az aktuális társadalmi szituáció módosítási kísérletei, akár az etnikai alapú elhatárolás és gondolkodási-cselekvési stratégiák, minták érvényesítése és/vagy a másik oldalról ezek figyelembe vételének követelése –, mint később láthatóvá válik, a baszk ökológiai mozgalom gondolkodását és formálódását is nagymértékben áthatotta. Amennyiben figyelembe vesszük a kérdés politikai vonatkozásait – baszk etnikai kérdések esetében nagyon nehéz elmentni emellett –, úgy a mozgalmi ökológiai diszciplína más megközelítésében akár a politikai ökológia paradigmája, kérdésfelvetései és válaszai is bevonhatóak az értelmezés kereteibe. Jól megfigyelhető ennek lebegése az ember és a környezet politikai magára maradásának kérdéseit feszegető diskurzusokban és a konkrét politikai vádakban a baszk ökológiai mozgalom képviselőinek megfogalmazásában. Szükséges is kiemelni az environmentalista gondolkodás politikai aktusait, lévén, hogy az előző paradigma – a politikai ökológia – nagyrészt a lokális közösségek, természeti népek társadalmi-politikai környezetével való reakciókat és hatásokat vizsgálja, különös hangsúlyt fektetve az állam, a domináns társadalmi minták fenyegetéseire, a gazdasági-politikai kényszerekre, az asszimilációra, stb. Ahogyan már az ökológiai antropológiai kutatások is rámutattak, hogy nemcsak bizonyos természeti népek esetében, hanem nyugati típusú, elsősorban a hátrányos helyzetű, vagy épp etnikai kisebbségeket integráló társadalmakban is érzékelhető a környezetért való küzdelem politikai fenyegetettsége, úgy jelen esetben érdemes azt is megvizsgálni, hogy hogyan jelentkezik egy etnikai kisebbség harca során az industrialista-urbanista politikai stratégiákon, az integráns nemzetállamon, a regionális vezetésen és a vállalati szférán túl a globalizációval szemben történő ellenállás. Mindez olyannyira nem áll távol a baszk ökológiai harcoktól, hogy a regionális és állami politikai-gazdasági stratégiák, figyelmen kívül hagyva a kisebbségi értékeket, érdekeket, valamint ezek hangoztatását és megőrzésükre tett kísérleteket, a környezeti agresszió mellett a természettel szimbiózisban élő lokális kultúrák megsemmisítéséhez vezettek.

Ha megnézzük a baszk ökológiai harc markánsabb példáit – *Lemoiz*, *Leizaran*, *Itoitz*; bár ez utóbbi esetben már némiképp megváltozott az *abertzale* és a társadalmi mozgalmak viszonya – a politikai-gazdasági fenyegetés, és nem utolsó sorban ezek nacionalista felhangja legalább akkora hangsúllyal jelentkezett, mint az ökológiai, természetvédelmi kérdések. A politikai ökológiai megközelítés vagy az ökológiai kérdések politikai vonatkozásai leginkább az egyes szereplők és az érintett kérdések politikai aspektusaiban ragadhatóak meg, azon túl, hogy a baszk társadalmi mozgalmakra jellemző sajátos reakciók és modellek meglétéről, úgymond etnopolitikai stratégiákról is lehet beszélni.

³ Borsos 2004: 73. Az ökológiai antropológia kérdéseiről, paradigmáiról, dilemmáiról, irányzatairól szóló összefoglalás egy igen bő irodalomlistát is közöl.

Annak kérdése, hogy az adott közösség környezeti jogai hogyan sérülnek, vagy ritkábban érvényesülnek egy-egy ökológiai válság, agresszió során, már az etnoökológiai értelmezés irányába mutat. A területhez, mint élettérhez, a természeti erőforrásokhoz, a lokális szellemi és anyagi kultúrához való ragaszkodás és jogérvényesítési kísérlet nagyrészt – és erre szintén jó példát szolgáltatnak a baszk ökológiai mozgások – épp a politikai-gazdasági gyakorlat és attitűd révén került-kerül veszélybe. Hogy mindebben mennyire játszhat mediátor szerepet a civil társadalmi szféra és az adott ökológiai szervezetek munkája, az nagyrészt az adminisztratív oldal struccpolitikájának függvénye.

Az etnoökológia és a kognitív antropológia összefonódása annak értelmében, hogy egy társadalom miképp viszonyul környezetéhez, egy tágabb, de ugyanakkor mindenképp célravezető értelmezési perspektívát kínál arra, hogy közelebb kerüljünk ahhoz a bizonyos értelemben misztikusnak-mitikusnak tűnő kérdéshez, hogy a baszk etnikai kisebbség milyen kognitív struktúrával rendelkezik természeti és kulturális környezetét illetően; illetve mennyire lehet ebben az értelemben egy egyediségekkel rendelkező etnikai viszonyról beszélni. Fel kell tenni azt a kérdést is, hogy amennyiben létezik ez a sajátosságokkal teli reláció és az environmentalizmus ilyen szintje, abban az esetben az hogyan is közelít, közelíthető a nemzeti önérzethez, akár épp egy környezetvédelmi ügyeket és szempontokat áthúzó atrocitás esetében. Vagyis ez az etnikai-kognitív-ökológiai szemléletű pozíció megfeleltethető-e, és ha igen, milyen mértékben az ökológiai ügyek nacionalista szemléletének, illetve mennyire értelmezhető ekképp bizonyos nacionalista felhangokat hordozó több ökológiai megmozdulás; vagy pedig egyszerűen csak arról van szó, hogy a nacionalizmus kisajátítja és felhasználja a környezetvédelem ügyét, hogy újabb lehetőséget teremtsen a nemzeti önérzetet generáló diskurzus létrehozásának lehetőségére. Ha már kapcsolatba került a természetszemlélet, természetfelfogás, a természeti környezethez való viszony és az etnicitás, az is alapvető problémát jelent, hogy az environmentalista gondolkodás hasonló esetei és a sajátos kognitív struktúrák egyértelműen azonosíthatóak-e egy etnikai pozícióval. Mint látni fogjuk, ez a kérdés nem mindig egyértelmű, de közhelyszerű tény, hogy a baszk ökokörnyezethez való mentális viszony a baszk nép sajátja. Ez nyilván létrehozhat etnikai diskurzust és a viszonyulás speciális esetét is jelentheti, a kérdés azonban leginkább az, hogy mindez mennyire jelent egyben nacionalista pozíciót. Némi túlzással így az a hagyományos felfogás is megkérdőjelezhető, hogy egy közösség saját kultúrájából adódóan védi környezetét, vagy épp mindez egy tágabb értelemben, akár etnikai, akár nacionalista kontextusban is megállja-e a helyét és értelmezhető-e e módon? Ezen előbbi felvetés több, olyan megválaszolás nehézségét jelentő kérdést vetne föl, mint például mi az a kultúra, amelyből eredően védi adott esetben egy társadalom tárgyi, kulturális, fizikai, szimbolikus környezetét; számtalan hasonló kérdést lehetne föltenni, amelyekbe itt most nem szükséges belefolylni. Másrészt az environmentalista antropológia révén a környezet fogalma is átértelmezést nyer, a természeti környezet fogalma tágul, és ez talán a mai napig az ökológiai antropológia egyik legnagyobb dilemmáit hordozza.⁴ Az előbb vázolt gondolatmenet alapján a kérdés úgy is feltehető, hogy értelmezhető-e a természeti-kulturális környezet és az etnikai-nacionalista környezet(felfogás) egybeeséseinek konstellációja?

Az environmentalista gondolkodás és antropológiai vizsgálata, valamint a kognitív etn tudomány és a szakrális ökológia megközelítésében is lehet hivatkozni az etnikai térelképzelés és a környezethez való viszony összefüggéseire, már csak abból az egyszerű tényből adódóan is, hogy egy közösség, etnikum spirituális és szakrális képzeteinek sajátosságai, egyediségei az adott természeti-társadalmi környezettel összefüggésben lehetnek – már ha létezik ilyen

⁴ Erről a vitáról és az ökológiai antropológia kihívásairól bővebben ld. a *Liget* folyóiratban közölt tanulmányokat (Borsos Balázs 2000; Borsos 2001; Borsos Béla 2000; Kiss 2000; Lányi 2000).

vonatkozása a vallási-világnézeti kultúrának. Konkrétan a baszk természeti képzetekhez való visszatérés csak az etnikum természeti környezetében állja meg a helyét és mindez csak ebben a kontextusban értelmezhető (eltekintve itt attól a tényről, hogy a baszkok nagy része erősen kötődik a kereszténységhez, de a mitológiai istenségekhez való visszanyúlás egy induktív tendenciát mutat, javarészt a fiatalok körében, melynek szintén megvannak a maga politikai-társadalmi okai). Ez egyértelműen egy etnikai pozíciót is jelent, más összefüggésben ez a reláció értelmét veszítené. Ebben az esetben a fő probléma inkább az, hogy ez a sajátos elképzelés miképp nyomja rá bélyegét az environmentalista gondolkodás és az etnicitás szorosabb kapcsolatára. Ugyanakkor a szakrális ökológia gondolatkörében maradván a már említett etikai nézet, vagy baszk példán a „hétköznapi öko-tudat” és az ökológiai lelkiismeret is motivációt jelent a természeti környezet és a benne élő kultúra számára egy élhető környezet fenntartása és morálisabb környezeti megfontolások érdekében.⁵

A szakrális ökológiai megközelítésnek azért is van némi, nem kizárólagos értelemben vett relevanciája, mert a tradicionális ökológiai gondolkodás és tudományos felfogás mezejére beemeli a hiedelmek, a világgép, vagy a vallás szerepét. A természeti környezethez való viszony pedig bizonyos értelemben és bizonyos közösségekben a szakrális jelenségek révén artikulálódik, vagy ez a kapcsolat komplex jelenségként értelmezendő a vallási képzetek és az etnikai-természeti reláció keresésében, mely még inkább árnyalhatja megközelítést. A baszk példák esetében a környezethez való viszonyulás megértéséhez valamelyest elengedhetetlen és megkerülhetetlen a szakrális ökológiai megközelítés lehetősége. Ez nem csak az adott vallás világgépét és annak értelmezését jelenti, hanem a kognitív struktúrákban fellelhető természeti környezet és világgép, vagy világ(el)kép(zelés) összefüggésének megnyilvánulásait, a természet és a kultusz (vagy természet-kultusz), valamint a mítoszok kapcsolatát is. Ugyanakkor a környezet – és jelen esetben ez legalább ennyire nyilvánvaló – használásának tradicionális módszereit, a hagyományos gazdálkodási ismereteket, technikákat, metódusokat összhangba rendezni a modern eszközökkel, stratégiákkal és gazdaságpolitikai érdekekkel, melyeket a modern környezetrendezési politikai platformok nem vesznek figyelembe.

A kognitív antropológia és az etnoökológia a feljebb említett kérdéseken kívül többek között abban is segítheti a vázolt problémák feloldását, vagy legalábbis az ezekhez való közeledést, hogy a társadalmi képzetek, a társas tudás, egy közösség, etnikum tudáshorizontjának – így az ökológiai és az etnikus viszonyrendszernek – megismerése a közösség önreprezentációján keresztül interpretálódik. Ezáltal a saját természeti, kulturális, tárgyi, szellemi világgép és környezet relációinak rendszerei és tudása is elérhetővé válik, az antropológiai megismerés szempontjából pedig mindenképp előnyt jelent az énikus kategóriák szerinti vizsgálat és tudásszerzés, ami esetünkben az etnikus pozíciók és a nacionalizmus, valamint környezeti kérdések közeledésében igényel némi vizsgálódást. Így tehát az egyik lényeges kutatási szempont etnoökológiai értelemben a saját környezetről létrehozott tudáshorizont értelmezése, másrészt az ökonacionalizmus problematikáját felvetve a sajátos etnikai pozíciókban a nemzeti érzület jellemzőinek kiszűrése, jelesen, hogy az ökológiai gondolkodás kapcsolatba hozható-e bizonyos fokú nacionalista öntudattal, és ha igen miképp, vagy milyen paraméterek mentén lehet mindezt megragadni.

A kognitív antropológiai megközelítés még egy fontos értelmezési perspektívát kínálva itt azt is jelenti – természetesen azon túl, hogy egy adott közösség, társadalom, stb. miképp rendszerezi kognitív struktúrákba kulturális és tárgyi, így természeti környezetét is –, hogyan és milyen reakciót alakít ki ez a közösség a kulturális környezet változásai során. Jelen esetben a relevanciakeresés akár evidensnek is mondható, hiszen a spanyol kormány és a regionális vezetés által a természeti környezet változására, módosulására, befolyásolására tett

⁵ Borsos 2004: 76.

kísérletek egyértelmű válaszokat váltottak ki a környezetvédő és civil mozgalmak részéről, tegyük hozzá: nemcsak kognitív szinten, hanem mindezek konkrét megnyilvánulásaiban is. Az említett relevanciakeresést itt abban kell látni, hogy ezek a reakciók mennyire hordoztak nacionalista felhangokat; *Lemoiz* és bizonyos mértékben *Leizaran* esetében ez nyilvánvaló, illetve az is, manapság a nacionalizmus és a társadalmi mozgalmak kapcsolata hogyan módosul. A másik lényeges kérdés ennek a nacionalizmusnak milyenségére, megnyilatkozási formáira, stb. irányul.

Mivel ezt a megközelítési és értelmezési lehetőséget, a kognitív antropológiát az etnoscience-el hozzák kapcsolatba, így az ennek egy ágának tekintett etnohistoria kiegészítheti az eddig felvázolt interpretációs perspektívákat, újabb kapukat megnyitva az interdiszciplinaritás mezsgyéin való lavírozásban: a saját történelemhez való reflexív viszony, valamint az etnotér és az ökotáj bizonyos fokú kapcsolatrendszer, a történelmi tudat és a történelmi emlékezet hogyan formálják a ragaszkodást ehhez az ökotérhez; kapcsolatba hozható-e az etnikus történelemszemlélet az etnotér-ökotáj fogalmaival és azok változásaival; illetve milyen szerepet töltött be az etnohistoria az ökotér kognitív megrajzolásában és az ehhez való mentális kötőerőben. Ebben az értelemben az is kérdésessé válik, hogy a baszk nép egy jól körülhatárolható létezőként elhelyezhető „*ökoszisztéma-népei*”⁶ jelent-e (etnikailag, kulturálisan, nyelvileg igen, bár ez is rengeteg kérdést felvet), vagy csak a környezet és a kultúra sajátos összefüggései és interpretációi utalnak erre, vagy épp mi akarjuk ennek látni; mindenesetre tény, hogy ezek megjelenítései és kognitív szintjei egyedi képről árulkodnak. A baszk történelem során rengeteg olyan jelenség felszínre kerül, ami ezt a viszonyt látszik igazolni (például a hegyek, folyók szerepe, a hegyekbe kényszerítettség, amit tulajdonképpen a baszk kultúra konzerváló erejének tekintenek, valamint az öninterpretációk szerint mindennek a nyelv megőrzésében játszott szerepe; a geopolitikai elhelyezkedésből adódó kulturális vonatkozások; stb.), vagyis hogy az etnikus történelem bizonyos tényei mennyire hatották át és játszottak közre az etnotér-képzet formálódásában, az etnogeográfia, a környezeti földrajz és az etnohistoria, az etnokogníciók, vagy ha szabad így fogalmazni, és szójátékkal élni, akkor az *ÖKogníciók* összefüggéseit. Az etnoökológia ebben az értelemben tehát az adott nép saját szerepének vizsgálatát jelenti.

A vallás és a környezet kapcsolatát vizsgáló paradigma nem új az antropológiában. Továbbmenve, az etnoökológia és a szakrális ökológia összefonódását az is meghatározza, hogy ez előbbi diszciplínában nemcsak a természeti környezet, hanem a mitologikus és vallási hiedelmek, valamint a világkép vizsgálata is beletartozik. Itt most nem az a feladatunk, hogy a két megközelítés határvonalait meghúzzuk, hanem – akár az előbbi, akár az utóbbi megközelítést alkalmazva – némileg kimutassuk a természeti környezetre vonatkoztatott szakrális tényezők meglétét, illetve azt, hogy a környezetről alkotott kognitív tudás milyen viszonyban áll bizonyos spirituális képzetekkel. Tény, hogy ez a legtöbb vizsgált kultúránál kimutatható, baszk példán sem okoz nehézséget. Mindinkább az jelenthet kihívást, hogy a vallási képzetek hogyan illeszthetőek a fenti kérdések sorozatába. Ugyanakkor ebben az értelemben arra érdemes koncentrálni, hogy az új szolidaritási, vagy új szociális mozgalmakban – és leginkább a fiatalabb generáció körében – újjáéledő, némileg animisztikus, némileg a baszk mitológiához kötődő képzetekhez való visszanyúlás nagymértékben meghatározza az etnikus identitást. A mitologikus reflexiók, a természeti istenségek effajta reneszánsza és az ateista magatartási formák mintha kisajátítani látszanának a vallás identitáskonstrukcióban betöltött szerepét, és egyre inkább úgy tűnik, hogy a baszk etnicitás követendő mintájává vált. Ennek többszörös jelentősége van: először is nem szabad megfeledkezni a baszk – még az *ETA* köreiből is meghatározó – katolicizmus jelentős (egykori?) mértékéről, valamint a baszk

⁶ Borsos 2004: 72.

nacionalizmussal és szociális mozgalmakkal gyakran együttműködő egyház szerepéről és támogatásáról sem; másrészt lényeges, hogy a Franco-diktatúra és az azt követő össz-spanyol nemzeti politikai gondolkodás hogyan sajátította ki és állította szolgálatába az egyházat és a kereszténység ideológiáját a nemzeti-nacionalista kereszténység eszméjének meghirdetésével. Kérdés, hogy ez mennyire járult-járul hozzá a katolicizmus, a vallási érzület levetkőzéséhez, illetve az antiklerikalizmus erősödéséhez, mindenesetre ezek a pozíciók tetten érhetőek a szociális mozgalmak gondolkodásában és cselekvési stratégiáiban. Pamplonában például a KKKKK társaság 1986 óta rendszeresen tartott ateista felvonulásokat és rendezvényeket város utcáin egy ateista hét megszervezésében, kisebb-nagyobb visszhangot keltve, vagy akár a rendfenntartó erőkkel való összeütközésig is elmenve. Ugyanakkor bizonyos fórumokon, leginkább a Spanyolország területén nagyrészt egységesen működő, Baszkföldön sajátosságokkal rendelkező foglalómozgalom (*movimiento okupa*) által kisajátított, kulturális, ifjúsági, szociális központoknak berendezett centrumokban (ezeket általában „szociális központoknak” nevezik, Baszkföldön a neve: *gatzetxe*, ami „ifjúsági házat” jelent) a fiatalságot egyre inkább érintő kérdésként jelenik meg az antiklerikalizmus és az egyház-vallás szerepét megkérdőjelező diskurzus. Mindez pedig arra fordítja a figyelmet, hogy a baszk mitológiai képzetek – és ezek a természeti környezetben való elhelyezése, illetve ahhoz való viszonya – miképp próbálják mindezt pótolni; milyen kérdéseket vet föl az etnikus identitás szempontjából; illetve ez hogyan is képezhető le a természeti környezet viszonylatában, vagyis mindezeknek milyen szerep jut a nemzeti önelképzelésben és az identitás diskurzusaiban.

Természetesen nem az a cél, hogy mindenben a baszk nacionalizmus megnyilvánulásait lássuk, ellenben nem mehetünk el a gyakran ezekre utaló szituációk mellett, mint például a baszk ifjúsági mozgalmak nemzeti érzést megjelenítő felhangjai. Az előbbi példa a nemzeti keresztény ideológia dominanciájának és represszív állami politikai támogatásának elutasítására és más képzetekkel való helyettesítésére utal, ami egyáltalán nem idegen a baszk nacionalista gondolkodástól és identitáspolitikától. E kapcsolat kimutatása tehát az önelképzelés keretein belül betöltött szerepe alapján valósulhat meg. Lévén antropológusok, akiknek a kultúra minden apró rezdüléseire „sűrűn” oda kell figyelnünk – használhatnánk itt a holisztikus megközelítés jogosságát –, úgy ezeket az eseteket sem hagyjuk figyelmen kívül, mint ahogy Borsos Balázs is emlékeztet *Roy Ellen* meglátására, bizonyos népek, közösségek ökológiai kapcsolatrendszerének leegyszerűsítéséből adódó hibákra.⁷ Ebben viszont nem azt kell keresni, hogy az antropológus mit lát bele, vagy mit akar belemutatni munkájába, hanem mindinkább feljogosít egy mélyebb, komplexebb integratív hozzáállásra, abból kiindulva, hogy egy kutató számára nincs fölösleges információ, még ha nem is mindent használ fel. Mindettől függetlenül a kérdés változatlan: a környezet-kultúra kapcsolódása – eltekintve most itt annak elemzésétől, hogy ebben a viszonyban melyik a dominánsabb – miképp lelhető fel az identitás, így az öndefiníció konstrukciójában. Ha pedig a baszk identitásépítésről vagy megőrzésről beszélünk, ki kell térni annak nemzeti önérzetre vonatkozó aspektusaira. Hogy ez előbbi reláció hogyan kapcsolódik mindehhez, és mindez milyen további kérdéseket vet föl, az bizonyos mértékben lemérhető az új szociális mozgalmak, így az ökológiai aktivizmus több példáján.

Az etnoökológiai – vagy a természeti környezet szimbolikus interpretációja miatt olykor a szimbolikus ökológia – egyik feladata többek között ez is: a természeti és társadalmi struktúrák, rendszerek integrációja során – az ökoszisztémák és a területen élők vizsgálatával – a környezethasználati stratégiákban fellelhető világvég meghatározása. Ezt etnikai keretbe és modern társadalmakba importálva, kimozdítva a tradicionális közösségekre vonatkoztatott megközelítésekből, közelebb kerülhetünk a vázolt feltételezésekhez. A különbség annyi –

⁷ Borsos 2004: 81.

azon túl, hogy azt is vizsgáljuk, vajon a baszk etnicitásban milyen szerepet játszik a természeti környezethez való viszony –, az is bekerül a kutatás fókuszába, hogy a környezetrendezési stratégiák, konkrétan annak intézményi, gazdasági, adminisztratív tényezők általi módosításai miképp mozgósítják mindezt a világképet, identitást, vagy tudáshalmazt. Innen pedig már egyenes út vezet a nemzeti önérték aktivizálásának megrajzolásához. Ugyanakkor épp ebben ragadható meg az etnoökológiai és az alkalmazhatóság (vagy a kutatások révén az alkalmazott antropológia) keresése, miszerint az egyes társadalmak tudáskomplexuma, tradicionális ökológiai képzetek, a természethez való kognitív struktúrái és viszonyrendszerei, stb. hogyan építhetők be a tudományos gondolkodás rendszereibe, illetve mennyire segíthet mindez a környezeti problémák rendezésében, megoldásában, alkalmazható környezetrendezési stratégiák kidolgozásában. Esetünkben *Itoitz* példáján ez a dilemma jól megmutatkozik, ugyanis az adminisztratív politika rendezési, elképzelési, környezetgazdálkodási stratégiái nemcsak, hogy figyelmen kívül hagyták ezt a tudáshalmazt, hanem környezeti agresszióval a lokális kultúrák és ökoszisztémák pusztulását okozták. Ezt az ökológiai tudást pedig ilyen és ehhez hasonló közösségek képviselték-képviselik, mint ahogy már többször citált Borsos Balázs is felhívja a figyelmet a hagyományos társadalmak eltűnéséből adódó tradicionális ökológiai tudás megsemmisülésére.⁸ Az ökológiai mozgalmak aktivistái, a helyi civil szervezetek és lakossági mozgások pedig többek között ezért is harcolnak, mint az Baszkföld esetében is tapasztalható.

A kultúra képviselői oldaláról közelítve az értelmezésekhez, az is felszínre kerül, hogy miképp látják szerepüket az egyensúly fenntartásában vagy megmaradásáért folytatott küzdelemben, melyet itt adott esetben a gazdasági és környezeti politikai elképzelések igyekeznek megbontani. Itt sem az a feladat, hogy ennek a viszonyoknak történeti kereteit és változásait derítsük fel – hacsak nem annyira, hogy *Itoitz* húszéves harcának története során mindez hogyan jelentkezett –, ehelyett azt érzékeltetni, hogy ez a szerep, az egyensúly megbomlása milyen következményekkel, visszhanggal jár a helyi kultúra részéről és annak érdekében. Ebben a megközelítésben fellelhető a processualista történeti ökológiai némi jellege, de mielőtt még az a vád érné jelen munkát, hogy igyekszik az értelmezés kereteibe becsümpészni a modern ökológiai antropológiában fellelhető lehető legtöbb irányzatot és azok interpretációs lehetőségeit, érdemesebb áttérni és lassú léptekkel közelíteni a konkrét példákhoz. Mindehhez a módszertani interdiszciplinaritáshoz, vagy ha úgy tetszik eklekticizmushoz még annyi, hogy a helyi és globális problémákra megoldást kereső alkalmazott szemléletű környezeti antropológia egy tág, nyitott spektrumú, több nézőpontot ötvöző diszciplínát jelent, mely akár a kutatás kiindulópontja és alkalmazandó módszertana is lehetne, hiszen egyik orientációja épp a kormányzatok, a politikai vezetés és a globális multinacionális cégekkel folytatott küzdelem vizsgálatával foglalkozik, mely esetünkben szintén bevonható értelmezési koncepciónkba. Nem térhetünk itt ki az ökológiai antropológia fontos dilemmáira és tudományos elhelyezésére, ehelyett inkább a kutatás tág megközelítési lehetőségeivel a *Little*-féle felosztás értelmében az ökológiai antropológiai megközelítéstől némiképp eltérően – de semmiféleképpen attól elhatárolva – inkább az environmentalista antropológia paradigmája felé – amely alatt környezettudatos gondolkodás megjelenési formáinak antropológiai vizsgálata értendő – tendál.⁹

⁸ Borsos 2004: 83.

⁹ Borsos 2004: 67.

Etnicitás és térképzetek

Az etnicitás értelmezése, az etnikai elkülönülésen alapuló nacionalizmus és ebből kiindulva a haza etnikus térképzetének koncepciója Baszkföldön viszonylag modern. Hiába antropológusok és etnológusok által gyakran és közkedvelten használt terminus, gyakorlatilag 1962-ig mégsem lehetett egyszerűen etnikai alapon szerveződő nacionalizmusról (vagy inkább etnikai identitáskonstrukcióról) egyértelműen beszélni, még ha a társadalomtudósoknak teljesen egyértelműnek is tűnik ennek ténye. Mindaddig, amíg *Federico Krutwig* meg nem alkotta, vagy mindinkább el nem kezdte tudatosan alkalmazni ezt a szemléletmódot, a baszk nacionalizmus kognitív alapjait és sémáit *Sabino Arana* öröksége hatotta át, és a rassz koncepciójából közelítették meg.¹⁰ Darwin és a genetika a nemzeti önépítés folyamatainak hathatós érveket adott olyan kategóriák létrehozásában, mint az áriják, sémiták, nordikusak, baszkok, stb.; így *Arana* is a modern nacionalizmus(ok) klasszikus gondolatából merítve a nép alapvető megkülönböztető egyediségét a rasszban definiálta, kevésbé koncentrálna a fizikai jellemzőkön kívül más kulturális sajátosságok identitásformáló szerepére, mint például a nyelv, vallás, kultúra, területiség (tegyük hozzá, hogy a modern baszk nacionalizmus atyja az *euskarat* maga is később tanulta meg betegségének idején). A születési és leszármazási alapon tárgyalt megkülönböztetést olyannyira meghatározónak tekintette, hogy egyenesen gyűlöletesnek tartotta például egy *vizcayai* törvénykezési tag *maketo* mivoltát. Bár ez az elutasítás nem csekély osztálykülönbséget elutasító attitűddel is párosult és ugyanolyan mértékben szólt a társadalom azon felső rétegeinek, akik mint nem született baszkok irányítani kívántak egy etnikus társadalmat (*Arana* anti-establisment nézeteit nagymértékben fokozta, hogy összeütközésbe került a *vizcayai* intellektuális réteggel, akik elutasították téziseit, sőt egyenesen örültek gondolták); mindenesetre egyértelműen érzékelhető benne a rassz koncepciójából kiinduló elkülönítés, miszerint Baszkföld a baszkok hazája.

Krutwig hatvanas évekbeli megközelítése ellenben a baszk nemzet(iségi) öntudat szerveződését már etnikus alapokra helyezi.¹¹ Ez nemcsak azért nevezhető bizonyos fokú, a baszk önkép formálásában is meghatározó lépésnek, mert egy hirtelen, gyakorlatilag átmenet nélküli „váltást”, kulturális törést jelentett a két nézet között, amelyben természetesen a diktatúra hosszú évtizedei alatt jelentkező programszerű etnikus öntudatrombolás is fontos szerepet játszott, hanem azért is, mert az etnikus identitás konstrukciójában a baszk nép antropológiai (fizikai antropológiai és régészeti) kutatásai mellett más társadalomtudományok is – elsősorban a szociológia – nagy szerepet kaptak. Mindez hozzájárult, hogy a rassz és az etnikum értelmezése kiegészüljön a nyelv, a mentalitás, a kultúra és a vallás koncepciójával, és váljanak a baszk etnikum szinonimáivá, amit az újraszülető és megformálódó nacionalizmus nevében az *Ekin* fiataljai által megfogalmazott sajátos baszk intézményekben átalakult tradicionális jogok vázolója is kiegészített.

¹⁰ *Sabino Aranát* (1865-1903) a modern baszk nacionalizmus megteremtőjének tekintik, aki haláláig rendületlenül dolgozott nézetein. Az első *Batzoki* megalapítója és elnöke *Bilbaoban*, majd a *PNV* első *Bizkai Buru Batzar* elnöklése is nevéhez kötődik. Kiadót (*Bizkayaren Edestija ta Izkerea Pizkundia*) és egy lapot alapított (*Baserritarra*), amit kormányzati parancsra felfüggesztettek. Megírta az *El Partido Carlista y los Fueros Vasco-Nabarro*s művét, amely gyakorlatilag egy politikai támadással ért fel. Az első nacionalista lap (*El Correo Vasco*) és az első Baszk Központ nyitása is az ő munkája volt, mely pótolta a betiltott *Batzokit*. 1900-ban szintén egy új lapot szervez, ez az *Euzkadi* nevet kapta. A baszk nacionalizmus meghatározó alakjairól ld. Ugalde 1984.

¹¹ *Federico Krutwig* 1998-as haláláig a kortárs nacionalizmus egyik legmeghatározóbb teoretikusa volt, gazdag munkásságából meghatározó műveit ld. *Krutwig* 1963; 1978; 1979.

Bár a modern nacionalizmus atyjának tekintik, *Arana* a hatvanas években az *izquierda abertzale* számára mégis inkább emberi értékei és a haldokló karlizmussal való politikai szakítás felismerése miatt vált referenciává. A rassz különbségein alapuló etnocentrizmus (mely nézet az első világháború után is tartotta magát) az „*Arana* utáni” gondolkodásban a forradalmi nacionalizmus formálódásával együtt (ami a nemzetiségi emancipáció folyamatait jelölte olyan területeken, ahol antikolonista harc folyt, az *ETA* és az *abertzale* *tasuna* nevében Baszkföldön is, elkülönülve a történelmi nacionalizmustól) átalakul a nemzeti öngazolást az etnikumban és a nyelvben kereső ideológiává. Traumát mindinkább az okoz a baszk önértetben, hogy a politikus halála után a nacionalizmus ügye több évtizedig egy merev doktrínának bizonyult, melynek örökségét a *PNV*, majd az *ETA* vette át. Az *abertzale Sabino* nézeteit némi távolságtartással kezelte, ugyanakkor ez az óvatosság nem jelentett teljes mértékű szakítást a politikus hagyatékával, amint azt jelzi például az antiimperialista gondolkodás mai napig fenntartott és intenzíven jelentkező kontinuitása, melyet maga *Arana* is vallott. A baszk etnicitás koncepciója ezáltal elkülönült az olyan értelmezésektől, mint rassz, nép, törzs, vagy nemzet, és egy olyan természetes csoportosulásként interpretálódik a nacionalista identitást szervező kogníciókban, melynek sajátosságai a kultúrán, a társadalmi struktúrán, a nyelven, az önellátás módjain, stb. mutathatók ki, és amelyek a rasszal, néppel, stb. ellentétben egyben a társadalom konstruktív szegmensei is; csak úgy, mint ahogy jelen esetben a nyelv speciális egyedisége miatt a baszkokat elhatárolják magukat a spanyol nemzettől. Amíg a történelem képes egy nemzetet, vagy népet létrehozni, addig itt az etnicitás aktivitása annak egyedisége szerint hoz létre társadalmi szerveződést. Vagyis az etnikum egy társadalomszervező integritássá is vált (a társadalom, amely együtt él egy földrajzi területen) és egy olyan belső koherenciát jelent, amiben a területi meghatározottság (vagy éppen az etno-terület meghatározása) is jelentős szerepet kap: a mi etnicitásunk – a mi társadalmunk – a mi területünk. Ebből kiindulva megfigyelhető, hogy a baszk etnikus gondolkodás konstruálódását a geográfiai jellemzők, az ökotájhoz való mitikus viszony, az ehhez társított kogníciók, a nemzeti(ségi) mítoszok, a gazdálkodási és létfenntartási struktúrák archetípusai és emlékei milyen mértékben határozzák meg azt direkt vagy közvetett módon. Ugyanakkor ez a reláció fordítottan is felállítható: magában az etnikus önképben hogyan definiálódik az etnotáj, valamint ugyanez a szerveződés miképpen tart igényt és formálja meg akár szimbolikusan, akár közvetlenül az etnoteret.

Hogy a modern baszk nacionalizmus formálódását mennyire hatották át a saját területiség igényének képzetei és az etnotér ideológiája, az akár *Sabino* politikájában, akár a napjaink nacionalizmusának új formáit megjelenítő gondolkodásban is jól megfigyelhető. A polgárháborút megelőző időszakban a *vizcayai* iparosítás és *Somorrostro* bányáinak kérdése nagymértékben hozzájárultak *Arana* gondolatiságához, amelyet gyakran joggal illeltek a *bizkaizmus* vádjával. A vidéki követelések, a vallásos integritás és egyéb, a huszadik század nacionalizmusainak ideájában fellelhető diskurzusok társadalmának ugyanúgy fő problémái voltak, így a tartományhoz kötődő nem kis mértékű patriotizmusa az *Arturo Campión* (és szervezete, az *Asociación Euskara*) által képviselt kulturalista-egységesítő pozíciók rovására is ment.¹² *Arana*

¹² *Arturo Campión* (1854-1937) jogász, költő az 1870-es évek végén közreműködik az *Asociación Euskara de Navarra* megalakításában. *Campión* integritást szorgalmazó gondolkodása jobban érthetővé válik *navarrai* származásának figyelembevételével, mely területet az etnikus identitás és etnotér-képzet Baszkföld történelmileg jogos területének tekinti. Ennél fogva a *navarrai* baszk érzelműek reakcióiban manapság markánsan kitapintható ez a fajta integritásigény, amely persze ugyanígy megtalálható a közösség másik három tartományában is. Ami ettől érdekesebb, hogy bizonyos elképzelések hogyan próbálják *Navarra* tartományát egyenesen a baszk „őshazaként” interpretálni, mely szerint gyakorlatilag minden baszk *navarrai* eredetű, vagyis egyfajta versengés figyelhető meg. Ugyanakkor *Arturo Campión* kései korszakát a függetlenségpártiakkal szemben az unionista nacionalista álláspont határozta meg.

Vizcaya tartományra való koncentrálása és a nacionalizmus tér-képzetére való hatása nagyrészt a nagyarányú belső migrációnak és az iparosítással együtt járó betelepítési politikának köszönhetően ezt a fajta etnikus területi igényt erősítette, az elkülönülést pedig az *euskara* nehézségei ugyanilyen mértékben fokozták. Míg a másik nagy iparvidéken, Katalóniában az asszimilációt jelentősen megkönnyítette a katalán dialektus könnyebb elsajátítása, addig Baszkföldön a nyelviség ennek gátjává vált, vagyis a nyelvi kérdés nagymértékben együtt járt az etnikus területi koncepció kialakulásának és fejlődésének processziójával. A nyelv mellett az etnikumot, és ezáltal a saját etnikus térképzetet ezen a kultúrtájon belüli leszármazás ideája döntően meghatározta. A spanyol *nación* (nemzet) szó eredetét tekintve a latin *nasci* annyit tesz, hogy születni, vagyis „valaminek születni”, tehát az etnikai pozíció így akár egyértelművé is válhat. Nem véletlen, hogy a nacionalizmusok kialakulása során a nemzet egységét gyakran a közös őson alapuló leszármazástudat, a *nemzés* „terméke”, a *nemzet* biztosította. Mindez csak jóval később kap politikai felhangot a „születni valahová” értelmezéssel, a nemzeti teret politikai értelemben elképzelve. A politikai pozíció a nemzet esetében a 19. századtól válik egyértelművé, ami a megkérdőjelezhető közös mentális, társadalmi, politikai, kulturális, nyelvi, gazdasági stb. egység eszméje alapján állammá szervezi a nemzetet. Azaz mesterségesen integrálhat több nemzetiséget, kultúrát. A baszk nacionalizmus szerveződésében a romantikus nemzetképzések hatásai annyiban tapinthatóak ki, amennyiben azok a közös térképzet, szokások, hit, tradíció, kultúra, történelem mentén megragadhatóak. Baszkföld példáján ez a térképzet inkább úgy ölt testet, hogy ezt a politikai értelemben kezelt teret mindig is a baszk nép birtokolta.

A baszk nép és a baszk haza egységét jelentő névhasználat is két fogalom között cirkulál, önmagukra nem a nemzet definícióját öltik (mint például a spanyol nemzet, vagy a dán nemzet, stb.), hanem vagy a területi megfontolásokon alapuló *Euskadit* (mely Baszkföldet, vagy Baszk-hazát jelent), vagy egyszerűen népük nevét, az *Euskal Herria* (A baszk nép) fogalmát. Ugyanakkor a táj vagy térség adminisztráción kívüli spanyol megnevezése is a baszk etnotér-elképzelés felé tart: a *País Vasco* elnevezés „Baszk Országot” jelent. Bár ez a két elképzelés (*Euskadi* és *Euskal Herria*) manapság egyre inkább szembekerülve, interpretációs konfrontációkat okoz; a legitimitásért küzdve megkerülhetővé válnak a nemzet(állam) azon definíciós nehézségei és dilemmái, amelyek a politikai értelemben mesterségesen létrehozott, határok közé szorított, több nemzetiség együttélésének, vagy akár konfliktusának terét, és nem az adott etnikum saját, történelmi igényekből kiinduló, arra támaszkodó saját térképzetet jelentik.¹³ Ez utóbbit valójában magába foglalja mindkét használatos öndefiníció is, a nép és annak saját etnikus területe. Így amíg a spanyol nemzetállam egy politikai térként, addig *Euskal Herria* egy ettől mindig is különálló testként (amit a spanyol állam sohasem birtokolt sem területileg, sem etnikailag benépesítve), történelmileg vállalt és megalapozható saját etnotérként, valamint egyedi és eltérő tradícióval, nyelvvel, kultúrával, szokásokkal rendelkező önálló kultúrnemzetként értelmeződik. Mindezt figyelembe véve tehát a „születni valahová” pozíciója baszk példán mindinkább ezt a fajta természetes etnotér-felfogást jelenti, és egyre inkább egybe esik a „születni valaminek” képzetével. Ez pedig a saját etnotér meg az

¹³ A baszk nacionalizmus már szerveződése alatt is fokozatosan összeütközésbe került a klasszikus állami-nemzeti nacionalista nézetekkel. Például *Aranát* többször is bebörtönözték a tradicionális spanyol nacionalizmussal való szembenállása miatt. 1902-ben másodszer azért ítélték el, mert elfogták táviratát, amiben Rooseveltnek elismerte Kuba függetlenségét (a sziget 1898-ig Spanyolországhoz tartozott). Bár népi tiltakozásra kiengedték, spanyol reakcióra azonban száműzetésbe kényszerült, amelyben meg is tört. Halála előtti éveiben már jövő nélkülinek tekintette Baszkföldet, és vádolta a *PNV*-t, amiért katalán mintára egy spanyol-baszk ligát hozott létre.

etnikum történelmileg legitim és szétválaszthatatlan egységét jelenti, értelmezve az interpretációkat és reprezentációkat.¹⁴

Az etnikai és a területi distancia példái az etno-kogníciók szintjén is kimutathatóak. A *maketo* nacionalista meghatározása – mely hasonlít a Kantábriában használt antik eredetű *magüeto* és a görög *meceto* szavakra – azokra vonatkozik, akik nem Baszkföld területén születtek (ezek mellett a mindennapokban egyéb terminusok is jelen vannak, mint a *coreanos*, *machurrianos*, *pozanos*, vagy *Iparralde* területén a *kaskoin*). A *makutuak* jelző először a *vizcayai* bányavidéken terjedt el, *Sabino Arana* pedig egyenesen azokra használta, akik családotul jöttek. Ez annyiban mélyíti a szó jelentését, hogy ezek a bevándorlók családjuk miatt nem is keveredtek a baszk lakossággal, vagyis a distinkció teljesen egyértelmű etnikai és területi megkülönböztetést takart. Ugyanakkor ezek a meghatározások, a nacionalizmushoz hasonlóan pejoratív értelművé váltak, manapság a spanyol médiában erősödik a baszk nacionalizmus rasszista vádja. Ezzel párhuzamosan egyrészt megfigyelhető a faj koncepciójából táplálkozó patriotizmus átkontextualizálódása és mindezt a 19. századi nemzeti önelképzelésekhez hasonlóan felváltotta az etnikus baszk társadalom ideája; másrészt a mindennapi használatban a terminusok és a hozzá társított pejoratív tartalmak már inkább szituatív jelentést hordoznak. Vagyis ugyanúgy lehet *maketo* egy chilei bevándorló, mint egy magyar társadalomkutató. Mindez arra is példa, hogy a nacionalizmus negatív és etnocentrikus értelmezése hogyan cirkulál a két fél között. Lényegesebb azonban azt látni, hogy az etno-térképzet hogyan határozza meg magát az etnikum koncepciójának definiálódását és a nemzeti önelképzelés folyamatát.¹⁵ Baszk példán a romantikus nemzetkoncepció abban az értelemben releváns, amit a közös tér, szokások, hit, tradíció, történelem jelent. A francia forradalom után a nemzetállam inkább az együttélés akarását, választását tételezte, míg modern nacionalizmus-elméletek az egyediségekkel, a fizikai tényezőkkel (mint a tér), a gazdasági integritással, pszichikai faktorokkal (mint a kultúra, vallás, nyelv) is számolnak. Mindebben a folyamatban a nyelv az egyik legfontosabb tényezőnek bizonyul, a történelem folyamán jóformán egy nép sem követett el nemzeti öngyilkosságot azzal, hogy önként feláldozta volna nyelvét, az integrált vagy meghódított népek pedig önvédelmük érdekében javarészt hangsúlyt helyeztek identitásuk megőrzésére.

Baszkföld területi egységét jelentő elnevezés, az *Euskadi* szintén *Sabino Arana* által 1896-ban kreált neologizmus, mely az *Eusko* szó és a *di* kötőszó összevonásával a történelmi provinciákat jelölte. A *PNV* és *Arana* által 1901-ben létrehozott *Euskadi* lap megjelenésétől számítva a kifejezés szélesebb körben elterjedt a köztudatban és néhány éven belül népszerűvé vált. Néhány *euskaldun* azonban, mint *Arturo Campión* egyenesen eltévelyedésnek vélte az *Euskal Herria* kulturális vagy etnikai alapon megkonstruált definíció egy adminisztratív neologizmussal való helyettesítését (mely a hat régió, *Araba*, *Bizkaia*, *Gipuzkoa*, *Lapurdi*, *Nafarroa* és *Zuberoa* egységére vonatkozott). A polgárháború kezdetétől viszont az *abertzale*, az összes

¹⁴ Párhuzamosan az *Euskal Herria* kifejezés kriminalizációja is megfigyelhető: a *Guardia Civil* 2003 nyarán *Berriozar* községében (*Navarra* területén) azért idézett be és vádolt a közrend zavarásával egy fiatalot, mert egy tiltott tüntetésen többek között a „*Gora Euskal Herria askatuta*”, „*Gora Euskal Herria sozialista*”, „*Gora ezker abertzalea*” („Éljen Baszkföld szabadon!”, „Éljen a szocialista Baszkföld!”, és „Éljen az *izquierda abertzale!*” – azaz a szintén kriminalizált baszk nacionalista baloldal) jelszavakat kiáltotta. Vagyis az etnikai konfliktuson túl a területiség koncepciójának és az etnikus tér független (szabad) létezésének negációja is jelentkezik.

¹⁵ A *maketokon* kívül más is meghatározta a baszk nép keveredését. A 18. században a várható élettartam zónánként eltérő volt. A partszakasszal ellentétben (átlagosan kb. 56 évet jelentett) *Araba* és *Navarra* területén ez a szám nagymértékben csökkent, és özvegyességhez, törvénytelen gyerekek születéséhez is hozzájárult. Ugyanakkor a folyamat a népesség viszonylagos növekedéséhez is vezetett.

baszk intézmény és szervezet a konzervatívoktól kezdve a forradalmárokig használta az *Euskadi* fogalmát. Mindebből megfigyelhető, hogy az etnikus területi koncepció a modern nacionalizmus születésével két perspektívából, a történelmi nép és a történelmi tér képzetéből indult ki, melyek versengésük ellenére később egymás komplementereivé váltak. A nyolcvanas évek elejétől a baszkföldi autonómia jóváhagyásával viszont az *Euskal Herria* használata egyre inkább visszanyerte „ezeréves” érvényességét. Ez azért is érdekes, mivel ekkortól Baszkföld viszonylagos önrendelkezést gyakorolhatott, aminek értelmében a történelmi territórium koncepciójából csak három tartomány, *Araba*, *Bizkaia* és *Gipuzkoa* képezi hivatalosan Baszkföldet (*Navarra* más fokú, a koronától nagyobb mértékben függő státuszt kapott), mely közigazgatásilag az *Euskadi* nevet kapta. A kettősségben van valami figyelemre méltó. A tradicionális interpretáció szerint az *Euskal Herria* a „*pueblo del euskara*”-ra, vagyis a baszk nyelv népére, a hét tartományra vonatkozik. Ez az értelmezés eltér azon felfogástól, miszerint *Euskadi* a mesterségesen megkreált adminisztratív határok közé szorított baszk nép összessége, közössége, amely egy meghatározott vezetés, igazgatás alá tartozást jelent. Ez gyakorlatilag az állami, politikai értelemben vett nemzeti koncepcióval egyezik meg, mivel a baszk haza területi és adminisztratív megosztása többszintűvé válik egyrészt a két állam, másrészt *Hegoalde* három hivatalosan önálló autonómiát élvező tartománya és az eltérő kiváltságokkal rendelkező *Navarra* között. Ekkortól tehát mindkét terminus a nacionalista interpretáció és reprezentáció versengésének van kitéve. Míg a hivatali szférában az *Euskadi* Baszkföld hivatalos elnevezése, sőt, az *ETA* radikális nacionalizmusa is ezt a koncepciót használja elnevezésében – tegyük hozzá, hogy ez még az ötvenes években született; addig a köznyelvben az *Euskal Herria* elképzelése és használata dominált. Bár az előbbi a modern nacionalizmus terméke, amelynek akkor és a későbbi történelemben meghatározó szerepe volt a baszk öntudatmozgalomban, mégis napjainkban gyakran már terhesnek számít annak hivatali jellege miatt. Az *Euskadi* használatát épp az autonómia státusza tette nehézkessé – amely által, bár más koncepciók és követelések alapján, de létrejöhett Baszkföld részleges önállósága –, hiszen a nacionalista elképzelések szerint *Nafarroa* (*Navarra*) és a franciaországi tartományok (*Lapurdi*, *Nafarroa Beherea* és *Zubeora*) is az egységes etnikus térhez tartoznak, és ezek lakosai, kultúrája is a baszk nemzetiségi kultúra része. Míg ez a nézet épp territoriális alapon fogalmazódott meg, tautológiáját pont az önnön farkába harapó kígyó okozza, vagyis az adminisztratív Baszkföld nem lehet teljes egészében Baszkföld a történelmi területek teljessége és egysége, és nem utolsósorban népe nélkül. Ezzel szemben az *Euskal Herria* a nyelv és nép primátusára támaszkodik, mely a terület politikai vitáinak nehézségeitől eltérően egy stabilabb koncepciót takar (bár a baszk nyelv ismerőinek, beszélőinek arányait és a dialektusok hatalmas szórását tekintve nem is annyira tekinthető masszívnak, amit a generációs öntudatra ébredés és az *euskara* viszonylagos reneszánsza, újrafelfedezése erősíteni és ellensúlyozni igyekszik). Ugyanakkor *Euskal Herria* korpuszát képezi a diaszpórában élő baszk nép is, mint például a latin-amerikai baszk közösségek, a franciaországi baszkok, vagy akár *Navarra* tartomány is. Az *euskara* népének ideológiája, mely így egyesíti a hét tartományt (és általában a baszk népet), mintha túlmutatna a területi alapon szerveződő nép képzetén, és a nemzetiségi egységet, a népet lingvisztikai pozícióból definiálja. Vagyis a baszk nép és nem az adminisztratív alapon megszervezett politikailag kreált „baszk-föld” generálja az etnikum integritását. Ebből kiindulva az *Euskal Herria* egyszerre jelenti a népet és a szimbolikus nemzetiségi államot, azt az etnoteret (a spanyol államon belül elhelyezkedő déli részt *Hegoalde* és a francia határon túli *Iparralde* néven), amit az *euskara* összeköt. Ez a nézet az etnicitás koherenciájának megteremtésében persze nemcsak a nyelv primátusát jelenti, ugyanúgy fontos szervezőelemnek számítanak más kulturális faktorok, a nyelv mindinkább a legfőbb egyediséget jelölő, egyszerre összekötő és megkülönböztető relevancia.

Egyrészt tehát megfigyelhető a születési és a területi konstrukciókból merítő és abból kiinduló „haza-nép”, másrészt a kulturális jellegzetességek tapasztalataira építő „kultúra-nyelv-nép-

haza” horizontális elképzelése. *Arana* térképzetet hangoztató *Euskadi* elképzelésében azt az alapvető igényt kell látni, hogy egy adott korszakban többek között a területi veszélyeztetettségéből próbál önérzetet kovácsolni. Az ősi baszk kiváltságok, a *fuerók* elvesztése, a nagyarányú belső migráció és az ezzel járó etnicitás megőrzésének egyre inkább artikulálódó veszélyei miatt a baszk nacionalizmus egyrészt a területiség koncepciójában is kereste a megoldást a nemzeti kérdésre. Másrészt az eredetkérdés később a kulturális megközelítéssel némileg feloldódik, mivel a baszk nyelv egyediségére támaszkodva (miszerint nem a spanyol nyelv egy dialektusa) épp az eredetiség hitelesíti a *térbeli* és az *etnikai* különállóságot. Ahogy *Pío Baroja* mondta, Baszkföld nem monumentumairól, építészetéről, stb. híres, hanem egyedi nyelvének örökségéről és szokásainak konzerválódásáról, megmaradásáról.¹⁶ A nyelvi és kulturális kérdés már csak azért is fontos a két nézet összehangolásában, mert történelmi interpretációkból adódó területi vitákat próbál kiküszöbölni, többek között a már említett „*Navarra*-őshaza” vitát is. Abból kiindulva, hogy az etnikum és az etnotér egységének fő integratív szervezőereje a baszk nyelv és kultúra, akkor ebből logikusan következne, hogy baszk-ajkú és szokású táj, terület a baszk etnotérhez tartozik, még ha az hivatalosan nem is deklarált. Ugyanakkor ez az etnikum nemcsak a területi határokon belül létezik, hanem az etnotéren kívül élő szórványnépeség is az *Euskal Herri*ához tartozik. Ez a sarkított megközelítés természetesen a kontinensen található történelmi Baszkföld zónáira vonatkozik, valóban merész lenne azt állítani, hogy a baszk etno-haza részét képezné például egy venezuelai baszk közösség.

Az identitás határai és az etno-tér-szerzés

Az etnicitás szimbolikus határainak értelmezése bizonyos esetekben túlnyúlik a mai Baszkföld regionális területén. A saját etnikus erőter vonzása ellenére úgy tűnik, mintha a világ legtávolabbi pontjain lennének jelen egyénileg, vagy letelepült közösségekben. Ennek érhetőségét igazolják a száműzetésből, a migrációból és a deportálásból adódó diaszpórának több generációt érintő történelmi okai és következményei. A gazdasági krízis, a termőterületek kifáradása, a monogazdálkodásból adódó nehézségek, az iparvidékek problémái, a politikai üldöztetés, a pénzkereseti lehetőségek hiánya *Iparralde* területén, és a 18. században bevezetésre kerülő kötelező katonai szolgálat (ami később a karlista háború miatt *Hegoaldet* is érintette), vagy az elsőszülöttségi jog egyaránt nagymértékben hozzájárult a világban megtalálható baszk szórványnépeség kialakulásához.¹⁷ Nem véletlen, hogy a politikai száműzetés, az anyaföld

¹⁶ *Pío Baroja y Nessi* (1872-1956) a „98-as nemzedéknek” nevezett írógeneráció egyik legjelentősebb alakja. Az anarchista doktrínákat valló gondolkodó a baszk nacionalizmus szatírájaként megírta a *Momentum catastrophicum* c. művét. Legismertebb műve az 1900 és 1909 között írt *Tierra vasca* című trilógia.

¹⁷ Az egyik legnagyobb deportációt az 1794-es tömeges kitelepítés jelentette *Iparralde* falvaiból, ez kb. négyezer embert érintett. A spanyolországi területeken a 16. században *Navarra* meghódításával egy meg nem valósult terv szerint szintén ezeket akartak *Andalúziáig* elhurcolni. Később a 19. században a második karlista háború után a cél leginkább a Kanári-szigeteket és Kubát jelentette, ahol a baszkok harcoltak a függetlenségi háborúban. A második világháborúban a francia oldalon a németek a baszk lakosságot is elhurcolták, nagyrészt fegyvergyárakba munkaezőnek, míg a spanyol területen a fasiszta diktatúra miatt *Gurs* koncentrációs táborába kerültek. 1977-ben a nacionalizmus reneszánszával a deportáció vagy száműzés már inkább az *ETA* militánsait érintette, emellett az önkéntes migrációs hullám is megindult (1984-ben például a francia oldalról kb. 60 baszk menekült indult meg Panama, Ecuador, a Dominikai Köztársaság, Venezuela, Togo, Saõ Tomé szigete felé). A baszk emigrációról bővebben Lhande 1971; Fernández de Pinedo 1993; Pildain Salazar 1984; Azcona Pastor 1992.

elhagyása tulajdonképpen nagyobb büntetés jelentett a halálnál.¹⁸ Így akár egyértelművé válhat, hogy az etnotérhez való kötőerő ugyanolyan mértékű öntudat-szervező jelenség, mint a nyelv és az etnicitás. Ugyanakkor napjaink üldöztetés-érzésében a történelmi tények az önreflexió „visszaigazolási” pontjai, melyek gyakran felszínre kerülnek a baszk identitás meghatározásában, attól függetlenül, hogy az aktív történelmi emlékezetben kétségkívül a Franco-diktatúra hagyta a legmélyebb nyomot.¹⁹

Kérdés, hogy a történelem, a népi emlékezet, elbeszélés mit őriz meg mindebből, és ami fontosabb, hogy ennek mekkora szerepe van önkép formálódásában; valójában mindez tagadhatatlanul hozzájárul az etnicitás (ön)értelmezéséhez és az önigazolási kísérlethez. A római kor zsoldos katonai kolóniáinak rövid idejű letelepedései ugyanúgy önreflexiós motívumok, mint 9. századi halász közösségek megléte a Feröer-szigetknél a „baszk bálnákra” vadászva.²⁰ Ugyanakkor a populista narratíva Kanada keleti partjainál egyes helységnevekben felfedezhetőnek tartja a félig baszk, félig indián hatásokat, mely az aranyláz hatására emigráló kisebb közösségeknek köszönhető; így az *indianoak* (indiánok) „hazatelepített” terminusai is, ami azokat jelölte, akik visszatértek „újvilági” kalandozásaik után. Hogy az emlékezet-struktúrák valóságtartalmai mennyire bizonyíthatóak, annak megítélése legyen történészek, nyelvészek, régészek dolga, jelen esetben lényegesebb észrevenni azt a folyamatot, hogy az identitás-szervezés területi aspirációi akár az óceán túlsó felé is elérnek. Ez természetesen nem az etnotér területiségének kiterjesztését és visszakövetelési igényét jelenti, mint inkább az *Euskal Herria* modern interpretációjából a népre vonatkoztatott kontextusára utal; a területiségen túlmutató baszk etnicitás egységére. Vagyis azon túl, hogy az említett terminus területi integrációt is takar, az ezen az etnotéren túlszorduló népességhez való tartozásként is értelmeződik, *Euskal Herria* részét képezik az afrikai, franciaországi, dél-amerikai, stb. migráns, deportált vagy száműzött baszk közösségek is.

Mindazonáltal az amerikai földrészen számos baszk közösség található, Chilében a 17. században például több olyan település létezett, amely lakosságának háromnegyede baszk, vagy többgenerációs baszk leszármazott volt. Ugyanakkor a 19. század végén és a 20. század elején jelentkező, a nagyobb, akár francia városokba (Bordeaux, Párizs, stb.) irányuló belső migráció mellett az első világháború és a polgárháború újra az amerikai kontinens felé irányította a baszk kivándorlókat. Mint több más migráns közösség, a baszkok is saját szervezeteikkel, szövetségeikkel, stb. tartották fenn önazonosságuk kontinuitását – a legfontosabb ilyenek a *Laurak Bat*, *Gure Etxea*, *Centre basque-français*, *Tradiciones Vascas*, *Centro Navarro*; ezek manapság *Euskal Etxea* (Baszk Ház) néven ismerhetők, amelyek gyakorlatilag egy közösségi ház vagy kulturális központ szervezeti felépítésére és

¹⁸ A jogi gyakorlat is mutatja, hogy a száműzetésnek milyen jelentőséget tulajdonítottak: míg az ősi fuerók szerint minderről a *Junták* döntöttek (a *Biltzar* vagy a *Cortes*), addig a halálbüntetés „csak” a népbíróságok kezében volt.

¹⁹ A központosság elleni politikának ugyanígy megvannak a történelmi reflexiói; a 16. században *Navarra* Kasztíliai királysághoz való csatolásával sokan vándoroltak *Iparralde* területére; később a protestáns és katolikus vallási viták során sokan *Nafarroa Behere*-ből és *Zuberoa*-ból *Hegoalde* térségébe menekültek. A történelem folyamán rengeteg politikai mozgalom, lázadó, nacionalista, politikai kényszerült száműzetésbe. A polgárháború *Hegoalde*-ben és a második világháború *Iparralde*-ben az eddigi legnagyobb népességmozgást eredményezte. *Bilbao* 1937-es elesése után az üldözés szervezetten indult meg, csak Franciaországban kb. 150.000 baszk keresett menedéket, ami az akkori népesség több, mint 10%-át jelentette. A hatvanas évektől az *ETA* akcióinak következtében megindult üldözés jelentette a népmozgás új generációját. Jelenleg kb. kétezer *hegoaldei* él száműzetésben politikai elkötelezettsége miatt.

²⁰ A nép és a tengerpart viszonyának modern értelmezését ld. Baroja 1979.

munkájára emlékeztetnek. Az intézményülést később rádióállomások, újságok, sőt két amerikai egyetemen (a nevadai Reno és az idahoi Boise) a nyelvoktatás is szolgálta. Jelen esetben mindennek azért van jelentősége, mert már említettük, ezeket a közösségeket *Euskal Herria* koncepciójában helyezik el, másrészt a híres baszk szolidaritás ugyanúgy működik az „anyaföldi” és a migráns szervezetek és szociális mozgalmak között. A *pamplonai Euskal Jai gaztetxe*jének 2004-es kilakoltatása és lerombolása esetében például számos dél-amerikai baszk közösségtől érkezett támogatás, mint ahogy több amerikai *Euskal Etxea* gyűjtött pénzt a terrorizmus vádjával letartóztatottak családjai számára.

A már említett katonai szolgálat megtagadásának a jelenben óriási referenciája van, mely a 18. századtól folyamatos konfrontációt és népességmozgást indukált. A korai dezertőrök elvándorlásához később azok a felvilágosult gondolkodók, értelmiségiek is csatlakoztak, akik a sorkötelesség megtagadásának liberális gondolatát támogatták.²¹ A történelem azon paradoxonja, hogy a Kubába menekült baszkok a függetlenségi harcban ugyanazokkal a spanyol erőkkel álltak szemben, akik azelőtt *Hegoalde* területéről üldözték el őket; amellett, hogy az etnikai és területi konfliktus térben való kiterjedésének értelmezését is eredményezte, annak az aktualizált ideológiának ad némi történelmi igazolást, még ha szimbolikusan is, hogy a baszk önérték évszázadok során mindenhol ugyanazokkal az erőkkel, politikai vagy történelmi tapasztalatokkal állna szemben a centralizmus, a diktatúra, etnikai elnyomás, stb. képében. Ebben az értelemben érdemes megnézni az új szociális mozgalmak akcióit kísérő nyilatkozatokat, sajtótájékoztatókat, nyilvános gyűléseket, mint például *Itoiz* duzzasztógátja, *Lemoiz* nukleáris központja, *Leizaran* autópályája, vagy az alternatív kulturális központok lehetetlenné tétele és a számtalan *gaztetxe* kilakoltatása és rombolása eseteiben. A spanyol állam és a centralista politika ellenségképét mindinkább fokozzák a fasiszta eszmék továbbélésének, a diktatúrának interpretációs megközelítései; másrészt az állami rendfenntartó erővel, a *Policia Nacional*-lal szinte kivétel nélkül lezajló intenzív utcai harcok pedig a rendőrállami represszió képzetét és a múlt rendszer diktatúrájának hadseregképét generálja, melyet olykor nem is minden ok nélkül tekintenek „frankóista” örökségnek.

Mindazonáltal elmondható, hogy az *Euskal Herria* koncepciója nyelvi, etnikai egységén túl a tájhoz való viszonyt is erősen meghatározza, amelyre az identitáskonceptió kognitív tartalmi kimutathatóak annak függvényében, hogy a baszk önazonosságot mennyiben hatja át az elképzelt etnikai térben való ökotáj, és ez a reláció hogyan értelmezhető az etnicitás perspektívájából.

Az etnotér történelmi reflexiói

Az etnicitás és a területiség mellett megfigyelhető egy harmadik tényező is az etnikus identitás szerveződésében. Akár az irodalmi munkákat tekintve, akár a személyes tapasztalatokból kiindulva, kétségtelenül szembetűnik, hogy a baszk öntudat konstruálásában a történelmi tapasztalatok, tények, hivatkozások, a történelem reprezentációi és narratívái, valamint ezek diszkurzív stratégiái lényeges integratív szervezőerővel bírnak, legyen szó a „hétköznapi” identitásszervezéséről vagy a nemzetiségi, etnikai nacionalizmus megerősítéséről. Szamba véve az autonóm különállás igényének momentumait, a historizmus ezen megjelenése és önképfőmáló funkciója érthetőbbé válik az elmúlt közel háromnegyed évszázad eseményeinek fókuszából. A történelmi emlékezet aktivitását az adott történelmi-politikai szituáció

²¹ Mindezen okokból III. Napóleon üldözésének köszönhetően először indul meg Amerikába és a Fülöp-szigetekre nagy létszámban a vándorlás, mely később a második karlista háború befejezésével intenzívebbé vált. Az első világháború idején a francia területekről érkeztek tömegek a spanyol állam területére azzal az indokkal, hogy nem szolgálnak a francia zászló alatt.

nagymértékben erősítette, mely során sérült a területi, kulturális, politikai emancipáció. Bár a demokratizálódás után létrejöhetett Baszkföld bizonyos fokú autonómiája, a történelmi tapasztalat jelentős mértékben nyomta rá bélyegét a baszk önkép megújult politikai szituációban történő újjáértelmezésére. A történelmi tények így olyan „önreflexiós pontokká”, történelmi öngazolást szolgáló prioritássá változtak, melyek egyrészt mind a baszk nép egyediségét kívánják hangsúlyozni, másrészt arra utalnak, hogy a centralista politika révén hogyan vált a független különállás lehetetlenné. A hétköznapiok historikumában, a közéletben, politikai gondolkodásban nap mint nap találkozni ennek közvetlen vagy közvetett, mérsékelt, vagy kevésbé visszafogott artikulálódásával, mely leegyszerűsítve azt igyekszik sugallni, hogy a jelen szituáció, a baszk kérdés a történelmi kontinuitás ok-okozati elve alapján azért az, ami. Az önértelmezés kereteit így meghatározzák az olyan megfogalmazásai, minthogy a központosító politikai gondolkodás miatt nem lehetnek függetlenek, a diktatúra a jelenben is tart, a demokratizálódás nem változtatott túl sokat Franco ideje óta, a rendőrségi brutalitás sem enyhült, stb. Mindezek bizonyos új társadalmi mozgalmak akciói vagy azok elfojtásai során is jól lemérhetőek, ami több szociális problémánál: etnikai aktus is. A szociális mozgalmak és a nacionalizmus összefüggése természetesen ettől jóval árnyaltabb problémaként kezelendő, ellenben ezek önértelmezése során gyakran a történelem folyamatos önisméltléseként interpretálódik és az elmúlt néhány évtized politikai, történelmi szituáció változatlanágát igyekszik sugallni.

Az időnek, vagy történelemnek egy nemzet, nemzetiség, nép, etnikum öndefiníciójában, elismer(tet)ésében elfoglalt legitimációs szerepéből kiindulva érthető, hogy minden közösség próbálja magát időben a lehető legtávolabbi visszatámaszkodni, bizonyítékokat keresni és találni eredetére, mintha az idő sík szentesítené a nemzeti(ségi) identitást, melynek mértéke egyenes arányban állna annak jogosságával. Így ha egy nemzet minél „ősibb”, annál jogosabbnak tűnik nemzeti legitimitása. Mindezt az etnotér területi igényének koncepciójából megközelítve, vagyis hogyan lehet egy sajátjának tekintett terület (és ezáltal az ott élők) „birtoklási” jogosságának történelmi origóját a lehető legjobban megközelíteni, akkor az öntudatszervezés mechanizmusában gyakran segítségül lehet hívni a társadalomtudományok különböző diszciplínáit, mint ahogy történt a baszk nacionalizmus és az etnotudományok, a szociológia, a régészet, antropológia, stb. kapcsolata esetében is. A területiség és az etnicitás illetően összefonódásának igazolását leginkább talán a régészet – és közvetetten a történelmi kutatások – paradigmái nyújtják. Ebben az esetben nem feladatunk a régészet és a történelemtudományok eredményeinek kritikája vagy hitelességének megállapítása, még kevésbé az, hogy módszeresen végigkövessük a baszk történelmi eseményeket, relikviák után kutatva; de mindezekben és mindinkább az idő és a tér szakralizálásának azon kísérletét kell látni, hogy hogyan is lehet az adott terület és etnikum egységének kapcsolatát – akár néhány történelmi példából kiindulva annak időbeni vonatkozását is – meghatározni.

Mindez a kulturális-etnikai egyéniségkeresés és egyediségigény egyaránt fellelhető a régészetben és a történelmi kutatásokban is. Az etnotájra talált fossziliák azt a képzetet keltik és erősítik, hogy a tudományos hipotézisekkel ellentétben ezek konkrét fizikai nyomok, olyan érvek, amelyek relevanciává változtatják a képzeteket. A régészeti kutatások szerint *Euskal Herria* területén *Tudelától Miarritzeig* kimutatható a pre-sapiensek jelenléte, valamint neandervölgyi típusú leleteket találtak *Isturitze* és *Lexetxiki* környékén. Ami különös, és az említett identitáskonstrukciós folyamat történelmi igazolásait igyekszik alátámasztani, hogy a cromagnoni kapcsán már egy különálló baszk típus fejlődéséről beszélnek az antropológusok. *Jesús Altuna* a baszk „rassz” mezolitikum-kori elkülönülését a sajátos kulturális vonásokkal, az *euskara* keletkezésével magyarázza, miszerint a baszk egyediség kialakulását a kultúrára jellemző autochton elemek megléte és a gazdálkodási stratégia, a transzhumance határozza

meg.²² Mindebből észrevehető, hogy a baszk „rassz” a fent említett területre korlátozódik, ami egybeesik a mai Baszkföld etnotér-képzetével, másrészt az elkülönülést jórészt azok a sajátos kulturális jelenségek – az egyik legfontosabb: a nyelv – határozzák meg, amelyek tulajdonképpen a mai napig a baszk etnicitás alapját képezik. Ugyanakkor ez kiegészül az ökotáj és az etnotér összefüggésével a létfenntartási stratégiák és a térhez-tájhoz való alkalmazkodás dimenzióin keresztül.

Az etnotér-ökotáj, az etnicitás és a területiség igényének koncepciójában a történelmi idő hasonló reflexiókra ad lehetőséget. A baszk történetírás számára a területi „ősiség” igényére a római kor is bőven szolgáltathat „bizonyítékot”. A rómaiak *vascón* néven ismerték a mai baszkok őseit, akik nagyjából a mai *Navarra* területén éltek (ami azon túl, hogy akár még egy érvet is szolgáltathat a baszkok *navarrai* eredetének vitájához, ahhoz is hozzájárul, hogy a tartomány milyen szerepet játszik a mai baszk öntudatban és területi integrációs kísérletekben). Mindebből megfigyelhető egy másik érdekes érv a területi etnicitás és a történelmi szempontú etnikai tájrajz javára: a rómaiak nagyrészt a meghódított vidéket azzal a névvel illették, amit a lakosaiknak adtak.²³ Az elnevezés egészen a kilencedik századig használatos volt, mely nemcsak a jelenlegi *Navarrát*, hanem a Pireneusok másik oldalát is magába foglalta, ugyanakkor a 660 és 778 között politikailag önálló *Ducado de Vasconiára* is vonatkozott. A 16-17. században a baszk lakosságú területeken (*Señorío de Bizkaia, Reyno de Navarra, Araba, Gipuzkoa*) élő baszk ajkú népcsoportot a *bascongado* vagy *vascongado* elnevezéssel illették, ugyanígy a *navarraikat* a *bascongada* nemzet lobbanékony fiaiként említették.²⁴ Később elterjedt a „baszk” és a „navarrai” elnevezések és nem utolsósorban a területek ilyen módon történő összevonása (*provincias vasconavarras*). Míg a 19. századig a *vascongado* a baszk nyelviség és területiség szinonimája volt, manapság konnotációja egyszerre szűkül és bővül: egyfelől a Baszk Autonóm Közösség területét és lakosait jelöli, attól függetlenül, hogy beszél-e az *euskarat* vagy nem; másfelől, mivel *Navarra* tartomány nem része *País Vasco* autonóm területének, mentesülni látszik a fenti jelző alól.²⁵ Vagyis mindezt a területi, nyelvi, etnikai koncepció történelmi diszpozíciójának vádja érheti: a terminus értelmének módosulása egyben a területi-etnikai egység képzetének átformálódásával és megrövidülésével is járt. Azaz: ami nem is olyan rég a kulturális alapokon nyugvó etnotér ideológiáját jelentette, az ma inkább a közigazgatási határok között létező területi különállásra vonatkozik. Lényegét tekintve pedig mindez az *Euskadi* és az *Euskal Herria* versengő diskurzusainak egy másfajta argumentációja.

²² *Jesús Altuna* a baszk archeozoológia egyik neves képviselője, legjelentősebb műveit ld. *Altuna* 1975; 1997; *Altuna – Baldeon – Mariezkurrena* 1990; *Altuna – Apellániz – Barandiarán* 1992; *Altuna* 1989.

²³ A *vascón* nép két zónában élt, amit *Ager Vasconum*nak (síkvidéknek) és *Saltus Vasconum*nak (hegyvidéknek) nevezték, az egész területet pedig az *Ebro* folyótól a tengerig határozták meg. A két legfontosabb lakott körzetet *Pamplona* és *Calahorra* körüli vidék jelentette, ld. *Strabón* leírását.

²⁴ Az elnevezések kapcsán megjegyzendő, hogy *Navarra* 1841-ig független királyság volt, elkerülve a provincia elnevezést (mint az a három másik terület esetében fennállt), és külön említették a *vascongado* tartományokat, valamint a *Navarrai Királyságot* (*Provincias Vascongadas y Reyno de Navarra*).

²⁵ Mindez a nacionalisták kezébe akár azt az érvet is szolgáltathatja, hogy ami az etnikum egyik egyediség jelentette, az manapság kvázi uniformizálva a terület minden lakosára vonatkozhat. Ugyanakkor ez nem veszi figyelembe a generációs különbségekből adódó nyelvvesztést és a belső migráció, telepítések által kialakult etnikai térképet. Attól függetlenül, hogy jelenleg hány százalékban beszél a nyelvet, számtalan olyan önérzetes patriótával lehet találkozni, aki a nyelvi hiányossága ellenére baszknak vallja magát.

Etnotáj-konstrukciók

Aymeric Picaud francia zarándok, az első középkori utazók egyike, 1140 körül a mai *Iparralde* baszk lakosságát megkülönböztetve a *navarraiaiktól* barbár, vad, hegyi nyelvet beszélő, hitetlen, kegyetlen, a *Santiago* zarándokait fosztogató, öltözködéskben skót hatást mutató népcsoportként jellemezte.²⁶ Az utazó által a baszkoknak tulajdonított ronda, rövid fekete öltözködésk és a bőr lábbeli (*abarkas*) mellé hasonló fizikai külsőt és táplálkozási szokásokat rendelt. A leírásból kiemelkedik a sajátos kommunikációs formák használata: úgy beszélnek, mint a kutyák; otthonról való érkezés és távozás alkalmával füttyülnek, mint a héják; titkos találkozók vagy rablási szándék esetén huhognak, mint a baglyok, vagy üvöltnek, mint a farkasok, ha feltűnés nélkül akarják összehívni társaikat. Azon túl, hogy bár egy meglehetősen etnocentrikus szűrőn keresztül igen sokat megtudhatunk a 12. századi baszk életmódról, észre kell venni az életmódbeli különbségeken megmutatkozó ökotér-adaptációs stratégiákat és a tájhoz való alkalmazkodás, a benne élés formáit. *Picaud* maga is ezeken a viszonyokon keresztül a faunához társítja a természetből vett és ahhoz visszacsatoló kommunikációs formák elterjedését. Az említett útleírás csak egy példa arra, hogy a gazdálkodási struktúrákat milyen mértékben befolyásolja a környezet, mint ahogy ahhoz sem fér kétség, hogy a – *Picaud* megfigyelései kapcsán a természeti világ alterációiként megjelenített – kulturális jelenségek is hasonló hatásnak vannak kitéve. Valójában az a klasszikus antropológiai kérdés tehető fel, hogy az ökotáj hogyan határozza meg az életmódot, az életformát, a kognitív képzeteket, a szokásokat, a kulturális kódokat, a kommunikációt, a nyelvet, a világképet, a vallást, egyszóval a kultúra egészét. Ezzel együtt azt is, hogy mindez milyen kulturális adaptációt és reprezentációt von maga után, a közösség milyen képet közvetít magáról; a leírás szerint *Iparralde* területén a hegyvidéki izoláció befolyásolta a nyelvhasználatot, ami a róluk való gondolkodásra is kihat: vad, hegyi nép – durva, hegyi nyelv. Hasonlóképpen a vidék konzerváló hatását mutatja 15. századi *Crónica Gerundense* is a *vizcayaiakról*, akik nem tisztelték és idegeneknek tekintették a keresztény tudósokat. *Pierre Lancre* francia inkvizítor 1609-ben *Lapurdi*ba történő utazása során pedig egyenesen a bűn földjeként jelenítette meg a baszk provinciát; a nők, mint a bibliai Éva, a hegyekben szabadságban és naivitásban élve csak almát esznek, almalevet isznak; bármikor beleharapnak a törvénysértés almájába Isten ítéletétől sem félve; Évák, akik mindig elcsábítják Ádám fiait.²⁷ A megítélés szimbolizmusa és a megjelenítés reális vonásai között érdekes analógia húzódik: egyrészt az etnotér idegenek általi konstrukcióján keresztül a gazdálkodási tényezők szimbolizálódnak és az etnikum diabolikus karakterizálásához vezetnek, másrészt egy táj-jellegzetességen keresztül közvetetten fény derül az etnikus identitás és az ökotáj viszonyának bizonyos vonatkozásaira. Mindemellett *Lancre* leírásából indirekt módon a vallási aspektusra (a rurális társadalomban inkább jellemző tradicionális kultuszok továbbélésére) is lehet következtetni.²⁸

²⁶ *Aymeric Picaud* a *Camino de Santiago* zarándoklat egyik korabeli krónikása volt, többek között a *Liber Peregrinationis* és a *Códex Calixtinus* szerzője.

²⁷ *Pierre Lancre* inkvizítor már kora neveltetését is a baszkok iránti megvetés és intolerancia jellemezte, akiket nyomorúságosaknak és hitetleneknek tartott. Nézeteit az 1613-ban írt *Tableau de l'Inconstance des Mauvais Anges et Demons* c. művében fejtette ki, amit később 1622-ben a *L'incréduité et mescreance du sortilege* c. írásában egészített ki. Az 1609-es boszorkányüldözésben *Donibane-Lohitzuen* környékén több, mint 3000 embert végeztetett ki, ami az akkori *Lapurdi* lakosságának 10%-t tette ki. A baszk boszorkányságról ld. Baroja 1985, a boszorkányüldözésről Dueso 1996.

²⁸ A baszk rurális társadalomról ld. Baroja 1974.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy maga az ökotáj és a geopolitika a történelem során hogyan formálta az etnotájhoz vonzó nacionalizmus képzetét. A 16-17. századtól, majd a baszk ipar rohamos fejlődésétől megindult a lakosság növekedése, *Guipuzcoa* partja mentén nagyrészt a hajóipar, a halászat, *Bizkaia* területén pedig a fém- és acélipar térhódításának következményeként. Ez legalább annyira köszönhető az ökotér adottságainak, a táj lehetőségeiben rejlő gazdasági struktúrák kihasználásának, mint a munkalehetőségek megteremtésével a területet érintő fokozott belső migrációnak és betelepedésnek. Mindez ösztönös nacionalista reakciókat váltott ki az autochton lakosságból, elég visszautalni *Arana* politikai gondolkodására, vagy a századfordulón formálódó ipari tökétől különvált baszk nemzeti mozgalomra. *Arana* olykor nosztalgizáló koncepciójában többek között a vidék, vagyis az etnotáj – a baszk etnikum, vagy a baszk „rassz” tradicionális megjelenítője – eltűnésének, lefokozásának veszélye legalább akkora relevanciával bírt az ökotáj és a patrióta érzés összekapcsolódásának kérdésében, mint a mai öko-aktivisták nemzeti eszmével kevert mozgulásaiban. Ami az ökotér identitás szervezésében a történelmi igazolás felmutathatóságát, vagy inkább az ideológiák hasonlóságára való hivatkozást látszik bizonyítani (a nacionalista beállítódást leszámítva), az az urbanizáció és a vidék-táj-természeti környezet két pólusának szembenállása. A századvégi nacionalizmus ezt az ipar révén betelepülő idegen munkásság, a gyors városiasodás, az etnotér elhódításában és az etnicitás elvesztésének lehetőségében látta, addig a mai akciók a globalizáció, a nukleáris energia, a multinacionális cégek, a spanyol összemzeti érdekeket szolgáló környezetgazdálkodás és terjeszkedés identitásromboló hatásában keresik a magyarázatot. Mindez jól megfigyelhető *Lemoiz*, *Leizaran*, *Itoitz* esetében is. A kettősség abban jelentkezik, hogy az ökotér gazdasági előrelépését a fenntartható fejlődés programjában meghirdetett lehetősége és az ebből származó esetleges előnyök nem találkoznak a nacionalista érzülettel.

Modern ökotér?

Ellentétben a fent említett két szerzővel, *Jovellanos* már más módon ítéli meg a 18. századi baszk vidéki életformát; ruházatuk tiszta, cipőjük bőr vagy vászon, ujjak nélküli női fűzőjük flanel vagy szövet, fejükön lelapított fejfedő.²⁹ A külső megjelenés közvetítésénél lényegesebb, hogy a szerző mintegy irigykedve figyeli az egyszerű társadalmi intézményekkel rendelkező, mégis dobszóra vidáman táncoló baszk közösséget, amelyeket más tartományokban is szívesen látna. Az utazók által megjelenített és a nemzeti újjáéledés gondolkodói révén idealizált rurális társadalmi életmód továbbélésének jelei a mai urbánus környezetben markánsan kirajzolódnak. Itt nemcsak egyszerűen egy tradicionális vidéki, a környezetével szimbiózisban együtt élő népi létforma megjelenítési módjairól van szó, hanem arról is, ezt mennyiben erősíti a városi környezetben interpretált idealista elképzelés. A kollektív emlékezetben konstruált archaikus létmódot, valamint ennek képzetét kiegészíteni igyekszik az egyre erősebben ideologizáló, a baszk vidéket, tájat, népet, hagyományt, szokást, nyelvet, kultúrát szimbolizáló – az urbánus közegben fokozottan érvényesülő – szemlélet. Nagyjából ugyanez a folyamat játszódott le a modern nacionalizmus(ok) megjelenésével is.

A századelő nemzeti gondolkodásával viszonylagos analógiát mutató és a rurális értékeket preferáló kognitív mechanizmus *Euskal Herria* esetében hasonló módon jelenik meg. A huszadik századig nagyrészt vidéki társadalmi képet mutató, a természeti környezethez, mint lételemhez való nagymértékű ragaszkodás történelmi alapjai egyrészt a *ruralismo* hagyományaiban keresendő. A „saját vidék, saját táj, saját életforma, saját kultúra” koncepcióját és ennek az igénynek több évszázados nyomát nehéz nyomtalanul eltüntetni. Az iparosítással

²⁹ *Gaspar Melchor de Jovellanos* 18. századi államférfi és költő.

meginduló urbanizáció, mely a népesség növekedés mellett bizonyos fokú identitásvesztést is eredményezett, és később az ezzel együtt járó városi létmód megjelenése mára az egyik legmagasabb városi lakossági arányt jelenti Európában. *Ipparralde* területén a lakosság 65%-a él a partszakaszon, ezen belül a *Baiona–Angelu–Biarritz* körzetben, ami a terület baszk népességének több, mint 45%-át teszi ki. Ugyanakkor a városi életforma nem rendelkezik mély történelmi gyökerekkel, ezért az urbánus normarendszer és hagyománykészlet a rurális élet tapasztalatait, szabályszerűségeit őrzi, attól függetlenül, hogy mindez mennyire módosította azokat. A polgárháború előtt például *Bilbao* lakossága 300.000, *Donostia (San Sebastian)* 80.000, *Pamplona* 45.000 fő körül mozgott, manapság *Bilbao* népessége majdnem megkétszereződött és a másik három város is egyenként meghaladja a 170.000-es lélekszámot, *Ipparralde*ben pedig *Baiona* több mint 50.000 lakost számlál.³⁰ Vagyis a népességnövekedés és az urbanizáció folyamata gyorsan és rövid időn belül zajlott le, ami gyakorlatilag nem állt egyenes arányban az alkalmazkodás ritmusával. A gazdasági élet több évszázados kerete és az ehhez tartozó életvitel a vidékhez kötődött, a baszk gazdasági stratégiákat a halászat, a vasolvasztás, az állattartás, a transzhumance, és a mezőgazdaság tette ki; ami többek között a természeti környezet nagyfokú tiszteletében is jelentkezett.

A ruralizmus kognitív „nyomai”, a hagyományok, tradíciók a városi életvilágban, mint mesterséges környezetben is jelentkeznek. Egyrészt maga a városi térszemlélet és térhasználat is gyakran egy vidéki közösséget idéz. A város egy közös teret jelent, ahol a lakosság nemcsak együtt él, hanem együtt is tesz ezért; ha egy-egy városi civil, szervezett vagy spontán megmozdulás adódik, nem meglepő, ha több tízezren egy emberként tüntetnek, szervezkednek, vagy szórakoznak. Ebben az egymással megosztott térben az egyének élettere összeér, a pamplonai *gaztetxe* esetében például a kampány és az épület lerombolása során az óváros szinte egy épületet jelentett; plakátok ezrei kötötték össze az erkélyeket és a lakosokat az utca két oldalán az egymással szemben elhelyezkedő ablakokból egymáshoz átvezetett szárítóköteleken helyet találó transzparenszek révén. A procedúra ideje alatt minden nap tüntetéseket, nyilvános vitákat, fórumokat, sajtótájékoztatókat, *caceroladat* tartottak (a tüntetések és a tiltakozások Baszkföldön a hétköznapi élet részeivé váltak; nagy létszámú tartanak felvonulásokat akár az iraki háború ellen, akár a palesztin ügyért, akár a börtönben lévő baszk fiatalokért, vagy egy másik város társadalmi kérdéseit támogatva), és hasonló közösségi eseményt jelent a városok utcáin megtartandó együttes ebédelések, amelyek ugyanúgy lehetnek a tiltakozás eszközei is (mint az említett esetben *Pamplonában* többször is szerveztek ilyet a nemzeti gárda, a *Policia Nacional* fokozott jelenléte, megszállása és a városi önkormányzat destruktív politikája ellen). A városi kiterjesztett kommunikáció egésze azon túl, hogy egy „hirdetmény” többek között graffitik, plakátok, transzparenszek, stencilművészet, vagy épp a bebörtönzöttek tablói révén akár addig is terjedhet, hogy a mosott ruhák teregetésénél ügyelnek, ne kerüljön egymás mellé a spanyol zászlót alkotó narancs-piros színkombináció. A városi tér problematikája azt a kérdést is felveti, hogy a várost mint etnoteret hogyan és milyen mértékben lehet modern ökotérként szemlélni. Erre próbál alternatív válaszkeresési modellt nyújtani a városrészek használaton kívüli épületeit újrahasznosító foglaló-mozgalom, aminek egy ága a rurális foglalásokat is megvalósított.³¹

A legtöbb esetben nagyvárosok példáján megfigyelhető, hogyan is megy végbe a nemzeti tér szakralizálása, „nemzetiesítése”, etnikus szimbólumok elhelyezése, a térfoglalás, stb.; ezzel

³⁰ Az ipari központokba irányuló migráns munkaerőnek köszönhetően például *Bilbao* lakossága 1857 és 1887 között négyszeresére nőtt, és körülbelül 80.000 főt számlált (Anderle 1985: 87). Ez a szám 1910-re 112.819 főre növekszik (Anderle 1985: 122).

³¹ A spanyolországi foglalásokról és a város újszerű használatáról ld. többek között Martínez munkáit (Martínez 2001; 2002; 2003).

párhuzamosan azt is lehet mondani, hogy a táj már önmagában ezen folyamatoktól mentes szuverenitást hordoz, utalva itt *Pío Baroja* fent idézett gondolatára. Az etnotájhoz való ragaszkodás hátterében nincs rejtve a szimbolizálás; érdemes megvizsgálni, hogy a mítoszok tere, valamint az ökotér képzete hogyan állnak fedésben, mennyire szimbolikus vagy reális a tájhoz való tartozás, a hegyek, folyók, erdők mitologikus képei hogyan hatnak a kultúra ezen részére. Mindezekben az ökotájából merítő és ahhoz visszacsatoló mitológia legalább annyira jelen van, mint annak megtestesítését szolgáló természeti környezet.³² Ugyanakkor a nacionalista érzületben és tudásszervezésben a táj a kollektív akciók terének lehetőségeként is aposztrofálódik. Mondhatni a kognitív szimbolizmus mellett az ökológiai harc köntösében megjelenő etnikai küzdelem (vagy épp az etnicitásba burkolózó környezetpolitika) révén válik még inkább szimbólumokkal telítetté. Az elképzelt diskurzusokban például a hegyek a kultúra, a nyelv, a szokások, vagyis az egyediség fennmaradását biztosító tényezőként jelennek meg. A kollektív emlékezetben a hegyek a világra való letekintés, a belső migrációba kényszerült nép tulajdonképpeni tere. Az önértelmezés része, amely egyszerre köti össze és választja el *Euskal Herria* területét és népét; valamint amely az idők során geopolitikailag annyiszor határozta meg a kisebbség történelmét. A mindenkori ütköző- és kontaktzóna, az izoláció vagy éppen a kultúrák egymásra nyitottságának szerepe mindezeket erősíteni látszik.³³

A nyelviség a térben

Úgy tűnik, Baszkföld mérete ellenére legalább annyira gazdag a területi változatosságból adódó térképzetekben, mint a kognitív struktúrák kifejeződésében, így a nyelvi dialektusokban. A kognitív tartalmak térbeliesítése során mindez abban ragadható meg, hogy a nyelvi megoszlásból adódó etno-kulturális jelenségek hogyan érhetőek tetten az etnotérben, illetve milyen viszonyok mentén értelmezhető a dialektusok diffúziója és az etnikus tér koncepciója és egységének kérdése. Így a területi megoszlás nemcsak a természeti viszonyok által meghatározott; nemcsak az életmódban, az ökoszférához és a szimbolikus-fizikai környezethez való nexusban jelentkezik, hanem bizonyos kognitív sémákban, így a nyelvi reprezentációkban is megfigyelhető. Ebben az esetben az elsődleges kérdés az, hogy a térelképzés különböző szintjei és azok viszonyai a képzet szintű strukturális tartalmak alapján generálódnak, vagy épp ellenkezőleg, a fizikai tér, az ökotér reflexiója hozza létre a mentális sajátosságokat, és ez által az egyedi kulturális sémákat? Vagyis a kultúra mennyiben járul hozzá a saját etnikus ökotér elképzeléséhez, vagy a környezet meghatározhatja-e a kultúrát és teheti azt egy etnikum sajátjává?

Köztudott, hogy a baszk nyelv nagy viták generálója nyelvészek körében, eredetét, grammatikáját, fonetikáját, stb. tekintve. A hipotézisek sokasága a kaukázusi eredettől a héber hatásokig terjed, és a baszk nyelvészek által több ezer évesnek titulált múltja talány, ugyanakkor épp ez az egyik érv az egyediségre, amit a baszk öntudatmozgalmak és a nemzeti önérzetet megjelenítő diskurzusok az etnikum sajátosságára támaszkodva a nemzetiség legitimitásának kérdésében releváns szerepnek tartanak. Hasonló, a kulturális integritás kereteit feszegető kérdést jelent a baszk nyelv egységének és helyi változatainak viszonya. *Luciano Bonaparte*

³² A baszk mitológiáról bővebben ld. Zubiaga 2001; 2003; 2004; Baroja 1985; 2004; illetve Satrustegi 1995.

³³ Elég itt többek között csak a római korra, a frank hódításra, Kasztília terjeszkedésére, a keresztény *Navarra* szerveződésére, Napóleon hadjáratára, a spanyol polgárháborúra, az azt követő diktatúrára gondolni, valamint hogy a geográfia és a nemzeti alakzat hogyan kokettált bizonyos korszakokban közvetlen vagy közvetett módon.

herceg a 19. században megállapított klasszifikációja szerint nyolc dialektus és 25 szub-dialektus különböztethető meg.³⁴ Kérdés, hogy a tipizálásban milyen mértékben játszott szerepet a század romantikus nemzetépítési ideája és archaizmusokhoz visszanyúló és ezáltal a kultúrát hitelesítő eszmék sokasága; mint ahogy az is kérdéses, hogy ugyanez a tipológia értelmezhető-e a mai viszonyokra; mindenesetre meglepő lehet a dialektusok magas aránya, amely mintha megkérdőjelezni látszana a nyelvi egység képzetén imaginált etnikus egység gondolatát, ugyanakkor ez a pluralitás egy sajátos egységen belül jelenik meg. Ugyan 1968-tól az *Euskaltzaindia* keretében megkezdődött egy egységesítési folyamat, majd a Franco-diktatúra után folytatódott az *euskara* normativizálása, hogy egységesítve generációknak tegyék elérhetővé, újratanulhatóvá a kulturális identitás egyik fő elemét, mégis a mai napig inkább a lokális dialektusok dominanciája jellemzi a beszélt nyelvet.³⁵

A nyelv az etnotér koncepciójában egy territoriális történelmi igényként jelenik meg; az, hogy az *euskara* legnagyobb térbeli kiterjedését a rómaiak kb. kétezer éve a térségbe való érkezésére teszik (ekkor északon a mai *Burdeosig*, keleten *Katalóniáig*, délen *Burgosig*, nyugaton *Asztúriáig* húzódott a nyelvhatár) a történelmi tudatban a tér legitimitását indukálja. Ez a történelmi visszakövetelés egyik jellegzetessége, amely mindig jelen volt Baszkföld területi relevanciájának elismerésében és elismertetésében. A baszk nyelvet már a 10. századtól említik dokumentumok, az *Emilianense* kéziratban két jegyzet baszkul maradt fenn, 1140-ben az utazó *Aymeric Picaud*, a *Códice Calixtino* szerzője szintén közöl egy rövid leírást a baszkokról olyan szavakat megemlítve, mint az *Urtzi* (Isten) és a *belaterra* (pap). Mindezen túl a területiség koncepcióját az életmód által meghatározott nyelvi perspektívák is áthatották; ahogy azt a fennmaradt helyrajzi nevek is mutatják, mint egy szűkösön lakott területen a pásztorok sajátja, illetve ennek meghonosítása, a terjeszkedés révén a terület nyelvi általi „megtermékenyítése”. Hogy a nyelv és területi egység közös archaizmusa mennyire határozható meg, az maradjon a szakterület tudósaira, mindenesetre mindennek eredetiségét árnyalja a természeti környezetből merítő istenségnevek mitológiai megléte.³⁶

Annak ellenére, hogy több nyelv hatása kimutatható a baszkban, az olykor intenzívebb vagy kevésbé erőteljes nyelvi dominanciák ellenére is megőrizte sajátos vonásait. Így történt ez a latin nyelv expanziója során is, ami inkább egy *euskarizált* latin formáját öltötte, míg más népeknél ez a folyamat nyelvvesztéssel járt. Mindez nagyban köszönhető a térség geográfiai helyzetéből adódó tűzfal-szerű elhelyezkedésének is és az elszigetelt gazdasági tevékenységből adódóan a lokális kultúrát és nyelvet konzerváló hegyek erejének; az etnotér ilyen megközelítése az identitás kontinuitását megőrző ideológiaként jelenik meg. A nyelvi integráció

³⁴ A nyolc dialektus: a *vizcaino*, a *guipuzcoano*, a *labortano*, a *suletino*, az *alto navarro septentrional*, a *bajo navarro meridional*, a *bajo navarro occidental* és a *bajo navarro oriental*. A szub-dialektusok: *vizcaino oriental* (*Markina*); *vizcaino occidental* (*Arratia*, *Arrigorriaga*, *Bermeo*, *Gernika*, *Orozko*, *Otxandio*, *Plentzia*); *vizcaino de Gipuzkoa* (*Bergara*, *Salinas*); *guipuzcoano septentrional* (*Azpeitia*, *Hernani*, *Tolosa*); *guipuzcoano meridional* (*Zegama*); *guipuzcoano de Nafarroa* (*Burunda*, *Etxarri*); *alto navarro septentrional* (*Araiz*, *Arakil*, *Baztan*, *Gipuzkoa*, *Irun*, *Irurita*, *Ulzama*); *labortano propio* (*Ainhoa*, *Donibane Lohizune*, *Sara*); *labortano hibrido* (*Arrangoitze*), *alto navarro meridional cispamplonés* (*Artze*, *Burgete*, *Erro*, *Olaibar*); *de Ilzarbe*; *ultrapamplonés* (*Gulia*, *Olza*, *Zizur*); *suletino propio* (*Atarratze*); *roncalés* (*Bidankoze*, *Uztrortze*); *bajo navarro oriental cizo-mixano* (*Arbela*, *Baroze*, *Mixe*, *Garazi*); *del Adur* (*Beskoitze*, *Urketa*); *salazarés* (*Salazar*); *bajo navarro occidental* (*Aezkoa*, *Baigorri*, *Lapurdi*).

³⁵ Terepmunkám során magam is tapasztaltam a dialektusokból adódó kommunikációs nehézséget, gyakran ez településenként is külön változókat mutat, ahol akár néhány tíz kilométerrel távolabb nehezen értik a máshol beszélt nyelvjárást.

³⁶ A baszk mitológiai istenségekről ld. Satrustegi 1995.

ilyen szintje később az arab, majd a spanyol és francia nyelv esetén is kitapintható, ugyanakkor a területiség esetében ezek a hatások már módosították az etnotér-koncepciókat. A frank, az aragóniai és kasztíliai királyságok kialakulásával a baszk nép nagyrészt a jelenlegi *Navarra* határai köré szorul. Mindez a mai etnotér-interpretációkra is rányomta bélyegét, nagyjából két álláspont kristályosodik ki. Az egyik oldal azt vallja, hogy a régióban élők nem baszkok, hanem az csak egy baszkok által sporadikusan lakott tartomány (ezt javarészt a centralista reprezentációk tartják, ugyanakkor a spanyol nacionalista tábor is gyakran érvel ezzel a tartomány baszk interpretációk általi megjelenése kapcsán), a másik nézet pedig azt taglalja, hogy minden baszk tulajdonképpen navarrai eredetű.

Hogy az előzőeken túl mennyire határozta meg a geopolitikai helyzet a nyelvi kérdésen keresztül az etnikai identitáskoncepciót és az etnotér képzetét, azt mutatja a nyelvi visszaesés politikai kérdésének ténye is. 1868-ban például a baszk lakosság 58%-a beszélte a nyelvet, jelenleg ez már csak kb. 23%-ot tesz ki, a francia oldalon lévő *Nafarroa Beherra*-ban az arány 64,5 %, míg a spanyolországi *Arabában* 9,3 %. Ez két szélsőséges értéket jelent – a számok természetesen érhetőbbé válnak a két állam baszk kisebbség-arányának tükrében, hiszen a francia oldalon csak néhány százezer lakosról van szó. Az arányok megváltozása egyrészt a programszerű betelepítési politikának és a lassú integrációnak is következménye, másrészt elgondolkodtató, hogy egy erősen nyelvi identitáskonstrukcióra építő nemzetiségi terület-koncepcióban hivatalosan az jelenti Baszkföldet, ahol a nyelvi reprezentáció alacsonyabb mértékű. Mindennek természetesen megvannak a megfelelő politikai, társadalmi magyarázatai, mint ahogy jelenbeli következményei is, mind az etnicitás, a nacionalisták, a társadalmi mozgalmak, vagy a politikai platformok szintjén, mindkét oldalról. A politikai kérdést ellenben igazolni látszik, hogy *Iparralde* területén gyakorlatilag a francia forradalom óta a baszk nyelv ellenzéséről lehet beszélni, egyrészt az iskolák, másrészt a kommunikációs eszközök, valamint a francia nyelv védelmét szolgáló, *Toubon-határozat* néven ismert 1994-es rendelet révén.³⁷ *Hegoalde* és *Navarra* területén az 1986-os *Baszk nyelvtörvény* a „*Viejo Reyno*” egykori területét három részre osztja különböző, a nyelvhasználatra vonatkozó jogok szerint. Az Autonóm Közösségben a politikai versengés gyakran tette tárgyává a nyelv koncepcióját, ahol az *euskara* gyakorlatilag egy intézményi fegyverként funkcionált, különböző kormányok, vagy épp a *PNV* koalícióinak játszmái akarva-akaratlanul is lerombolni látszottak a napról-napra nyelv-védelmen dolgozó népi intézményeket, szervezeteket. Az alulról jövő népi kezdeményezések ezáltal az intézményi elképzelésekben transzformálódva öltöttek testet, amelyek végül inkább az értékvesztéshez és mindazon próbálkozások elfojtásához vezettek, amelyek nem a tartomány kormányzatától indultak. Az adminisztráció így kisajátította az autochton etnikus reprezentációkat egy kvázi populista keretbe helyezve.

Amit mindebből érdemes vitatni, hogy a nyelvi, kulturális, etnikai, politikai, és nem utolsósorban a területi koncepciók, etnotér-képzetek milyen mértékben határozzák meg az etnikus identitáskonstrukciót, a nemzetiségi – vagy etno – tudatot és az önreflexivitást a patrióta önérzet komplexitásában; valamint, hogy az etnikus ökotáj képzetének aktivizálása hogyan járul hozzá az ökonacionalizmus vagy az etnoökológiai elképzelések mentén artikulálódó kollektív akciókhoz.

³⁷ Az egykori kulturális miniszter, *Jacques Toubon* határozatának célja a francia nyelv használatának erősítése volt a hivatali és a közszférában, hirdetésekben, stb.

A baszk ökológiai mozgalomról

A jelenlegi baszk ökológiai mozgalmat tekintve, két fontos jellemző emelhető ki; egyrészt különböző fórumok megteremtésének köszönhetően a vállalati és az adminisztratív vezetés néhány szereplője is jelen van, másrészt *Itoitz* esetéig a társadalmi mobilizációk lecsillapodtak. Ez azonban nem mindezek meggyengülését, hanem az ökológiai harcok csendesebb fázisát jelentette olyan szélesebb körű társadalmi elégedetlenséget kiváltó környezetvédelmi ügyek után, mint *Lemoiz* erőműve, vagy a *Leizaran* völgy autópályája. Párhuzamosan az intézményesülési folyamat is megindulni látszik, mely annak ellenére, hogy egyre erősödő tendenciát mutat, egyáltalán nem határolódik el az intézményi gondolkodással szemben álló társadalmi mobilizációktól; igyekszik a két fél között betölteni a közvetítő szerepét, elfogadva a környezeti kultúra fontosságát. Az ökológiai mozgalomban az *ERREKA* platform erősödésén kívül ellenben kitapintható a fenntartható fejlődés elméletével szembehelyezkedő pozíció és egyéb társadalmi, lakossági, civil, polgári mozgalmakkal való intenzív együttműködés. A *Lemoiz* és *Itoitz* akciói között eltelt időszak kihívásai és problémái szerint nagyvonalakban két periódusra osztható: az első szakaszt az *Eguzki – Leizaran* erővonal jelenti, a második az *Erreka* platformtól *Itoitz* intenzív mobilizációig datálható.³⁸

A 14 hónapig egységesen működő *Eguzki* szervezetének 1988-ban bekövetkezett, nagyrészt a nemzeti felszabadítás kapcsán történő kettészakadása nagymértékben befolyásolta a baszk ökológiai mozgalom ügyét. Az eredeti néven továbbműködő szervezet arculata a patriotizmust képviselő egyéb mozgalmak (*Movimiento Liberación Nacional Vasco*, *KAS*) elképzeléseivel illeszkedett (a feladatok hierarchizálása, titkos működés és együttműködés más szervezetekkel, az egyik legfontosabb disztribúciós és információs médium, az *EGIN-Gara* támogatása). A törés következtében 1989-ben létrejött az *Eki*, mely anyaszervezetéhez hasonlóan, kezdetekben nacionalista szervezatként definiálta önmagát és ennek szellemében is ténykedett. Az utóbbi években azonban mindkét mozgalom meggyengült és elveszítette nemzeti és környezetvédelmi kérdésekben egyaránt domináns szerepét. Munkásságuk a helyi szervező tevékenység irányába mozdult, akcióikkal más csoportok által koordinált megmozdulásokat támogatnak, mint *Itoitz*, *Bardenas*, vagy a nagysebességű vonat – *TAV* – elleni küzdelem.

A nyolcvanas évek végén mellettük több területi, tartományi (a legfontosabbak a *Coordinadora Ecologista de Bizkaia* és a *Federación Alavesa*) és lokális (a teljesség igénye nélkül: *Amilotz*, *Asamblea Ecologista de Tierra Estella*, *Gorosti*, *Hagin*, *Ingurune*, *Izadi*, *Mendia Bizirik*, *Taller Ecología de Gernika*, *Txingudi*, *Txomin Bedarra*, *Zumaia*) csoport tűnt fel. Utóbbiak nagyrészt konkrét környezetvédelmi feladatokra fókuszálva pragmatikusabb és lokalista elvek mentén szerveződve igyekeztek kívül maradni a nacionalista és a politikai kérdéseken, ellenben részt vállaltak a mobilizációkban. Ez az időszak az ökológiai harcok és azokért felelős bizottságok, szervezetek, lakossági gyülekezetek, kulturális tömörülések sokaságát eredményezte (*Abra*, *Aranguren*, *Arizarte*, *Atxarte*, *Deba*, *Itoiz*, *Leizaran*, *Motondo*, *Sakana*, *Txingudi*, *Urdaibai*, *Uribe-Kosta* csak nevesebb példái a nagyszámú, környezeti és társadalmi problémákat érintő, infrastrukturális projektekre válaszoló mozgásoknak), melyek közül a kor meghatározó erejévé lépett elő *Leizaran* autópályájának esete. Egyfelől meghatározóvá vált az 1985-ben fejlődés-, fejlesztésellenes ideológiák mentén megszerveződő, az autópályákkal szemben erősen szkeptikus *Coordinadora Anti-Autovia* átfelműködése a *Coordinadora Lurraldea* szervezetté, az új mozgalmi egység lehetőségeit már a tagok technikai, professzionális szintű képzettségei,

³⁸ Bővebben ld. a *Zutik* honlapján található összefoglalást: *Ponencia sobre Ecologismo: Algunas reflexiones sobre el Movimiento Ecologista Vasco (MEV)*. (www.zutik.org/info/iritziak/Ekologia/23/26).

marketingpolitikája alapján befolyásolta. Másfelől az 1990 és 1992 között tetőző mobilizációk sajátos módon értek véget. A munkálatok megkezdésekor a szabotázsakciók intenzív sorozata után az *ETA* támogatásával politikai küzdelembe csapott át, amit végül a baszk ökológiai mozgalomban mindeddig nem tapasztalható megállapodás zárt le a *Lurraldea* és a tartományi vezetés (*Diputación de Gipuzkoa* és a *Gobierno de Nafarroa*) között, mely utóbbit a *PNV* részéről *Eli Galdos*, a *gipuzkoai* testület akkori elnöke képviselt. A kompromisszumot az *abertzale* azzal az optimizmussal ünnepelte, hogy *Lemoiz* és *Leizaran* után már az önrendelkezés ügye hoz győzelmet. Az egyezség a mozgalom megoszlásával és a fejlődésellenes attitűd egyre erősödő visszhangjával is járt, melyet leginkább az autótutakat továbbra is ellenségesen kezelő *Autobiaren aurkako taldeak* és a gyorsvasút ellen szerveződő *Asamblea anti-TAV* képviselt.

Leizaran küzdelme során kettős szituáció lépett fel. Egyfelől előrelépésnek bizonyult a szervezeti egységekbe tömörülés, a kommunikáció megteremtése, az alternatív megoldások lehetőségének kiaknázása és a különböző szociális mozgalmakkal való kooperáció; másfelől a környezeti ügyek mellett annak intenzív politikai, demokratikus felhangja került felszínre. Ennek eredményeként a Riói Egyezményből kiindulva 1992-ben létrejött a *Plataforma Ecologista Erreka* a mozgalom különböző szektoraiban tevékenykedő aktivistákat leginkább megcélzó platform, hogy megfékezze az ökológiai gyakorlat izolációját, túlzott lokalitását és szétmorzsolódását.³⁹ A reform égisze alatt *Bizkaia* tartományban megindult egy egységes gyakorlat, amit több *gipuzkoai* és *navarrai* csoport is támogatott. Ezzel párhuzamosan az *Eguzki* a mozgalom belső pluralitásának érdekében szintén egy egységes, a baszk ökológia ügyét tömörítő társulás, a *Federación Ecologista Vasca* létrehozását javasolta, azonban a szervezetek nagy része az *Erreka* mellett döntött. 1993-ban az *Eguzki* elhagyta a tömörülést, így az leginkább *Bizkaia* és *Gipuzkoa* területén erősödött meg. Mindettől függetlenül új módszerrel, a területi csoportok helyett strukturális egységben tömörülve és a problémák, tevékenységi területek tematikus felosztása révén több szinten működhetett (mint például a szemétegetők, az igazságügy, vagy *Lindane* esete). Annak ellenére, hogy igyekezett a helyi csoportokat egyesíteni, még inkább lokalizálta az ökológiai mozgalmat javarészt *Bilbao* környékére koncentrálna.

Másrészt viszont *Navarrában* *Itoitz* víztározója a kilencvenes évek második felének legnagyobb kihívását jelentette a baszk environmentalista front számára. A helyi és környékbeli civileket, ügyvédek tömörítő lokális szervezeteken kívül széleskörű támogatást kapott állami és baszk ökológiai csoportoktól (*CODA*, *Aedenat*, ami ma *Ecologistas en Acción* néven tevékenykedik), valamint olyan európai és világszervezetektől, mint az *ANPED*, a *Greenpeace*, az *Internacional Rivers Network*, vagy az *UICN*. Az 1995-ben megalakult, később erőszakmentes akcióival színre lépő *Solidari@s con Itoiz* munkásságának azért van jelentősége, mert a csoport által képviselt environmentalista akcionálizmus ökológiai taktikává lépett elő, aminek következtében annak társadalmi, politikai tartalmait is nagymértékben generálta. Működési ideológiáját nagy részben a politikai és gazdasági korrupció ellen való küzdelem, valamint a projekt törvénytelennek nyilvánításának kérdésében a hatósági intézményrendszerek, igazságügyi szervek tehetetlensége alapján határozták meg. Míg tehát *Itoitz* esetében az előbbi szervezet az informálásra, a hivatali, a technikai és az igazságügyi munkákra, valamint a lakossági mobilizációk megszervezésére koncentrált, addig ez utóbbi szabotázsakcióival a munkálatok megbénítására és lehetetlenné tételére törekedett.

³⁹ Ennek a kampánynak bevezetését a „*¡Haz algo! Una propuesta para el movimiento ecologista de Euskal Herria*” dokumentum jelzi. Még ebben az évben egy kéthetes rendezvényre került sor (*Quincena del Medio Ambiente*), amit 45 baszkföldi ökológiai csoportosulás támogatott. A rendezvény mottója hasonló volt a platformot indító nyilatkozat jelszavához: „*¡Haz algo por el medio ambiente! Desde Euskal Herria defendamos nuestra Tierra*”.

Az ökológiai küzdelmek másik színterét az antinukleáris szervezetek tevékenységei teszik ki, a nyolcvanas évektől több csoport az állami *Coordinadora Estatal Antinuclear (CEAN)* társaság munkájában, valamint *Garoña (Burgos)* erőművével szembeni akciókban és a nukleáris központok elleni törvényhozási folyamatokban is képviseltették magukat. Többek között például az *Anat-Lane*, az *Eki*, a *Landazuria*, vagy a *Txingudi* a szintén állami *Coordinadora de Organizaciones de Defensa Ambiental (CODA)* kooperációjában tömörültek, ahol a természetvédelem ügyével a társadalmi-ökológiai szektor egymás mellett létezett. Néhány éves közös munka után a *CODA* mindinkább ez utóbbi irányvonal felé orientálódott, bár számos állatvédő szervezet beépülésével előbbi tendenciáját is némileg megtartotta. Mindez azt eredményezte, hogy a többi nagyobb állami ökológista szervezet, mint például az *AEDENAT* és a *CEPA* is lehetőséget látott a különböző kisebb csoportok egyesítésében, hogy ezzel is növelje azok mozgósíthatóságának potenciáját. Az állami intézmények és szervezetek átstrukturálódása, és egy új egység körvonalazása a baszk ökológia csoportok nagy részét is hasonló folyamatra készítette, így 1999-ben ezen állami tömörülés, az *Ecologistas en Acción* egyik baszkföldi szövetségeseként megalakult az *Ekologistak Martxan*. Ugyanezen év végén az *Eguzki* felhívást intézett a baszk társadalom egészéhez egy, a Föld védelmét szolgáló mozgalom, a *LURRA* létrehozására. A program vitákat generálva bizonyos körökben szükségszerű projekt képzetét kelti, míg mások ebben az *Eguzki* működési gondjai miatti átstrukturálódást látják. A jelenlegi képletről elmondható, hogy jó néhány szervezet és program működik (*Ekologistak Martxan*, *Movimiento por la defensa de la Tierra – Lurra*, a francia területeken a *CADE*).⁴⁰ Ugyanakkor a nagyszámú környezeti és környezetrendezési konfliktus eredményeképp rengeteg spontán, helyi, civil és lakossági csoport – így a *Coordinadora de Itoiz*, *Solidari@s con Itoiz*, *Atxarte*, *Bizkaia Bizirik*, *Boroa*, *Elgea*, *Salbada*, *Txingudi*, *Txipio*, a gyorsvasút (*TAV*) elleni szervezetek, stb. – is jelentősen beleszól a baszk ökológiai küzdelembe.

A mozgalom tehát a lokalitás súlya és a munkafolyamatok centralizálási kísérletei között oszcillál. A kilencvenes évek utolsó harmada, valamint az utóbbi néhány év gyakorlata ezt látszik igazolni, leginkább a hagyományos ökológiai szervek – *Anat-Lane*, *Eguzki*, *Eki* – meggyengülésének és a helyi problémák fókuszának köszönhetően. Annak ellenére, hogy a közös munkára lehetőségek bőségesen akadnak a környezetvédő, a mezőgazdasági, politikai, vagy lakossági szervezetekkel egyetemben, a helyi koordináló egységek gyakorlatára jellemző, hogy vagy hiányzik egy összefogó diskurzus megteremtése, vagy mindez csak egy meghatározott területet érint. Az *Ekologistak Martxan* és a *Lurra* projektjei épp ezt a problémát igyekeznek kiküszöbölni az ökológiai akciók szélesebb körű lehetőségeinek kiterjesztésével. A leginkább jellemző másik pozíció a fejlődéssel való szembenállás hangoztatása, mely az esetek majd minden szakaszában evidenciává vált. Az ökológiai mozgalmat az új szociális mozgalmak egyikének szokás tekinteni, amely egyfajta reakcióként jelenik meg az industrializált gazdaság, a modernizáció, a túlzott urbanizáció vagy újabban a globalizáció természeti környezetre

⁴⁰ A franciaországi térségében 1990-ben több csoport – *Ideal*, *Ortzadar*, *Pays Basque Ecologie* – egy informatív, a közös munkákra alapozó koordináló szervezet létrehozása mellett döntött, ennek eredményeképp született meg a *Collectif de Associations de Défense de l'Environnement (CADE)*, ami 1997-ben 33, 2000-ben pedig már 39 környezetvédő szervezetet tömörített. A spanyolországi baszk területek politikai és környezetvédelmi ügyeinek összefüggésében jelentős különbség, hogy az 1990-ben életre hívott baszk zöld párt, az *Euskal Herriko Berdeak (EHB)* a francia zöld pártban (*Les Verts*) külön autonómiát élvez, valamint jelenlétük fokozott a politikában; külön küldöttséggel rendelkezik a *bordeauxi* regionális képviselőben (*Consejo Regional de Aquitania*) és *Iparralde* városi tanácsaiban számos képviselője található.

gyakorolt kihívásaira.⁴¹ Baszkföldön az environmentalista gondolkodás sajátos példáival találkozhatunk, amelyek a Franco-diktatúra éveiben megindult gazdasági, technológiai, infrastrukturális átalakulásokra, az akkori problémákra, javarészt a nukleáris energetikai tervezetekre reagáló, ezekből kinövő, majd a fókuszot egyéb más környezetvédelmi és természeti kérdésekkel bővítő speciális válaszként interpretálódnak.⁴² A nagyszámú energetikai, vízrendezési, közlekedési projektek azon túl, hogy a természeti erőforrások nagy részét felemésztik, átformálják a környezet arculatát, az ökotájat, aminek társadalmi, gazdasági, politikai, vagy akár a nacionalista érzületet befolyásoló következményei vannak. Az olyan terminusok elterjedése a köznyelvben, mint az *Euskal-Hiria* vagy a *Vascópolis* is azt látszik sugallni, hogy a közvetlen természeti és kulturális környezetet érintő fejlesztési mechanizmusok és folyamatok – mint például a már említett gyorsvasút, a *TAV*; a gáz- és hőenergia központok; a hulladékégetők; az útfejlesztési tervezetek, stb. – gyakori ellenségképek mind a közvéleményben, mind az environmentalista gondolkodásban.⁴³

A konkrét projektekre adott válaszok és a stratégiai diskurzus homogenizálását a fenntartható fejlődés gazdasági, társadalmi, környezetvédelmi aspektusainak tükrében *Bilbaóban az Eki* és az *Erreka* próbálta szorgalmazni.⁴⁴ A mozgalom, elsősorban a gyorsvasutat ellenző *Asamblea anti-TAV* és az *Itoitz* ügyeiért küzdő *Solidari@s con Itoiz* szervezetek révén egy intenzív fejlődésellenes diskurzust hozott létre. Az adminisztrációval és a politikai szférával való kapcsolat kérdésében a konfliktusok legfőbb oka a helyi, a tartományi, az autonóm vagy az állami vezetés pozíciójában keresendő, amire többek között *Bilbao* hulladékégetőjén, és egyéb energetikai projekteken (*Bahia Bizkaia*, *Boroa*, *Castejón*, *Petronor*), sportcélokra, vagy újabban ipari célokra használt kikötőkön, partszakaszokon túl *Itoitz* esete az egyik legeklektantsabb példa. A fejlesztés ideológiája mellett az a tény, hogy nagyrészt a lokális, a tartományi, vagy az autonóm és a navarrai vezetés, az önkormányzatok, képviselők, a városi tanácsok, vagy maga a kormány ezen projektek tervezője, szintén árnyalja a politikai szférával való kapcsolatot, amit a vállalati szcéna feltételezett gazdasági lobbijai még inkább elmérgesítenek. Az esetek nagy részében a diskurzusok hiánya és a döntési, képviseleti mechanizmusokból való kizárás megnehezítette a két fél közötti kommunikációt és konszenzust. A néhány településen és városban létrehozott zöld szervezetek (*Consejos Verdes*) sem képesek ezt érdemben enyhíteni, míg más városi intézményi szervek szintúgy inkompetensek, így tulajdonképpen a politikai részvétel esélyei javarészt stagnálnak. Az ökológiai mozgalom létrehozott diskurzusai azt sugározzák, hogy az együttműködés sikertelensége leginkább a politikai gondolkodás örökségéből adódó merevségnek és elzárkózásnak köszönhető.

⁴¹ Az új szociális mozgalmakról néhány fontosabb összefoglaló munka: Tarrow 2004; Zubero 1996; Ibarra – Tejerina 1998; Riechmann – Fernández Buey 1994; Laraña – Gusfield 1994; Neveu 2002; Robles 2002; Melucci 1994; Pastor 1991; Álvarzer Junco 1994; Tejerina – Fernández-Sobrado – Aierdi 1995.

⁴² Ezek közül a legfontosabbak *Garoña*, *Mururoa*, a nukleáris hulladékok, és a villámhárítók elleni kampányharcok.

⁴³ A két terminus egy-egy szójátékot takar: az *Euskal-Hiria* a Baszkföldet vagy a baszk népet is egyaránt jelentő *Euskal Herria* kifejezésből „sebesült” Baszkföld, vagy akár „sérült baszk népként” értelmezhető; a *Vascópolis* pedig a fokozott urbanizációs folyamatokból kiindulva a baszk városmodellre, valamint ennek következményében a természeti környezet és tér totális metropolisz képét megjelenítő utópiára utal.

⁴⁴ Ennek eredményeként született meg a városmodell problémáit taglaló kiadvány „*Bilbo nora zoaz? ¿Es sostenible nuestro modelo de ciudad?*” címen.

A nacionalizmus narratívái és ökológiai gondolkodás

A három klasszikusnak tartott társadalmi mozgalom közül (antimilitarizmus, feminizmus és ökológizmus) ez utóbbi volt az, ami igazán széleskörű kapcsolatot eredményezett a nacionalista gondolkodással, bár az antimilitarizmus is jelentős gyakorlatnak bizonyul a haza területi és ideológiai képzetéből kiindulva, illetve a kolonizálónak titulált spanyol nemzet megjelenítésével.⁴⁵ Ebben az esetben a nacionalizmus és a szociális mozgalmak viszonyában alapvetően az etnicitás pozíciójából, valamint annak önrendelkezési igényéből és az ezekre tett kísérletekből érdemes kiindulni; azáltal, hogy ezek általában a társadalmat szólítják meg, így elkerülhetetlen, hogy ne találkozzanak az etnikus, nacionalista, politikai kérdésekkel. A baszk nemzeti gondolkodás intézményei, a pártok, szindikátusok, érdekképviseltek is gyakran civil szerveződésekben nőnek ki; ennek legjobb példája az *ETA*, de aktualitásában inkább olyan szerveződésre érdemes gondolni, mint a *Batasuna*, *EA*, *LAB*, stb. A politikai érintettség alapvetően meghatározza a mozgalmak orientációját, ugyanakkor mára legalább annyira jellemző a megosztottság, mint amennyire színes és széles skálát írnak le a baszk társadalmi mozgalmak. A fennálló társadalmi, gazdasági, politika, vagy kulturális rend kritikája gyakran radikális álláspontnak tűnik, amit az akciók igazolni látszanak, bár mindennek eredetét talán okkal a kényesnek bizonyuló történelmi tényekben és tapasztalatokban is lehet keresni. Különösen igaz ez a baszk mobilizációkra, amik a demokráciát alapvetően ideológiai síkon kezdik ki. Ez gyakran gyengíti egy mozgalom és a mögötte felsorakozó társadalom erejét és hitelét, ugyanakkor elveiben emlékeztet arra, hogy mit is jelent manapság valójában a politikai korrektség és/vagy inkorrektség.

A baszk nacionalizmus alapvetően a demokratikus társadalmi berendezkedés hiatusait bírálja, a társadalomkritikában számos baszk szociális mozgalom is asszisztál. A szociális mozgalmak alapvetően az uralkodó politikai osztállyal szembeni követeléseiket nyújtják be az egyén és a közösség szintjéről, hogy így erősítsék meg eredeti jelentésében az önrendelkezés eszmeiségét, a társadalmat felépítő individuumok és közösségek védelmét. Fontos kérdés, hogy ez az idealizmus mennyire kapacitálja vagy épp teszi lehetetlenné ezeket a mozgalmakat, ugyanakkor egyúttal ezzel vágnak rést a demokrácia pajzsán is. A nacionalizmus követelése némileg eltér a szociális mozgalmak igényeitől, az egyik a nemzeti közösséget helyezi az individuum fölé, a másik az egyént preferálja, bár közös ellenségük az állam.⁴⁶ Így az erőviszonyok kompenzációjaként egyik sem izolálódik a másikban; a nacionalizmus, még ha gyakran instrumentalizálja is a szociális mozgalmakat, nem képes azokat felemészteni, a szociális mozgalmak pedig képtelenek a nemzeti gondolkodás kereteit helyettesíteni, annak marginális formáival újabban nem is értenek egyet, ld. az *ETA* és az erőszakkal szembeni elhatárolódó nyilatkozatokat.

Pedro Ibarra szerint azáltal, hogy a környezetiség kérdése a nyilvános diskurzusokban intenzíven megjelenik, a társadalom mindennek „szimbolikus keretét” érzékeli: a morális felelősséget (igazságos, nem igazságos), az empirikus objektivitást (tudományos tények), és mindezek emocionális töltetét. Mindez nemcsak a kognitív tartalmakat fejezi ki, hanem kulturális visszacsatolóként hozzáférhető narratívákat forgalmaz a világ megértésére, elutasítására, stb., melyek önreflexív módon nemzeti narratívákká válnak, így a környezeti diskurzus is ezekbe a konkrét üzenetekbe integrálódik.⁴⁷

⁴⁵ A nacionalizmus és a baszk szociális mozgalmak kapcsolódásairól bővebben Ibarra é. n.

⁴⁶ Ibarra é. n. 101.

⁴⁷ Ibarra é. n. 102.

A baszk nemzeti(ségi) narratíva legfőbb elemének a baszk társadalom demokratikus konstrukciójának ideáját tartják.⁴⁸ Ez javarészt a nemzeti konfliktusban jelentkezik, megosztva a politikai kultúrát, amihez hozzájárul a népi követelések összessége és a demokrácia rendszer-szintű kritikája. A nacionalista és a demokratikus kultúra együtt-értelmeződése során arról van szó, hogyan lehet leírni a baszk nemzet berendezkedésének és konstruálásának fokát a demokrácia megvalósításának tükrében. Az ökológiai mozgalom esetében ez azért jelentős, mert a környezetiség problémái is ebben a keretben jelennek meg, attól függetlenül, hogy a politikai és civil szereplőknek más elképzelésük van a nemzeti demokrácia intézményéről. A mozgalom értelmezésében a nemzet inkább egy közösség, a nacionalista ideológia számára a nemzet egyének fölött álló képzete fontos, aminek megmásíthatatlan jellemzői a nyelv, a fizikai tér, és nem utolsósorban a sajátos természeti környezet.

A nacionalizmus vonzereje általában jelentősen megnövelte a társadalmi mozgalmak üzenetének kiterjesztését, a diskurzusokba való bekerülését, illetve mobilizáló erejét. Ellenben *Lemoiz* példáján szükséges figyelembe venni a korszak lehetőségeit is. A Franco-diktatúra utolsó évei új fejezetet jelentettek a nemzeti felszabadítás gondolatában, amikor is a baloldal tőkét kovácsolt a saját tér képzetéből. Az új szervezőerő, az integrációt biztosító eszmeiség nagy szerepet játszott a szülőföld diskurzusának kialakításában, melyet a nemzeti emancipáció gondolata kisajátítani látszott a saját tér ilyen elképzelésével és védelmével. Nem véletlen, hogy az ökológiai mozgalom nagy tömegbázissal rendelkezett és óriási mozgósításra volt képes, lévén, hogy a környezetiség ügye mellett a haza legalább ilyen jelentős erőnek bizonyult. Napjainkban ez a különböző platformok, a pártok részéről tudatos környezetpolitikai kampányok, a gazdasági együttműködés által átalakulni látszik a tárgyalás és együttműködés irányába. Az *abertzale*-val való szövetség nem bizonyult minden esetben szerencsésnek, elég itt arra gondolni, hogy miként ártott mindez a hétköznapi kommunikációban az ökológiai kérdéseknek, valamint a szociális mozgalmak megítélésében; ellenben tény, hogy a társadalom követelésének ekképp tudott nagyobb nyilvánosságot és támogatást biztosítani. Az ökológisták jelentős részében a nemzeti, nacionalista ideológiában való feloldódás sajátos identitáskonstrukciós folyamatot eredményezett. A függetlenség követelése – mely látszólag nem sok kapcsolódási pontot mutat a környezetvédelem kérdésével – a mozgalom által is megjelenített problémaként jelentkezett. Azon túl, hogy Baszkföld nemzeti felszabadítása révén képzelték el az ember és a természet harmonikus viszonyát, az is nyilvánvalóvá vált, hogy az emancipáció megvalósításán kívül az *abertzale* garantálja a környezetvédelmi politika megoldását is.⁴⁹ Ez a kor azon szellemiségéből ered, amikor jószerevel minden társadalmi, gazdasági, politikai probléma megoldása a nacionalizmusban interpretálódott, így a mozgalmi erők egyesítése az új szociális mozgalmak diverzitását és heterogenitását is előrevetítette. A kérdés ebben az esetben úgy artikulálódott, hogy egy nemzet képes-e odafigyelni saját ökológiai környezetére a patrióta érzület tükrében, azonban mindez egy összetett társadalmi, politikai légkörben jelentkezett. A nacionalizmus követeléseinek mélységei ellenben nem voltak teljes mértékben kitapinthatók az ökológistáknál, mindinkább látens, olykor ürügyként használt kapcsolatról és taktikai viszonyról lehet beszélni, ami gyakran a mobilizációkban és az akciókban tetőzött. A *MLNV* csábítása olykor csorbát is ejtett az ökológiai mozgalom ideológiai követeléseiben, vagy épp hasznot

⁴⁸ Ibarra é. n. 102.

⁴⁹ Ibarra é. n. 105.

húzott azok társadalmi diskurzusaiból, bár tagadhatatlan, hogy erősítette is azt; ugyanakkor az intézményi szinten való összekapcsolódás elutasítása is megerősödött.⁵⁰

Manapság a társadalmi mobilizációk nacionalista dimenziója háttérbe szorult; bár léteznek, nincsenek olyan mértékű konfliktusok, mint a demokratikus átmenet és az azt követő időszak ökológiai gondolkodásában; a nacionalista konfliktus más formákat öltött, mint ahogy a szociális mozgalmak is más társadalmi gyakorlatra váltottak. Az intézményi keretek nagyobb lehetőséget – bár ugyanannyi gátat is – jelentenek a megváltozott politikai környezetben; bizonyos mozgalmak elerőtlenedtek (munkások, szakszervezetek), a társadalmi praktikák közvetettebbé váltak (szervezetek, bizottságok a mobilizációk kompenzálására), amelyek egyrészt gyengítették a közvetlen akciókat, másrészt megnövelték a kompromisszum és a párbeszéd lehetőségét.⁵¹

Mint ahogy a nexus, úgy a nemzeti ideológiák elméleti konstrukciója és terminologizálása is változik, az etno-nacionalista meghatározás annak feladatát a globalizáció folyamatával és az uralkodó fejlődési tendenciákkal szemben a közösség védelmében jelöli ki. Ellenben a baszk etnikai identitáson felül tetten érhető egyfajta transznacionalista szolidaritási jelleg; bár a mozgalom leggyakrabban saját környezetében tevékenykedik, eltérő politikai taktikák és elgondolások mentén egyben a természet és a környezet ügyéért is fellép általában. Mindezzel a globális, lokális, etnikai, nemzeti, nacionalista stb. terminusok értelmezhetőségének konkrét feltételei és interpretációs keretei is módosulnak.

Lemoiz, a társadalmi ellenállás emblémája

Lemoiz nukleáris központjának tervezete a *Franco*-korszak utolsó szakaszában született meg, amely során 1972 óta egy részlegesen kivitelezett energetikai fejlesztési projekt keretében *Deba*, *Ea-Ipazter*, *Tutera* és *Lemoiz* körzetében reaktorokat terveztek telepíteni *Agusto Unceta* támogatásával.⁵² A diktátor halála utáni reformpolitikai fordulattal újra napirendre került a nukleáris energia kérdése; a különböző pártok versengése – elsősorban az *UCD*, a *PNV*, a *PCE* és a *PSOE* részéről – azt eredményezte, hogy a fejlődéstendenciák az átmenet parafrázisaiként jelentek meg az etnikai önkép formálódásában, mintegy az autonómiák terheként. A fenti politikai erők és több európai állam mellett az Egyesült Államok, valamint Japán befektetőnek számított; az állam katonai érdekeltségűnek nyilvánítva a területet, azt a hadsereg és a *Guardia Civil* kezébe adta. A Baszk Nacionalista Párt asszisztálása az *Ertzaintza* munkájának megsiettetésében számos kritikát váltott ki, többek között ezek a reakciók is erősítették a nevében nacionalista párt pozíciójára vonatkozó diskurzusok erősödését. Míg a vezetés azon a véleményen volt, hogy *Lemoiz* nélkül *Hegoalde* sötétben élne, enélkül a baszk újra egy emigráns néppé válna, az argentin pampák és Amerika várna rájuk..., addig a társadalom nagy része teljes mértékben ellenezte a tervezet megvalósítását. 1972 áprilisában az *Iberduero S.A.* írásos kérvényt nyújtott be *Mungia* polgármesterének a

⁵⁰ Ez a kettősség *Leizarán* esetében jól megfigyelhető, ahol a konszenzus az autópályával szembehelyezkedő, bár koncepcióiban némileg hiányos ökológisták előnyére vált, amit kompenzált a libertarista politika.

⁵¹ A mozgalom konfliktív helyzetei a támogatásától függően hullámzanak, *Lemoiz* és *Leizarán* egy-egy ilyen gócpontot jelentett, amit egészen *Itoiz* esetéig egy csendesebb periódus követett.

⁵² *Agusto Unceta* volt az, aki *Franco*-t *Gernika* érdeméremmel tüntette ki. *Gernika* egykori, később a nácik által lebombázott főváros szerepét a baszk öntudatban nem szükséges bemutatni, ellenben érdekes kérdésnek bizonyul, hogy mindez a kitüntetés kapcsán hogyan interpretálódik a baszk identitás-szervezésben.

létesítmény létrehozása céljából, amit a városvezetés akkor elutasított a terület átminősítésére hivatkozva.⁵³ Ugyanez a cég 1973-ban másik három kérelmet is szorgalmaz Baszkföldön, *Punto Endata*, *Ogella*, és *Bergara* területére.

Lemoiz erőműve 1974-ben kezdett épülni, és az új szociális mozgalmaknak mintául szolgáló harc előhírnökének számított, amit a baszk társadalmi emlékezet Európa és Baszkföld példaértékű küzdelmeként tart számon. A *bilbaói Gaceta del Norte* lap augusztus 20-i száma a világ legnagyobb ökológiai veszélyének minősítette az északi partszakaszt, *Navarra* képviselőtestülete másfél évvel később szintén elutasította a *Tuterában* tervezett központ építési engedélyét. A kollektív ellenállás több síkon indult meg, *Donostiában* egy ülést tartottak a központokról, *Lekeitióban* betiltottak egy antinukleáris konferenciát, *Deba* lakossági szervezetei szintén gyűléseket szerveztek több városban (*Donostia*, *Mutriku*, *Zumaia*). Ezzel egy időben *Arrasate*, *Bergara*, *Donostia*, *Eibar*, *Elgobiar*, *Getaria*, *Mutriku*, *Orio*, *Soraluze*, *Zarautz*, *Zestoa*, *Zumaia* városi vezetése szintén a *deba*i reaktorok ellen léptek fel. *Tuterában* is nagy népi ellenzék formálódott akciók formájában is, *Gipuzkoában* újságok, fórumok alakultak a települések védelme érdekében, az ekkor kidolgozott *pegatina* az antinukleáris harcok szimbólumává vált, aminek viselését a rendőrség több esetben is ellenezte. Nem sokkal később az *ETA* is feltűnt: 1974 júliusában egy bombát helyezett el *Daniel Solar Ouro*, az építésért felelős egyik cég képviselőjének autója alatt. A szervezet részéről nem történt újabb támadás egészen 1977-ig, amikor is a vezető cég, az *Iberduero* érdekeltségeit éri inzultus.

Ez a köztes időszak az antinukleáris mozgalom konszolidációjának szakasza volt. Létrejött a több lakossági, építészeti, mérnöki, ügyvédi, gazdasági szervezet által életrehívott *Comisión de Defensa de una Costa No Nuclear*, aminek munkájaként 1976 nyarán egy 150.000 lakos által aláírt kérelem került *Bizkaia* vezetéséhez.⁵⁴ Az első nyilvános tüntetést 1976 augusztusában tartották egy *Plentziától Gorlizig* tartó menetelés formájában közel 50.000 tiltakozóval. A népi és a környék önkormányzatainak oppozíciójának ellenére az *Iberduero*, ami mindez ideig illegálisan folytatta az építkezést, újabb kérvényeket forszírozott és munkálatok tovább folytak. A Baszkföld történetében a két legnagyobbnak titulált és a polgári engedetlenség origójának tartott tüntetést 1977 nyarán *Bilbaóban* tartották meg, a következő év már tragédiába torkollott: *David Alvarez Peña* a *Guardia Civil* egységeivel való összeütközések következtében életét veszítette. A népi mozgalmakon belül az előző évek lakossági szövetkezéseinek lendületét átvette a *Comités Antinucleares*, ami a lakossági ellenállás valódi központjává vált.

1978 elejére *Hegoalde* legtöbb települése és kerülete már számolt legalább egy antinukleáris csoporttal. Mindez jelzi, hogy a nukleáris energia kérdése mindennapi problémává, és a társadalmi mozgalmak tevékenységének középpontjában állt. *David Alvarez Peña* halála után az *ETA* is stratégiát váltott és az építésekért felelős cég, az *Iberduero* érdekeltségeit támadta. Februárban a *Coordinadora de Comités Antinucleares* egy koncentrációt szervezett több ezer emberrel *Lemoiz* közelében, márciusban pedig egy *ETA* által kivitelezett robbanás történt

⁵³ A tervező *Iberduero SA* két társaság fúziójából jött létre 1944-ben: a *Hidroeléctrica Ibérica* a *Banco de Vizcaya* támogatásával, a *Salto del Duero* pedig a *Banco de Bilbao* támogatásával. Az osztályharc diskurzusának kialakulásában fontos szerepet játszik, hogy a baszk tőke hogyan és mi módon érdekelt ezekben a fejlesztési tervezetekben, ami az ökológiai harcok állandó ellenségképe.

⁵⁴ A szervezet nagyrészt az *Asociación de Familias de Lekeitio*, az *Asociación de Padres de Familia de Mungia*, *Asociación De Familias de Ea*, és az *Asociación Cultural Gaminiz de Plentzia-Gorliz, Bakio y Gran Bilbao* (mint az elnevezésükből is kiderül) lokális lakossági csoportjainak képviselőiből állt, és *Deba* különböző civil csoportjaival, a *Colegio de Arquitectos* építészeivel, ügyvédekkel működött együtt.

Lemoiz két központi reaktorának egyikében, melynek következtében két dolgozó, *Alberto Negro* és *Andrés Guerra* életét veszítette. Egy hónappal ezután valósult meg az első és egyetlen találkozás az antinukleáris szervezetek, az *Iberduero* és a *CGV* (*Consejo General Vasco*) között. A Baszk Központi Tanács képviselőjében a *PSOE* politikai frakciója javarészt a munkálatok folytatását szorgalmazta, *Lemoiz* ügyének a spanyol kormány elé kerülésekor pedig a *PSOE*, a *PNV* és a *PCE* szintén kitartott eredeti elképzelése mellett. Az általában a rendőrség által szétvert koncentrációkon túl 1979 júniusában az ökologista csoportok *Tutera*-ban hívtak össze egy szervezett tüntetést a nemzetközi nukleáris energia elleni nap apropójából, amikor is Dániában, az Egyesült Államokban, Franciaországban, Írországban, Luxemburgban, Nagy Britanniában, Svédországban szintén megmozdulások voltak. A békés tüntetésen szintén egy rendőri rohamnak köszönhetően *Gladis del Estal donostiai* aktivista veszítette életét. Még ezen az estén a *Guardia Civil* működése ellen is felléptek, a következő napokban *Hegoalde* egész területére kiterjedt az általános sztrájk.⁵⁵

Az, hogy az *Iberduero* 1981 márciusában bejelentette *Lemoiz* első reaktorának üzembe helyezését, némileg felgyorsította az antinukleáris mozgalmak tevékenységét. A bizottságok folytatták a polgári engedetlenség taktikai harcát, az *ETA* 1979 júniusában újra támadást intézett az erőműben; mint az ezt megelőző esetben is, az *Iberduero* figyelmen kívül hagyta az előzetes figyelmeztetéseket, ami egy újabb munkás, *Angel Baños* halálával járt. Novemberben a baszk nacionalista szervezet egy alakulata az *Enusa* (*Estudios Nuclerares SA*) létesítményeibe 50 kilogramm robbanóanyagot helyezett el, ami jelentős anyagi károkat okozott, többek között szintén a reaktorok egyikében. Ugyanezen év nyarán több szervezet együttese egy újabb menetelést szervezett a munkálatok ellen, a lakossági reakciók egyre nagyobb számú és erejű megmozdulásokat jelentettek, többek között a kollektív áramhasználat szankcionálásával, vagy ezen költségek rendezésének megtagadásával. Az társadalmi harccal párhuzamosan az *Iberduero* megemelte az energiaárakat, a *Guardia Civil* pedig a mozgalmak küzdelmét igyekezett lehetetlenné tenni a lépéssel, hogy a tüntetések nagy részére az antiterrorista törvény vonatkozó eljárásait alkalmazta, ami a fegyveres militáns szervezetekre vonatkozott.

1980 második felében a szükséges uránium érkezéséről szóló hír kapott szárnyra, ami ellen a világ minden táján élő baszk közösségek tiltakoztak, kinyilatkoztatva, hogy sem egy vállalat, sem a központi vezetés nem határozhatja meg egy nép saját sorsát. Néhány nappal később a *Suárez* kabinet felhatalmazást adott ki az uránium elraktározására. *Lemoiz* üzembe helyezésének során a lakossági mobilizációkkal egyetemben a *PNV*, aki egy köztes álláspontot igyekezett fenntartani, hirtelen a tervezet nyílt védelmére kelt. Amikor az új baszk parlament nagy része elfogadott a népszavazást *Lemoiz* ügyében, a madridi sajtó és *Suárez* elnök arra hívta fel a figyelmet, hogy az energetikai kérdés kizárólag a spanyol központi kormányra tartozik. Az a politikai álláspont, amit a vezetés és a vállalati szféra képviselt, heves küzdelmeket implicált a nukleáris energia elleni bizottság (*Comités Antinucleares*) ülésein is.

Az *ETA* az elkövetkező két évben egyre erőszakosabb taktikát alkalmazott, az *Iberduero* cég mellett maga a központ is a támadások céljává vált, ami gyakorlatilag annak végleges leállításához vezetett. Többek között a *PNV* egyik nukleáris energiát támogató kampányának közepette elrabolta *José María Ryan Estradát*, az üzemeltetésért felelős mérnököt. Mindez már jelezte a nacionalista csoport offenzíváinak tetőpontját; később az *Iberduero* kétszáz mérnöke inkább a vezető, mint a központ mellett döntött. Napokon keresztül sem a politikusok, sem a család nem lépett kapcsolatba az *ETA*-val, aminek következtében a jövődöbéli igazgató életét veszítette, ezzel egy időben a szervezet egyik aktivistája, *Pepe*

⁵⁵ A fiatal tüntető haláláért az állítólagos felelős rendőrt, *José Martínez Salas*-t a *PSOE* frakciójához tartozó *Tutera* város polgármestere, *José Antonio Pérez Sola* 1992-ben kitüntette.

Barros szintén meghalt *Tuterában* egy akció közepén, amit a fő kivitelező cég egyik leányvállalata, a *FENSA* elektromos állomása ellen próbált elkövetni. A történetek összessége a küzdelem egy durva fázisát hozta el, az elkövetkező nyolc hónapban az *ETA* 68 akciót követett el az *Iberduero* és leányvállalatai ellen, mely a szervezet történetében is egyedülállónak mondható. Mindennek természetesen magas ára volt mindkét részből; első áldozatának testvére, *Mario Alvarez Peña* ekkor hunyt el egy, a kivitelező cég egyik részlegének szánt bomba révén.

1982 márciusában a spanyol ipari és energetikai miniszter, *Ignacio Bayón* és *Gasteiz* vezetésének elnöke, *Carlos Garaikoetxea* titokban aláírtak egy egyezményt a munkálatok befejezéséről, amihez az *Iberduero* elnöke, *Manuel Gómez de Pablos* is csatlakozott. Mindez nyilvánvalóvá tette, hogy a baszk társadalom gyakorlatilag megkerülhetlenné vált. Ugyanakkor több álhír terjedt el a négy fél – az *ETA*, Madrid, *Gasteiz* városa és az *Iberduero* – közötti megegyezésről, és az autonóm rendőrség pozíciójáról, melyek arra utaltak, hogy a madridi kormány és a sajtó igyekezett a konfliktust áthelyezni *Gasteiz* kormánya és az *abertzale* közé. Májusban, míg a város irányítása aláírt egy szabályozásra vonatkozó dokumentumot, az *ETA* azon akcióinak egyikét hajtotta végre, mely végleg meghatározta az erőmű sorsát. *Angel Pascual Múgica*, a központ várható vezető igazgatója életét vesztette egy merényletben. Ennek eredményeképp még ugyanebben a hónapban a *Consejo de Administración de Iberduero* ideiglenesen felfüggesztette a munkálatok kivitelezésére szóló szerződéseket, ugyanakkor Madridban az illetékes miniszter az egész projektért felelős vezetőséget külföldi szakemberekkel szeretne volna pótolni. Az említett mérnök halála mindazonáltal nem jelentette az ellenző mozgalmak mobilizációinak beszüntetését, 1982-ben a baszk nacionalista szervezet 36 szabatózsakciót tudhatott maga mögött, amiben több militaristája is elesett.⁵⁶ 1983 októberében már a *PSOE* kormány idején a minisztertanács (*Consejo de Ministros*) az elkövetkező időszak várható energetikai szükségletei hivatkozva több atomerőmű – így *Lemoiz* – moratóriuma mellett döntött, 1988-ban a madridi kormány mindezt meghosszabbította, majd végül 1994. június 3-án végleg bezárták *Lemoiz* központját.

A lokalitás felé – *Itoitz* húsz éve

A mind Európában és a világ több pontján híressé-hírhedtté vált, a nagy nemzetközi visszhangot kiváltó *Itoitz* (*Itoiz*) projekt tulajdonképpen 1984 decemberében kezdődött egy víz-kérdéssel foglalkozó jelentés (*Informe de Agua 1984*) kapcsán, amit rövid időn belül, egy év elteltével a felelős minisztériumi, építési, és kormánysszervek (a *Ministerio de Obras Públicas* és a *Gobierno de Navarra*) jóváhagytak. Ahhoz, hogy érthető legyen, miért is vált a maga 135 méteres magasságával az Európai Unióban épülő legnagyobb duzzasztó kérdése az ökológiai mozgalom egyik példaértékű és leghosszabb harcává, érdemes röviden áttekinteni az események kronológiáját.⁵⁷

A vízügyi jelentés szignózásának évében, 1985 májusában megalakult a *Coordinadora de Itoiz*, amely fő üzenetével („*Ne duzzasztót Itoiznak, hanem alternatívát a zónának*”) egyesítette a völgy környezetvédőit, civil lakosait, valamint a politikai képviselőket. A hosszú kampány eljutott egészen a madridi legfelső bíróságig (*Tribunal Superior de Justicia de Madrid*), az

⁵⁶ *José Valencia Lerga* és *José Alemán Astiz* májusban *Tafallában* egy, a *FENSA* ellen tervezett merénylet következtében veszítették életüket, júniusban egy *Alberto Muñagorri* nevezetű kisfiú sérült meg súlyosan *Oreretában*.

⁵⁷ Forrás: *Coordinadora de Itoiz; Oposición popular y batalla legal contra el pantano de Itoitz (1984-2003)*. (www.gara.net/dosierak/gizartea/itoiz/cronologia.php).

ügyet tárgyalta a spanyol alkotmánybíróság (*Tribunal Constitucional*), a strasbourgi emberi jogok bírósága, hágai bíróság, sőt a Vatikán ajtaján is bekopogtatott. A lakossági mobilizációk már az első pillanattól aktivizálódtak; a legelső komolyabb akcióik egyike például három évvel a *Coordinadora de Itoiz* megalakulása után *Itoiz* és a szomszédos *Agoitz* település lakosai révén valósult meg, amikor megakadályozták a munkálatokat megkezdeni szándékozó gépek bejutását az érintett területre. A helyzetet súlyosbította, hogy a navarrai vezetés (*Gobierno de Navarra*) 1990 augusztusában, a *MOPU* pedig novemberben véglegesen jóváhagyta a duzzasztó tervét. Mindez az eredeti tervek szerint 1100 hektár elárasztását jelentette volna, azonban a víz alá került terület közel a háromszorosára, 3000 hektárra nőtt, beleértve a természetvédelmi zónákat is. A tényleges építési munkálatok három év múlva, 1993 májusában kezdődtek meg; majd a heves tiltakozó akcióktól tartva a *Guardia Civil* felügyeletével folytatódtak. A navarrai politikusok szinte azonnal támadási felületet jelentettek a völgy és az egész tartomány patriotái számára; *Miguel Sanz*, a vezetés akkori alelnöke és környezeti ügyekkel foglalkozó tanácsosa vállalhatónak ítélte a munkálatok környezeti hatását. Az, hogy 1994. május 21-én 13000 tüntető vonult fel *Pamplonában* a munkálatok megállításáért, egyre inkább nyilvánvalóvá tette az ellenállás átterjedését az egész tartományra, újabb tereket és lehetőségeket nyitva meg a politikai hatalom és vezetés elleni fellépésnek.

Mindettől függetlenül 1994 júniusában már 44 regionális intézmény írta alá a duzzasztót és a tartományon átívelő csatornát (*Canal de Navarra*) támogató dokumentumot. Bár a munkálatok beszüntetését követelő tiltakozások folyamatosak voltak (a majdhogynem napi rendszerességű spontán megmozdulásokon kívül, melyek a térség kisebb településeit is érintették, a legnagyobb szervezett tüntetésekre *Pamplonában* került sor: 1996. február 17-én több, mint 15.000 ember; június 8-án közel 20.000-an; 1997. március 15-én a legnagyobb tiltakozáson szintén több, mint 20.000 fő gyűlt össze a korrumpált építés munkái ellen), a grandiózus építkezés tovább folyt; hiába ismerte el az EU 1995 januárjában az észlelt szivárgásokat, valamint a *MOPTMA* szabályszerűtlenségét; és hiába minősítette a spanyol nemzeti vizsgálóbizottság (*Audiencia Nacional*) októberben illegálisnak a duzzasztó tervét. Ugyanez a szerv néhány hónappal később, 1996. január végén hivatalosan el is rendelte a munkálatok beszüntetését, de feltételként a *Coordinadora de Itoiz* szervezetét 144 millió euró kifizetésére kötelezte. Mindezek összességben egy lehetetlen helyzetet teremtettek konkrét cselekvésre kényszerítve az elkötelezett baszk ökológistákat: 1996. április 6-án a *Solidari@s con Itoiz* 8 tagja eltakart arcokkal, „*Destrucciones Itoiz*” feliratú overálban, újságírók kíséretében elvágta azokat a kábeleket, melyek az építési munkához szükséges beton szállítását tették lehetővé. Az akció egy évre megállította a munkálatokat, az igazságszolgáltatás példa-statuáló magatartását pedig jelezte, hogy három nappal később már börtönbüntetést javasolt az aktivistáknak, 1997 novemberében az ügyészség 11 év elzárást kért. A végleges ítélelhozatal végül márciusban történt meg, a navarrai hatóság (*Audiencia Provincial de Navarra*) 4 év 10 hónap börtönre ítélte a nyolc aktivistát.

A duzzasztó kivitelezését a nemzeti vizsgálóbizottságnak (*Audiencia Nacional*) sem sikerült megfékeznie, 1996 június közepén a projekt legalizálása érdekében a regionális parlament (*Parlamento de Navarra*) legtöbb pártja elfogadta a természetvédelmi területekre vonatkozó törvény (*Ley Foral de Espacios Naturales*) módosítását; nem egészen egy éven belül pedig *Miguel Sanz* és *José María Aznar*, a területi kormány akkori elnöke, létrehozott egy, a víztározó és a navarrai csatorna (*Pantano de Itoiz – Canal de Navarra*) biztonságát dotáló paritásos bizottságot. Még ugyanebben a hónapban a miniszteri tanács (*Consejo de Ministros*) általános érdekekre hivatkozva jóváhagyta ezt a törvénytervezetet. Az esetben a madridi bíróság (*Tribunal Superior de Justicia de Madrid*) és a legfelső bíróság (*Tribunal Supremo*) is ítéletet hozott; az előző júliusban egy környezeti tanulmányt (*Estudio de Impacto Ambiental*) érvénytelenített uniós jogokra utalva, az utóbbi pedig egy ítéletben megakadályozta *Itoiz*

természetvédelmi zónáinak elárasztását. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy a duzzasztó előzetes 418 hm³-es kapacitását 9,7 hm³-re redukálta, a szankciót októberben a nemzeti vizsgálóbizottság is megerősítette, novemberben pedig – elutasítva a *navarrai* kormány fellebbezését – jogerőre emelte. Ugyanez a szerv a következő évben szintén visszautasította az állam és a *navarrai* vezetés ügyvédjének hasonló kérvényét, mégsem rendelte el az építés leállítását, bár folyamatos jelentést kért a munkálatok állapotáról, amit a helyi kormány saját felelőssége terhelt. Az alkotmánybíróság (*Tribunal Constitucional*) viszont csak 1998 augusztusában vette napirendre a vizsgálóbizottság által kétségbe vont, a területet érintő módosított természetvédelmi törvény (*Ley de Espacios Naturales de Navarra*) alkotmányellenes kérdését.

Az elégedetlenség még jobban fokozódott, amikor 1997 szeptemberében nyilvánosságra került az az információ, hogy a vezetés leszerződte a többek között az egykor az argentin, a nigériai és koreai kormány szolgálatában is dolgozó *Burson-Marsteller* multinacionális kommunikációs céget a duzzasztót ellenzők leinformálására. A probléma politikai súlyát mélyítette, hogy ez a vállalat Spanyolországban a baszk nemzeti érzületűek körében nem túlzottan kedvelt *Partido Popular* számos hivatalának a tanácsadói munkáját is ellátta. Mindebből egyenes konklúziók vezettek a politikai és gazdasági korrupció vádjának erősödéséhez.

1999 májusában a regionális politika elfogadta a csatorna érintett területeinek környezeti szempontból kivitelezhető átalakítását, amire két hét múlva a *Coordinadora de Itoiz* egy jelentéssel válaszolt (*Deslizamientos de vertientes en la cerrada del Embalse de Itoiz*), amiben a gát melletti lejtő megindulásának lehetőségére figyelmeztetett. A „dokumentumharc” nem állt meg, néhány hónap múlva a *Coordinadora de Itoiz* nyilvánosságra hozott egy jelentést, amit még 1989-ben rendelt meg és tartott titokban a kormány; az irat, csakúgy, mint az előző figyelmeztetés a domb csúszásának veszélyét tárgyalta. Ezzel egy időben az ökológisták büntetőperbe kezdtek, azonban legnagyobb meglepetésre a kérvényt az a bíróság utasította el és adott engedélyt egy segéd-duzzasztó építésére (*Audiencia Nacional*), amely négy évvel ezelőtt, törvénytelennek minősítve a projektet, elrendelte a munkálatok leállítását. Az előkerült dokumentum a legfelső bíróságot (*Tribunal Supremo*) is arra készítette, hogy 2000 októberében felülvizsgálja három évvel azelőtti határozatát. Ezzel párhuzamosan egy független mérnök, *Arturo Rebollo* is kidolgozott egy tanulmányt, ami szerint a gát hétféle katasztrófát okozhat, többek között emberi éleket és településeket veszélyeztet. Mindettől függetlenül az akkori spanyol környezetvédelmi miniszter, *Jaume Matas pamplonai* látogatása során magabiztosan jelentette ki, hogy a duzzasztó teljes mértékben biztonságos, egy évvel később, a csatorna első szakaszának munkálatai megkezdése után pedig már arról beszélt a szenátusban, hogy a duzzasztó biztonságára építve az három éven belül teljesen megtölthető.

A lakossági mobilizációk az aggodalom növekedésével állandóvá váltak, a fő kérdést már a biztonság jelentette, mint ahogy azt *Pamplonában* a 15.000 fővel tiltakozó 2001. április 1-i tüntetés mottója is kifejezte: „*Itoiz stop, por seguridad*”. Októberben *Jaume Matas* az építési munkálatokat megnyitva elhelyezte az első követ, rá egy napra a *Coordinadora de Itoiz*, *Sánchez Caro* mérnöknek a földmozgás problémáiról szóló jelentésével az *Ebro* hidrográfiai szövetsége (*Confederación Hidrográfica del Ebro – CHE*) felé fordult. A már többször említett és a kérdésben kulcsszerepet játszó *Audiencia Nacional* végül a projekt mellé állt: 2002 júniusában *Navarra* elnöke, *Miguel Sanz* egy határozatot ismertetett, ami, ellentétben az *Audiencia Nacional* korábbi döntéseivel, lehetővé tette duzzasztó a teljes megtöltését. A *Coordinadora de Itoiz* szervezete mindenek ellenére a törvényes harc folytatása mellett döntött.

Élő nép vagy etnológiai múzeum?

Az UPN kormány által történelminek nyilvánított próbatöltés 2003. január 27-én kezdődött meg. Annak ellenére, hogy a próbatöltéseket csak 20%-os mennyiséggel kezdték, a *Coordinadora de Itoiz* folyamatosan tiltakozott a lehetséges veszélyek miatt és figyelmeztetett a vészhelyzetre vonatkozó biztonsági tervek hiányáról.⁵⁸

A töltést követő néhány napban a baszk sajtó – elsősorban a *Gara* – az előzetes félelmekről számolt be; többek között arról, hogy környék néhány településén – *Agoitz (Aoiz)*, *Oroz-Betelu*, *Irunberri*, *Ekai (Ecay)*, *Aós* – a szirénákat próbálgatva riadós szimulációt tartanak hajnalban.⁵⁹ A vízszint méricskélése nem kis aggodalommal töltötte el *Itoitz*, *Artozki (Artozqui)*, *Muniain*, *Orbaitz (Orbaiz)* idősebb, fiatalabb, és hétvégi lakosait; egyes településekről megindult a hirtelen elvándorlás, mint például *Nagore* esetében, ahol az ott élők nagy része mindent eladott, amit tudott. Az aktivistákat mindez még kiélezettebb harcra serkentette. A *Coordinadora de Itoiz* sajtótájékoztatói véleményezésében a politikai vezetés magatartását egy indiai esethez hasonlította, ahol 1976-ban nagyrészt a hatóságoknak is köszönhetően 25.000 ember vesztette életét szintén egy víztározó miatt.⁶⁰

Az elkerülhetetlen viszont bekövetkezett: 2003. február 4-én, alig egy héttel a feltöltési munkálatok megkezdése után éjszaka megkezdődött *Itoitz* lakosságának evakuálása, mert nem számolva az elmúlt napok viharos időjárásával és az olvadások vízhozamával, az *Irati* és az *Urrobi* folyók áradása miatt a vízszint meghaladta az 520-as határértéket, ami egyértelmű fenyegetést jelentett a környező települések számára.

Hogy milyen veszélyeket hordozhatott volna egy bekövetkező katasztrófa, azt nem szükséges részletezni. *Itoiz* két gátja a legveszélyesebb biztonsági besorolást kapta, és egy szeizmikusan is nagyon veszélyes zónában helyezkednek el.⁶¹ *Arturo Rebollo Alonso* független szakértő jelentése hétféle katasztrófa veszélyre hívta fel a figyelmet, eszerint Európában egyetlen duzzasztó sincs, amely a hét közül akár egy probléma esetleges fennállása során megépülhetett volna. Egy esetleges gátszakadás nemcsak a településeket, de az *Irati*, az *Aragón* és az *Ebro* egész völgyét földig rombolná. *Zaragozát* például 750-szer nagyobb víztömeg érné el, mint a legnagyobb áradások esetén; tovább az *Ebrón* lefelé még két duzzasztó található, amelyek vagy nem bírának el ekkora víztömeget, vagy ha mégis, a leérkező víz szintje így is meghaladná a két gát magasságát. Még nagyobb veszélyt jelent a két víztározó utáni *Asco* atomerőműve, mely nemcsak a térségre jelentene beláthatatlan következményeket.

Nagore település lerombolása után *Itoitz* végleges kilakoltatásának három napos procedúrája 2003. június 16-án reggel kezdődött meg, a *Guardia Civil* és a rendőrség többi egysége elrendelte a falu déli 12 óra előtti kiürítését.⁶² A zavargások már előbb megkezdődtek, elvágták az áramot, a rendfenntartó erők házakba törtek be, a település bejáratánál a kereszteződésben megakadályozták a szolidáló csoportok, ügyvédek, és a média behatolását. A nap során megindultak a *Pérez del Río* cég markológépei, amelyek előzetesen már az egész zóna temetőit áttelepítették. A rendőrség már az első nap letartóztatott négy személyt, akik az

⁵⁸ Gara, 2003. január 28.

⁵⁹ Gara, 2003. január 29.

⁶⁰ Gara, 2003. január 29.

⁶¹ 2004 nyarán állítólagosan 300 különböző erősségű (a legmagasabb a Richter skála szerinti 3,8 és 4,5 fokozatú) földrengést észleltek a duzzasztóhoz közeli zónában. Erről részletesen ld. az *Instituto Geográfico Nacional* honlapját.

⁶² Gara, 2003. június 11.

egyik tetőn egy transzparenst helyeztek el, míg mások tiltakozásképp a házakba zárkóztak, vagy azok tetőszerkezetére másztak. Néhány órán belül már többeket őrizetbe vettek, délutánra pedig a markolók nekiláttak az épületek rombolásának annak ellenére, hogy azokban még tartózkodtak.

Másnap a koncentrációk és a rendőri erőkkel való konfrontációk folytatódtak. A gépek újra megpróbálkoztak a rombolással, ám a bent maradtak érdekében a tűzoltók segítségére volt szükség. Csak néhány esemény szemléltetesként: hárman középületekre másztak a zászlók megszerzése céljából, a falakon feliratokat hagytak, hat ember az önkormányzat erkélyét foglalta el, egy nagyobb csoport az egyik téren gyűlt össze, másik két ember egy 25 méteres darura mászott fel. A *Guardia Civil* azonban mindenre brutális rendőri rohammal válaszolt. Hogy érzékeltetni lehessen a rendőri agresszió folyamatosan kifogásolt durvaságát, a lövedékek az épületeket sem kímélték, egy kislány például otthon sérült meg ezektől, egy másik rendfenntartó egység egy bár ellen támadt, sokkolva a felnőtteket és a gyerekeket egyaránt. A nap végéig 23 embert tartóztattak le. Az ellenállást a harmadik napon törték meg, a rendfenntartók légalapáccsal támadták a rejtékhelyet, ahol még ellenállók rejtőztek. Délutánra a tűzoltók kihozták a két utolsó tiltakozót, majd a gépek befejezheték megkezdett munkálataikat az utolsó házakon. A három napos ellenállás után június 19-én *Itoiz* utolsó épületei (*Jakue, Bernatana, Iglesia de Santa Eulalia*) is a földdel lettek egyenlővé, a hatalmas gát lábánál csak romok maradtak. *Jesús García Blanca* inkább deskriptív írásában találóan idézi az adott társadalmi-politikai helyzetre – esetünkben, lévén szó inkább az ökológiai gondolkodás és a lokális etnikai kultúra patriotizmusának összefüggésére, inkább ezekre vonatkoztatva – egy egykori indián főnök gondolatait: „*Mindig egy egészséges területen éltünk, magas hegyeknél, tiszta és friss forrásnál... Mi olyanok voltunk, mint a szarvasok; ők, mint a barnamedvék. Nekünk egy kis területünk volt. Az övék nagy. Mi elégedettek voltunk a dolgokkal, ahogy a Nagy Szellem megteremtette azokat. Ők nem, és megváltoztatták a folyókat és a hegyeket, amikor nem tetszett nekik...*”.⁶³ Az etnotáj és a lokális kultúrák tiszteletlenségének ezen esetét *García Blanca* egyenesen úgy interpretálja, hogy a duzzasztó a „néptől elrabolt vért” hordja. Ebben pedig, túlmutatva a tiltakozások társadalmi-politikai értelmezési keretein, szociális kérdéseiben egy sokkal mélyebb etnikus probléma is artikulálódik. A harc viszont folytatódik, és még napjainkban is bőségesen rendeznek tüntetéseket, felvonulásokat, koncentrációkat, agitációkat a duzzasztó ellen, gyakorlatilag Baszkföld minden nagyobb városában (*Donostia – San Sebastian, Iruña – Pamplona, Irun, Bilbo – Bilbao*).⁶⁴ Mindezekben a lokális és nagyobb szervezetek egyaránt részt vállaltak, ugyanakkor nemcsak a problémában leginkább érdekelt társadalmi csoportok, hanem más szociális mozgalmak legalább akkor szerepet játszanak, mint az érintett főszereplők.

A duzzasztó által érintett települések lerombolása azonban nem ért itt véget. *Artozki* lakosainak 2003. szeptember 15-én járt le a határidő, hogy elhagyják a települést. A tehetetlenség dühvel párosult, több házat tulajdonosaik égettek fel. Az idős lakosságon kívül, akik elhagyták a települést, nem bírván látni a pusztulást, néhányan elhatározták, hogy ellenállva megvárják a hatóságokat és berendezkedtek a gépek érkezésére. *Muniain* települést hasonló veszély fenyegette.⁶⁵ A *Solidari@s con Itoiz* tagjai szintén az ellenállásra, a kiürítés és a lerombolás megakadályozására szólítottak fel; ugyanakkor a szervezet emlékeztetett, hogy a természettel való együttélés és tisztelete e települések létezésének alapja.⁶⁶ *Artozki*

⁶³ Bővebben *García Blanca* 2003.

⁶⁴ *Gara*, 2003. június 19.

⁶⁵ *Gara*, 2003. szeptember 17.

⁶⁶ „*Resistencia en el Valle de Irati. Comienza el intento de desalojo en la localidad de Artzoki.*” (www.rebellion.org/spain/030916itoiz.htm)

három hetes ellenállásának, majd lerombolásának diskurzusaiból az agro-business, az individualista fogyasztói szemlélet, mint az etnotér és az ökotáj ellenségekpei szűrődnek ki. Idealizált idillisztikus falukép rajzolódik elénk, ahol a közösségi szellemben élt mindennapok elégedettségét felváltja a hagyományos közösségeket szétrobbantó életformaváltás, tele igazságtalanságokkal és társadalmi egyenlőtlenségekkel. Vagyis a problémát már egy szélesebb társadalmi kontextusban jelenítik meg, mert az egy autochton etnikum tradicionális vidéki tárgyi és szellemi kultúrájának eltűnésével fenyeget, amelyet majdan már csak a múzeumok őriznek.

A lehetséges diagnózisok között felmerül a területi egyenlőtlenségek értelmezése; míg a centrum és az ország déli területei megerősödnek, addig a peremterületek még természeti környezetüket is elveszítik a turizmus prostitúciójába merülve, amiből természetesen a centralális kormányzat húz hasznot. A város-vidék szembenállásnak még jobban megmutatkoznak a kontúrjai; némely interpretációk úgy beszélnek erről a politikai-gazdasági gondolkodásról, mint a helyek eszenciáját és a vidéki nép életformáját megsemmisíteni igyekvő városi spekulációról. Az etnikai konfrontációk is nagyrészt a területi-kulturális különállás megteremtésével jelentkeznek aragóniai, burgosi „tolvajok” képében, akik politikai és gazdasági érdekek összemosásával kizsákmányolják az autochton lakosságot.⁶⁷ Érdemes felsorolni a *Solidari@s con Itoiz* egy felvonulás keretében elhangzott vádjait is: a völgy, vagyis az etnotér kolonizálása megkérdőjelezi a modern társadalom képzetét, aminek értelmében emberi életeken túl arról is döntött a *navarrai* vezetőség, hogy ki élhet, vagy ki nem élhet saját falujában. *Zaragozában* viszont – mely még csak nem is tartozik a baszk etnotérhez, az „ő földjükhöz” – hasonlóképpen jártak el a térség eladására, falvak lerombolására és saját zsebeik megtöltésére törekedve. A vállalatok pedig – mint idegenek testek (*CHE, UTE, Pérez del Río*), vagy épp helyi cégek (*Aoiz, Arce* helyi vezetősége) – mindezek kiszolgálói egy olyan térségben, ahol a képviselőtestület (*Diputación Foral*) soha nem kezdett gazdasági vagy társadalmi fejlesztésekbe. Nem szükséges a kritikákat túlmagyarázni, hogy láthatóvá váljon a probléma környezetrendezési kérdéseken túlmutató etnikai, politikai, gazdasági komplexitása. Az „*Herriak Bizirik*” (élő népek, települések) a néhány hónap alatt lerombolt és fenyegetett nyolc településért (*Gorritz, Ezkai, Nagore, Orbaiz, Itoiz, Arce, Artozki, Muniain*) folytatott, mai napig tartó küzdelem színpadjává vált.

Lokális? Nemzeti(ségi)? Globális?

Bizonyos kritikusok, szakértők *Itoiz* problémáját gyakran globális kontextusba helyezve tárgyalják – utalva a nagyobb világszervezetek, az ENSZ és az UNESCO tehetetlenségére. Ez nemcsak egy helyi társadalmi kérdésként, hanem univerzális társadalmi, gazdasági, politikai problémaként való megjelenítésének értelmezéseit is jelenti.⁶⁸ *Jesús García Blanca* például távolról közelítve abból indul ki, hogy a világ vízkészletének nagy része hozzáférhetetlen, ami a tartalék és az emberi javak multinacionális cégek általi szabályozását vonja maga után. A pénz így egy konspirációs elmélet szerint ezekben a vállalatokban landol, amelyeket a vízkészlet privatizációjában a Nemzeti Monetáris Alap és a Világbank támogat.⁶⁹ Kérdés,

⁶⁷ „*Queremos pueblos vivos y no museos etnológicos*” – a *Solidari@s con Itoiz* mobilizációra való felhívása.

⁶⁸ García Blanca 2003.

⁶⁹ Csak érzékeltetni ezt az elképzelést: egy, a *Solidari@s con Itoiz* honlapján olvasható jelentés („*El agua en el mundo: un recurso vital en manos de la hidromafia*”), melynek hivatalos, tudományos kutatásokon alapuló eredményei nem bizonyítottak, azt állítja, hogy bizonyos baszkföldi érdekeltségekkel is rendelkező francia multinacionális cégek a víz világpiacának csaknem 40%-át

hogy mennyire lehet ezt egy nagyobb összeesküvés-elméletként tekinteni, vagy egyáltalán helyes-e a világméretű lobby ilyenén interpretálása, mindenesetre az már a fentiekből is nyilvánvalóvá vált, hogy *Itoitz* ügye jóval több, mint egy elhibázott környezetgazdálkodási stratégia, melynek politikai, etnikai, társadalmi, gazdasági, környezetgazdálkodási következményei jól megrajzolhatóak.

A nemzeti víztervezetet (*Plan Hidrológico Nacional – PHN*) legalább ilyen mértékű reakciók érik, leginkább azért, mert a területi különbségek megrajzolásával (az északi térséget, vagyis Baszkföldet „vízben bővelkedőnek”, míg a déli turista övezeteket vízszegény területnek minősítette) mélyítheti azok szociális különbségeit (termőföldek kimerülése, migráció és olcsó munkaerő, tradicionális közösségek felbomlása). Ezekben az értelmezésekben egyértelműen az a gondolat húzódik meg, hogy a baszk ökotáj szolgálja és szenvedné meg a déli turizmus gazdasági érdekeit és a politikusok jóléti berendezkedéseit, így ez a stratégia az etnikumok közti gazdasági, politikai, társadalmi szembenállásához vezet. A *PHN* tervezete óriási ellenzéki reakciókat váltott ki, a társadalmi elutasítása nemcsak Baszkföldön, de az egész spanyol állam területén visszhangra talált, mondhatni a legnagyobb mobilizációkat eredményezve. Nagyrészt az egyik legfőbb állami, a vízgyűjtők és gátak építését ellenző opponens szervezet a *COAGRET (Coordinadora Estatal anti grandes embalses y trasvases)* szervezésében zajló tüntetések legalább 300.000 embert számláltak, többek között egy „kék meneteléssel” Brüsszelig. Politikai értelemben pedig a leggyakrabban felhozott vád a politikai és a gazdasági érdekek egybemosásán túl az állami és helyi adminisztráció abszolút korrupciója és destruktív politikája, mely a *PSOE* párt 1985-ös építési tervét egy frankóista gyakorlatként artikulálja. Ezen vádak tényekre váltása maradjon a környezetvédő mozgalmak, vagy az illetékes hatóságok dolga, jelen esetben azonban egy konkrét példa illusztrálja az elhibázott környezetgazdálkodás gyakorlatán túlmutató hatásmechanizmust.⁷⁰

A globalizáció egyik hatásaként szokás emlegetni, hogy egyre kevesebb nemzeti-nemzetiségi tér marad, akár szimbolikus, akár kulturális, akár valós értelemben. Mint ahogy a természeti vagy emberi hatások folyamatai sem ismernek olykor politikai, államok közötti, interetnikus határokat, úgy az ezek támogató vagy épp ellenző reakciói is gyakran meghaladják a „csak lokális” probléma értelmezési és cselekvési kereteit. Ha elfogadjuk a „pillangó-hatás” filozófiai magasságait és mélységeit, úgy az ökológiában is leképezhető minden globális jelenségnek a maga helyi vonatkozása és/vagy fordítva – vagy épp kiegészítve – *pars pro toto*, a lokális ugyanennyire lehet egy egész determinánsa. *Robertson* ezt a szituációt frappáns szóösszevonással a „glokális” locusszal oldja föl.⁷¹ Az ökológiai mozgalomban – és maradjunk most a baszk akcionalizmusnál – is toposszá vált a „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” sajátos taktikája, legalább annyira nyilvánvaló, és kijelölheti az értelmezés kereteit, mint amennyire az újfajta aktualizált minták megjelenésével kezdi érvényét veszíteni és tágulni látszik a frázis második határozószójának cselekvési tere az igék egymás mellé helyezésével.⁷²

Itoiz példája a baszk ökológiai gondolkodás – és nem utolsósorban a cselekvési és a szervezési mechanizmus – egészen új formáit eredményezte, melyen keresztül a globális és a lokális jelzők – mint problémák – árnyalásával, értelmezésével, egymásba folyásainak oda-vissza cirku-

ellenőrzik több, mint 200 országban. Ez az interpretáció egy társadalmi osztály-kérdéseket megjelenítő konklúzióba torkollik, amin végül nem a lakosság, hanem a politikusok, a banki szféra és a bürokrácia nyer.

⁷⁰ Az ésszerűség és a hatalom összevetését ld. Beaumont – Beaumont – Arrojo – Bernal 1997.

⁷¹ Robertson 1995.

⁷² Az environmentalista mozgalmak lokális, nemzeti és globális kérdésre vonatkozó áttekintését bővebben Rootes 1999.

lálásával megfigyelhető a kérdés helyi, regionális, nemzeti és nemzetiségi, állami, valamint az európai közösséget is érintő jellege.⁷³ A média fokozott figyelmén kívül nem kis mértékben rányomta bélyegét az állam vízügyi politikai gondolkodására is, és ami az ökológiai aktivistáknak legalább annyira jelent előnyt, mint amennyire hátrány, meghatározta a közigazgatás és az ökológiai mozgalom – ilyen-olyan – kapcsolatát. Elmondható, hogy az óriási kampány százezreket mozgató meg, határon innen és túl több környezetvédő csoport, civil és polgári szervezet munkáját eredményezte. Ugyanakkor az, hogy az ügy az Európa Tanács elé került, csak egy volt a lokalitás mezejétől elrugaszkodó lépcsősorozatnak, bár minden bizonnyal ez az internacionális kiterjedés egyik hivatalos kodifikálását is eredményezte.

A kérdés lokális jellegének magyarázatát többek között a szerveződési modellekben kell keresni. A javarészt a *Solidari@s con Itoiz* és a *Coordinadora de Itoiz* szervezésében lezajló akciók, megmozdulások egy – olykor legalább annyira spontán, mint szervezett – hálózatra, emberek, csoportok, együttes munkájára utalnak; ugyanakkor a helyi politikai lehetőségek struktúráját, a lokális identitás keretein belül elhelyezkedő diskurzusokat jelenítik meg. A probléma ebben az értelemben konkrétan azt jelenti, hogy a lokális közösség hogyan védekezik az általa támadásként interpretált, a saját terébe behatolni próbáló külső erő ellen, ami nem feltétlen jelent egy határontúli intézményt, mindinkább ebben a térségben működő, de eltérő indíttatású és a helyi érdekeket, értékeket, kultúrát közvetítő mozgalommal szembehelyezkedő intézményi gondolkodást.⁷⁴ A *Navarrában* és egész Baszkföldön oly jellemző, egyaránt spontán és szervezett társadalmi mozgások – ez utóbbira jó példa a *Plataforma por el Agua* utcai jelenléte – nemcsak a médián és más nyilvános fórumon keresztül igyekeztek nyomást gyakorolni az adminisztrációs tervezetekre.⁷⁵ A számos konkrét, látványos és kevésbé radikális akció (tüntetések, panaszok, beadványok, jelentések, szakértők, foglalatások, stb.) egyszerre támadta a helyi politikai intézményeket és jelent meg egy időben Európa különböző pontjain; mindez, valamint a spanyol, baszk, vagy különböző európai szervezetek szolidaritása lehetőséget biztosított a kérdés magasabb szintre emelésének is, mind állami, mind közösségi, mind nemzetközi értelemben.⁷⁶

A kérdés lokalitásán átívelő regionalitása leginkább *Navarra* politikai kultúrája és társadalmi képlete mentén ragadható meg; vagyis hogy az adott intézmények szereplői hogyan rendeződtek viszonyrendszerbe, illetve a különböző politikai aktorok milyen magatartása figyelhető meg – akár a diskurzusokban is – a társadalmi konfliktus során, amiben az ökológiai mozgalmakon kívül egyaránt képviseltette magát a civil társadalom, az egyház, az egyetemi szféra, és a helyi vezetés erői. Elsősorban abból érdemes kiindulni, hogy *Navarra* külön adminisztráció alá tartozik, mint az Autonóm Baszk Közösség, és ez a tény már eleve egy sajátos társadalmi-politikai szituációt és gondolkodási mechanizmust eredményez. Érdemes ilyen szempontból röviden szemügyre venni az 1987-99 közötti megmozdulásokat: csak *Navarrában* 329 akcióról tudósítanak, ami jóval nagyobb szám a többi tartományokhoz képest. *Bizkaiában* – nagyrészt *Bilbaóban* – a *Superpuerto*, a *Lindano*, az *Aser*, a hulladékégető és a vízellátás hiánya miatt 282, *Gipuzkoában* 195, *Álavában* 56, a francia területeken pedig 30 megmozdulásról lehet tudni. A számok és az ökológiai megmozdulások arányának ilyen magyarázata a tartományok eltérő kultúr- és gazdaságpolitikájában, társadalmi modelljében, a

⁷³ A baszk ökológiai mozgalom újfajta szerveződési módjáról ld. Bárcena – Ibarra 1998.

⁷⁴ Bárcena é. n.

⁷⁵ A *Plataforma por el Agua* munkájáról ld. a szervezet szóvivőjével, *Juan Antonio Cabreroval* készült interjút, EGIN, 1997. 10. 20.

⁷⁶ A probléma különböző lokális és globális szintjeinek értelmezéséről bővebben Bárcena é. n.

politikai berendezkedésében, valamint fejlesztési és környezetvédelmi tervezeteiben keresendő.⁷⁷

Másodrészt a hivatali vezetés és a civil mozgások diffúziója csak nehezítette a konszenzus felé hajlítható kommunikációt. A különböző politikai erők, mint a *CDN*, a *PSN*, az *UPN* egyáltalán nem ismerték el a *Coordinadora de Itoiz* közvetítő és a közösségi érdekeket megjelenítő szerepét, valamint politikai, társadalmi potenciálját, azzal, hogy megtagadtak mindenféle együttműködést és kompromisszumos lehetőséget. Ez nemcsak a politikai diskurzusból való folyamatos kizárást eredményezi, hanem gyakran az ilyen csoportokat a radikális nacionalizmus vádja is éri. Az aktivisták szélsőségesnek ható és gyakran közel sem hagyományos kommunikációs stratégiákra támaszkodó magatartása az adminisztráció számára csak erősítette ezt a fajta különállást, ugyanakkor a diszkurzív, igaz közvetett nacionalista jelleg is fokozta a kriminalizáció lehetséges erősödését. Mindezen túl az eltérő politikai gondolkodásnak és a lehetőségekből adódó differenciált erőviszonyoknak köszönhetően némileg érhető, hogy civil szféra miért keresett más megoldási modelleket jogi, politikai és társadalmi támogatás reményével Madrid, vagy Brüsszel személyében, a civil mozgósításban, az alternatív kommunikáció eszköztárában. A kérdés leginkább abban öltött testet – amellet, hogy ki, hogyan, mennyire és milyen eszközökkel küzd mindezekért –, hogy ki képviseli valójában a lokális érdekeket és a helyi – vagy ami még jobban árnyalja a kérdésfeltevést, a tradicionális baszk – kultúrát; és hogy fokozzuk egy manapság a társadalomtudományokban ódivatú, túlidealizálnak ható, politikailag pedig az osztályharc terhének vádját hordozó, de (és számunkra ez a lényegesebb) az érintett kulturális közlésrendszerben annál inkább eleven és reneszánszát élő terminussal: a baszk *nép* – kultúráját, melyet az adminisztráció egyáltalán nem preferált, a részvételi és döntési mechanizmusban mellőzött, a lakossági fórumokra nem építve... – vagy maga a *navarrai* vezetés hordozná az értékörzés feladatát? Az előző oldal álláspontja evidens, az utóbbi félnek a kérdéshez való viszonya pedig még egy újabb szint jelent a végeláthatatlan kérdések palettáján.⁷⁸

A formális intézményi struktúra és a szociális mozgalmak szembenállása során jelentkező politikai taktikák tehát – az értelmezés szempontjából is – egy meglehetősen komplex képletet hoztak létre. Míg az előbbi merevségével a civil szervezetek ideológiáját és stratégiai lépéseit egyértelműen ellenségként kezelte (ld. többek között a börtönbe zárt aktivistákat), addig a kollektív akciók mögé, mint intézményesült támogató szép lassan a baszk *abertzale* (a *MNLV*; a *Herri Batasuna* és utódszervezetei – 1999-től *Euskal Herritarrak*, 2001-től *Batasuna*; *Batzarre*) is felsorakozott. A baszk nacionalista háttér egy kétirányú folyamatot eredményezett: szilárd bázisuk egy szélesben terjeszkedő és terjeszthető társadalmi mobilizációt biztosított, ugyanakkor jelenlétével az ügy – túllépve a lokális kérdéseken – nacionalista felhangot és konfliktív szituációs lehetőséget hordozott magában. Annak ellenére, hogy az elsődleges kérdésnek a környezetvédelem ügye bizonyult, elkerülhetlenné vált annak politikai érintetlensége, nemcsak *Navarra*, de ország határain is túlmutatva. Hasonlóan már az első mobilizációk során tisztán kirajzolódó politikai csoportok felállításához, az etnikai-politikai pozíciók és kérdések esetében is minden nehézség nélkül felvázolható az olykor nem direkt úton-módon jelentkező szituáció sziluettje.

⁷⁷ Az említett időszak ökológiai mozgalmairól bővebben Bárcena – Guarrotxena – Torre – Ibarra 1999.

⁷⁸ A navarrai kormány és a lokális érdekek viszonyára vonatkozólag érintőlegesen ld. Bárcena é. n. A szerző röviden kitér arra, hogy a már korábban említett Burson-Marsteller cég javasolta a *navarrai* kormánynak, lépjen fel a lokális értékek védelmében úgy, hogy a projekt egész tartomány érdekeit szolgálja.

Az etnikai konfliktus felhangjainak megjelenése is elegendő a lokális-globális vagy a nacionalizmus és/vagy ökológiai gondolkodás relációinak továbbgondolására. A *Solidari@s con Itoiz* akciói Baszkföld minden tartományára kiterjedtek, ugyanakkor nemcsak az állam, de Európa ügyévé is váltak. Elég egy pillantást vetni egyrészt a már feljebb említett politikai, igazságügyi intézkedésekre, másrészt az európai szolidaritási akciókra és a mobilizációkra. A hivatalos szerveken kívül (az *Instituto para la Conservación de la Naturaleza* – *ICONA*, vagy az *Estación Biológica de Doñana*) az építési munkálatok megakadályozásáért harcoltak olyan világszervezetek is, mint az *Unión Internacional para la Conservación de la Naturaleza (UICN, 1994)*, vagy az *Alianza de los Pueblos del Norte para el Desarrollo y el Medio Ambiente (ANPED, 1994)*. A nemcsak egy kisebbségi nemzetiség, hanem az integráns nemzetállam határain is túlmutató konfliktus egy teljesen új aspektust eredményez a baszk ökológiai mozgalomban. A Baszkföldön képviselttel nem rendelkező világszervezetek – a *Greenpeace*, a *COAGRET*, vagy a *CODA* – bekapcsolódása ellenben a már *Lemoiz* erőműve, vagy *Leizaran* autópályája kapcsán tapasztalt, az ökológiai küzdelem erőteljes nacionalista kisajátítását látszik kompenzálni.⁷⁹ Ezen szervezetek, de leginkább a *Greenpeace* kampánya és a helyi szervezetekkel való együttműködése a határokon túlmutató nagyfokú figyelmen kívül a baszk ökológiai mobilizációk új lépésének számított a környezetvédelmi harc nemzetközi háttér és fedezet megteremtésével. Szintén elgondolkodtató, hogy a tudományos szféra bekapcsolódásával – technikai apparátusként független szakértők, technikusok, mérnökök, geológusok, gazdasági szakemberek, biológusok, akadémikusok szállították a szükséges tudományos jelentéseket, felméréseket – legtöbb esetben nem baszk szakemberek vettek részt ezek elkészítésében, ami a politikai semlegesség és a presztízs kérdésével hozható összefüggésbe.⁸⁰

A már szintén vázolt politikai és gazdasági szereplők közötti feltételezett kapcsolatok és interpretációk mögül is előbukkan a patrióta zöngé. Ami lényegesebb kérdésnek bizonyul, hogy itt egyértelműen egy lokális értelemben vett ökológiai patriotizmusról, vagy inkább egy etnikai erővonal mentén artikulálódó nemzetiségi érzésről kell-e, lehet-e beszélni. Vagy másképp fogalmazva a lokális kultúra védelmének problematikája hogyan is nyúlik át egy tágabb értelmezést jelentő kontextusba. Hogy némileg enyhítsük ezt a dilemmát, valahová a két axióma közé érdemes pozicionálni a kérdésfeltevést és a magyarázatot; vagyishogy hogyan ragadható meg az ökológiai gondolkodás és a nacionalizmus érintkezési felülete, valamint hogy sajátos etnoökológiai kogníciókról, lokális mozgalmi ökológiáról, vagy ökonacionalista interpretációkról való tűnődésnek van-e értelme.⁸¹ Az egyik magyarázat a helyi intézményrendszer és a politikai gondolkodás merev zártsága, mely egyéb megoldások iránti orientálódást, a lokális megoldásoktól való eltávolodást eredményezte a helyi szervezetek részéről. Az ökológiai gondolkodás szempontjából az agresszió egy külső erőként jelenik meg, amely a sajátként felfogott etnikai területre idegenként behatolva a lokális és kisebbségi kultúrára jelent fenyegetést. Ez pedig egyértelműen a nacionalista konfliktus lehetőségét vetíti előre. Bár az értelmezők szerint a baszk ökológiai mozgalom ügye a nacionalizmustól egyre inkább a lokális értékek és kérdések felé halad, annak nemzetiségi-

⁷⁹ Bárcena – Zubiaga – Ibarra 1995. A baszk ökológiai mozgalom konszolidálásáról a nacionalizmustól egyre inkább a lokalitásig ld. Bárcena – Guarrotxena – Torre – Ibarra 1999.

⁸⁰ A legfontosabb elkészült jelentések és szakértői vélemények: *Itoiz 93*, *Itoiz 94*, *Estudio Coste-Beneficio Pantano de Itoiz-Canal de Navarra*, *Cuentas Hidrológicas de Itoiz*, *Patrimonio Histórico-Artístico a desaparecer*, *Informes sobre Seguridad*.

⁸¹ Az etnoökológia és ökonacionalizmus vonatkozásában bővebben Bárcena 1994, a nacionalizmus és az ökológiai gondolkodás viszonyáról még értekezik Bárcena – Ibarra – Zubiaga 1997.

etnikai jellegét mégsem lehet figyelmen kívül hagyni.⁸² Tény, hogy sem a *Solidari@s con Itoiz*, sem a *Coordinadora de Itoiz* közvetlenül nem generálta és jelenítette meg ezt, ellenben elég csak például a mobilizációkon megjelenő diskurzust megfigyelni, hogyan is jelenik meg a fizikai értelemben saját föld, a közösségi – vagy még inkább az etnikus – terület preferálása, illetve a baszk kulturális értékek melletti protestálás. Mindebből, ha nem is direkt módon, de előbukkan az etnikai-nacionalista pozíció perspektívája. Az ökológiai szervezetek diszkrét kommunikációja mellett azonban hiba lenne nem megfelelő figyelmet fordítani az utcán jelenlévő „hangnemre”, az utcai politikára, ami arra enged következtetni, hogy a *nép* – ha már egyszer használtuk ezt a terminust –, így vagy úgy, de nacionalista, vagy annak tűnő diskurzust hoz létre. A kutatók és szakemberek, talán megfelelő empíria hiányában, hajlamosak elmenni bizonyos tények mellett, és szemet hunyni mondjuk egy rendőrségellenes, „spanyolozó-fasisztázó”, a partikuláris történelemre és a kisebbségek elnyomására utaló graffiti, röpirat, matrica mellett, vagy figyelmen kívül hagyni a tüntetéseken megjelenő, nem is olyan szerény „jus murmurandi” érvényesülését. Mindebből nyilvánvalóvá válik, hogy az *abertzaletasuna* nem feltétlenül kell, hogy a politikai pártokkal lefedve, azokkal egybe essen, mindettől függetlenül is reprezentálttá válik, akár az utcán és a hétköznapiakban is. Az, hogyan és mi módon találkozunk ez az ökológiai gondolkodással és jelenléttel, vagy hogyan szolgálja mindezt, már a kérdés másik része. A baszk szindikalista nacionalizmus mérsékelt támogatása mindettől függetlenül lehetővé tette, hogy az ügy nagyobb mértékű nemzeti és nemzetközi támogatást kapjon, valamint hogy a szolidaritás megnövekedésével közös üggyé váljon a duzzasztó elleni harc más helyi (mint például a *COAGRET* kampánya) és országos (*CODA*; *Ecologistas en Acción*), vagy éppen nemzetközi szervezetekkel. Ebben az értelemben az elsődleges motivációk a geológiai és a környezeti veszélyek mellett az anti-demokratikus attitűd, a munkálatok törvénytelenége és a politikai korrupció érveiben rejtőznek, ökológiai szempontokra hivatkozva viszont a déli területek intenzív mezőgazdasága és az *Ebro* vízhasználati politikája elleni fellépés a területi elkülönítéssel (észak-dél) kimondatlanul magában hordozza az etnikai-kulturális elkülönítést is, ami az ökológiai harcmódor és az etnikai nacionalizmus összefonódásában nem feltétlenül bizonyul másodlagos kérdésnek.

A problémát még egy kicsit flexibilisebbé téve, utalhatunk a *Solidari@s con Itoiz* erőszakmentes politikájára és direkt akciókra építő működéséből egy propagandisztikus és az elnyomás elleni szolidaritási megmozdulásokba való átívelésére a szintén nemzetközi megmozdulásokat generáló bebörtönzött tagokért folytatott kampányharcával.⁸³ Nem szabad elfelejteni, hogy a Baszkföldön érvényesülő rendőrségi jelenlét és gyakorlat – elsősorban a *Policía Nacional* – részéről még mindig nem vetkőzte le a frankóista reflexeket, ami a legtöbb esetben az állami terror szimbólumaként interpretálódik a lakosság nagy részében. Az *Itoiz* duzzasztója elleni társadalmi szembenállásról elmondható, hogy az európai radikális ökológia taktikájára jellemző módszerként jelent meg a különböző szervezetek harcmódorának egyesítése, valamint a fejlődő világ elleni nem kis mértékű kritikai pozíció. A *Solidari@s con Itoiz* eljutott addig, hogy az egyes környezetvédő szervezeteken túl több európai média is közvetítette a konfliktussal kapcsolatos megmozdulásokat.⁸⁴ Mobilizációk, szimbolikus

⁸² A nacionalizmus és a lokalitás kérdését ld. Bárcena – Guarrotxena – Torre – Ibarra 1999. *Iñaki Bárcena* szerint ugyanakkor *Itoiz* ügye nem feltétlenül jelent nacionalista szembenállást.

⁸³ *Iñaki Bárcena* találóan használja a „*Solidari@s con los Solidari@s*” kifejezést, ld. Bárcena é. n.

⁸⁴ 1999-ben Londonban egy óriáskerékre transzparencsokkal felmászott aktivisták kapcsán *Itoiz* neve együtt szerepelt egy nemzetközi konfliktussá vált indiai duzzasztó, *Narmada* esetével, amely többek között támogatóját, a Világbankot vontta felelősségre. A médiában ld. a *The Times* 1999. 10. 26. számát, illetve a *Guardian* és a *Sun* lapokat.

foglalások és direkt akciók történtek többek között Londonban, Berlinben az Alexanderplatzon és Brandenburgban, Hollandiában, Brüsszelben, Strasbourgban, Olaszországban.⁸⁵ Végül pedig *Itoiz* nemzetek közötti kontextusának értelmezéséhez hozzá kell tenni, hogy az említett 2001-es szabotázsakcióban több nemzetközi radikális csoport is közreműködött abban a szellemben dolgozva, hogy bár nem tekintik Baszkföldet hazájuknak, saját ügyüknek érzik az ilyen típusú agresszió elleni fellépést. Mindez pedig már egyértelmű átmenet a „gondolkodj és cselekedj lokálisan és globálisan egyaránt” ökológiai elhivatottság irányába. Ezen utóbbi tények viszont a nacionalista pozíciót és diskurzust, az ökológiai akcionizmus és az etnikai ideológia összefüggésének erejét teszik időlegesen zárójelbe.

Új ellenségképek

A fokozott urbanizáció és terjeszkedés kritikája nem jelent új tendenciát az ökológiai gondolkodásban, mégis az általánosabb problémákon túl (mint a vízkérdés, a partszakasz védelme, az energetikai projektek oppozíciója, valamint az antinukleáris harc) az aktuális kérdések javarészt ennek diskurzusán belül artikulálódnak, olyan kérdések köré csoportosulva, mint a hulladékégetők, a repülőterek (*Biarritz, Hondarribia*) bővítése, és az autópályák fokozott építése (*Supersur, Eibar*).⁸⁶ Baszkföldön a *Berdeak-European Greens* közös kampánya a fenntartható fejlődés logikájából kiindulva annak fogalmi és gyakorlati interpretációs kereteit a fenntartható urbanizációra implikálva a környezetvédelmileg is tartható urbanista politikai lehetőségek keresését tartja szem előtt, elsősorban a diskurzus, a nyilvánosság és a kollektivitás megteremtésével, a lakosság várospolitikai döntésekbe való bevonásával, illetve a társadalmi, kulturális, környezeti igények felmérésével.

Mindezen túl jelenleg a gyorsvasút elleni erők jelentik a legnagyobb mobilizációkat szervező társadalmi mozgást. A spanyol és a baszk kormány az *Adif* céggel 2006. április végén írtak alá egy szerződést 4178 millió euróról a „baszk Y” néven ismert – a három tartományi fővárost (*Vitoria-Gasteiz, Bilbao, Donostia*), a spanyol államot és Európát összekötő – 2010-re megvalósuló gyorsvasút építési munkálatainak megkezdéséről.⁸⁷ Az ökológiai csoportok diskurzusai a kulturális globalizáció mellett a területi összeköttetést a területi integráció metaforájaként értelmezik, ahol az infrastruktúra a kulturális és globális mátrixhoz való csatlakozást jelenti. Az adminisztráció oldaláról a projekt a gazdasági növekedés és az infrastrukturális fejlődés tükrében interpretálódik, amely a közlekedés kérdésén átívelve területi koherenciát eredményezne. Nem véletlen, hogy az uniformizáló és centralista képzet erős reakciókat vált ki, hiszen a politikai vezetés is azzal érvel – mint *Itoitz* esetében is –, hogy Baszkföld marginális pozícióban marad, ha nem számol a lehetséges fejlesztésekkel. Attól függetlenül, hogy mindez Baszkföld legnagyobb beruházásának számít, a társadalmi ellenállás a kezdetektől harcias formát öltött, és mint az már általános az ökológiai harcokban,

⁸⁵ Az egyes szereplők kommunikatív szerepéről ld. Bárcena 1999, a polgári engedetlenség és az ökoszabotázs értelmezéséről bővebben Casado da Rocha – Perez 1996. Az ökológiai ellenállás és a radikális environmentalista gondolkodás összefüggését ld. Taylor 1996.

⁸⁶ A partszakaszért folytatott küzdelem leginkább a *Jaizkibel* környékén épülő *Superpuerto* projekt ellen irányul, ami 3 kilométeres szakaszon 232 hektár kiterjedésű területet vesz igénybe, elsősorban kikötőnek és gátaknak. Az energetikai központok esetében legutóbb *Borora* erőművénél történt egy, az *ETA*-nak tulajdonított sikertelen szabotázs-kísérlet még a 2006. márciusi tűzszünete előtt, ami a nacionalizmus és a szociális mozgalmak kapcsolódásának viszonyába is beleszólt. Az urbanizáció tág problematikáját más szociális mozgalmakon keresztül is érdemes megközelíteni, mint a lakossági, lokális szervezetek, vagy épp a baszk házfoglaló mozgalom.

⁸⁷ Yacamán 2006.

az intézményi kommunikációt kritizálja, valamint a fenntartható fejlődés politikai elfogadhatatlanságát emeli ki.

Érdekes kérdést jelent egy ilyen mértékű tervezet társadalmi, technikai megalapozottsága. Baszkföld méretéből, aprófalvas jellegéből, és orográfiai adottságaiból kiindulva nem feltétlenül következik; igaz, ezáltal nehezebb a közlekedés, viszont nem feltétlenül oldja meg az állomások fővárosokra való leszűkítése, annak érdekében, hogy fenntartható legyen a magas sebesség indokoltsága. Mindez jelen domborzati viszonyok között lehetetlen, ami a térség, így a környezet nagyfokú átalakításával járna.⁸⁸ Baszkföld helyzetéből adódóan egy transzportzóna szerepét tölti be a félsziget és Európa között, valamint a kikötőinek jelentősége révén is csomópontként funkcionál. Bizonyos felmérések szerint naponta közel 10.000 kamion halad át, a terület nagyságával összemérve a magas szám nemcsak a közlekedés terén jelent fokozódó problémát, hanem környezeti hatása is jelentős.⁸⁹ Egyes településeken, azáltal, hogy megragad a szmog, a nagyvároshoz hasonló szennyezettség alakul ki. A gyorsvasút ezzel szemben nagyrészt utasok szállítását tenné lehetővé, az áruszállítás továbbra is az országúton történne, így kérdéses, hogy a kettő hogyan tehető kompatibilissé. Az egyik legfőbb problémát az jelenti, hogy a projekt kivitelezése a táj milyen mértékű erodálásával jár, hogyan kerülhetők ki a táj adta korlátok természeti pusztítás nélkül, illetve hogyan oldható meg a hálózat kiépítése.

A *TAV (Tren de Alta Velocidad)* ellenzőinek véleménye szerint ugyanakkor a természeti és a szimbolikus környezet rombolása mellett társadalmi destruktív hatással is bír.⁹⁰ Az interpretációkban a megaprojekt a kor szimbólumává válik olyan paraméterek mentén, mint a gyorsaság, a globalizáció, a fokozott fejlesztési tendenciák, a fővárosok közötti intenzitás, a vidék-város ellentét, a centrum-periféria, a gazdasági-politikai érdekek, az integrációs stratégiák, a kultúravesztés, az asszimiláció, a hálózatiság, a természetellenesség, az urbanizáció, vagy az újabb technológiai forradalmak. A társadalmi és politikai differenciáltság a területi egység megbomlása révén konstruálódik, bizonyos központokat kiemelve, míg a kisebbeket figyelmen kívül hagyja. Ezen képzetek abból fakadnak, hogy a gyorsvasutat valójában nem a kistélepülések fogják igénybe venni, hanem mindinkább az interurbánus kapcsolatokat erősíti, az *AHT* ellenzői a metropolizáció, a hipermobilitás és a delokalizáció hangoztatásával teremtik meg a társadalmi egyenlőtlenségek diskurzusát. Más vélemények szerint a helyi vasút a térség elosztási hálózatát szolgálja, vagyis akár meg is védhet a társadalmi mozgásoktól a javak, a gazdasági struktúrák, a belső produktivitás révén. Mindezt ellenkező előjellel értelmezve a *TAV*-ra vonatkoztatva fény derül a baszk társadalom félelmeinek egy részére is, vagyis a természeti kérdések mellett azok éles társadalmi, gazdasági, kulturális vonzataira is. Ugyanakkor a társadalmi harcok hasonló megnyilvánulásai az autonómiakövetelések egy példjaként is tétéleződnek.⁹¹

Egy 1998-ban kiadott, a baszk vasúthálózatot elemző jelentés (*Estudio Informativo del Proyecto de Nueva Red Ferroviaria en el País Vasco*) környezetvédelmi tanulmánya szerint (*Estudio de Impacto Ambiental*) az infrastruktúra kiépítése egyrészt környezetileg befo-

⁸⁸ A kivitelezés nagyrészt alagutakkal megvalósítható meg, ez több, mint 100 kilométeres szakaszon összesen 134 alagútat (többek között az *Aralar* hegyláncban 11 km, az *Arlaban* hegységben 8 km, az *Udalaitz* hegységben 4 és 6 km-es szakaszok); 34 kilométeren 55 viaduktot; és egy 25.000 fős lakosságú város energiáját igényli. Forrás: *Por qué nos oponemos al Tren de Alta Velocidad*. A 2006. júniusában Erize de Iza és Izurzun között megtartott helyi menet során osztott szórólap.

⁸⁹ Yacamán 2006.

⁹⁰ A természeti károk katasztrofális mértékét a politikai szféra sem tagadta, ld. *Alvaro Amann* tanácsossal készült interjú az *El Diario Vasco* hasábjain (2002. árpilis 14.).

⁹¹ Estebaranz 2005.

lyásolja a *kantábriai* térség struktúráját, *Garagarza* barlangjait, *Udalaitz* természetvédelmi körzetét; másrészt a térség lokális közösségeinek struktúráját tekintve a változás a kistelepüléseket, a tanyavilágot is érintené. A helyi mezőgazdasági és gazdasági stratégiákat az életmódváltás kényszere fenyegeti a művelhető földek kisajátításával, minőségének romlásával, ezáltal az étletteret, az önellátás formáit is, valamint sérülnének az autochton kulturális minták, a tárgyi és a szellemi örökség.⁹² Ezzel kapcsolatban érdemes megnézni a gyorsvasút elleni mobilizációk és kampányok plakátjait, ahol például a *TAV* egyfajta szörnyként van ábrázolva, ami felfalja a földet, és mint az idillikus rurális lét elpusztítására törő sárkányt, megsemmisíti a Nap. A politikai vélemények is hasonlóan formálódnak a térségről, miszerint a kontinens nagyobb hozzáférhetőséget kíván, illetve a zónának is szükséges ez a fajta nyitás. Ezt a hangnemet nagymértékben színezi a *PNV* támogatása a *PSOE* frakcióval együttműködve, ami néhány évvel ezelőtt még épp a gyorsvasút ellen érvelt. A neoliberalista gondolkodás és a gazdasági javak összeforrásának vádját erősíti az előző politikai formáció gazdasági dinamizációt és a modernizációt szolgáló platformjai, mindezt a területiség koncepciójában elhelyezve. Azáltal, hogy Baszkföldet összeköti *Irunnal* és Párizssal, valamint Madriddal és Barcelonával, egyfajta gazdasági, politikai, társadalmi, integrációt hoz létre; valamint a multinacionalista konzorciumokat kielégítve a nemzeti tér jobban függ a hatalmi központoktól, így az kereskedelmi központokká válik, szemben a területi, regionális, lokális igényekkel. A nemzeti gondolkodás megosztottságát mutatja, hogy a fejlődést kihasználó, a terület infrastrukturális lehetőségeit erősítő liberális nemzeti szárny (*PNV*) politikájával szemben az *abertzale* a nemzetiségi, lokális kultúrába zárkózik. Európai támogatás hiányában a finanszírozásban a spanyol és a baszk kormány együttműködik, ellenben Madrid a baszk vezetéstől cserébe a legnagyobb konszenzus megteremtését kérte akár egyfajta társadalmi cenzúra, ellenőrzés révén is, amit az önkormányzatok is támogatnak.⁹³

A gyorsvasutat ellenző mobilizációk változatos formái (kampányharcok, tüntetések, ülések, szolidaritási táborozások, többnapos hegymászások, stb.) állandóak, a legfőbb koordináló egysége az egykor *Asamblea anti-TAV*, jelenleg *Asamblea Contra el TAV* néven működő csoport; az előtagváltás egyfajta alkalmazkodást is jelent a szociális mozgalmak jelen paradigmáihoz. A népi szolidaritás kiterjedését jelzi, hogy egy 2006. februári tüntetés alkalmával négy *tolosai* intézmény (*Laskorain*, *Maestria*, *Orixe* és egy papírgyártó cég) is egy-egy óra leállást tartott. Mindez a népi folklórba is bekerült, a társadalmi harcokról szóló baszknyelvű dalt hagyományos öltözetben és tradicionális hangszerekkel olykor a mobilizációk alkalmával adják elő. Így a neofolklorizmus és az anyatermészet ellen fellépő erőket megjelenítő modern ballada segítségével a népi ellenállás helyet kér az etnikus identitásban is.

A baszk ökológiai mozgalom kihívásai

Az első baszk „ökológistának” tekinthető csoport, az *ANAN* 1971-es *navarrai* megalakulása és a húsz évvel később életre keltett *Erreka* platform közötti időszakban az ökológiai mozgalom arculata és cselekvési tere legalább annyira átfőmálódott, mint az ezt követő időszakban. A klasszikus hármast frontvonal (*Lemoiz – Leizaran – Itoiz*) jól szemlélteti baszk etnoökológia/ökonacionalizmus/mozgalmi ökológia mozgásait és értelmezéseit. A demonstrációk és mobilizációk nagy része, ellentétben az európai gyakorlattal, leginkább az infrastruktúrát, az építkezéseket, a munkálatokat támadta, valamint a vállalatokon kívül a legnagyobb ellenségnek a

⁹² Yacamán 2006.

⁹³ Az *El Diario Vasco* vezércikkírója is figyelmeztet erre. Ennek érdekében a *Departemento de Transportes* 600.000 euróért vásárolt új reklámfelületeket, rádió- és televízió-hirdetéseket. Forrás: a 2006. június 10-e *donostiai* tüntetésre való felhívás szövege.

politikai és adminisztratív vezetés bizonyult. Az alkalmazott formák leginkább a mobilizációk, tiltakozó akciók, tüntetések, összeütközések, szimbolikus foglалások, és nagyrészt a kommunikáció hiányából származó erőszakos összecsapások voltak, jelentős koordináló egységnek az *Eguzki*, a *Solidari@s con Itoiz*, az *Ekologistak Martxan*, a *CADE* bizonyult, akiknek akcióit számos civil szervezet támogatta.

A baszk ökológiai mozgalom a legtöbb környezetvédő szervezet kampányához hasonlóan alapvetően az ökológiai lelkiismeret (öko-tudat és tudatos environmentalista cselekvés) meglétére alapoz, leginkább az utóbbi néhány évtizedben valóban jelentős ökológiai katasztrófák tényéből kiindulva a morális-etikai érzület felülvizsgálatára próbál ráhatást gyakorolni. Jelentősebb és megragadhatóbb problémát jelent az ökológista szervezetek és a politikai, felelős intézményi szervek között tapasztalható diskurzus hiánya, valamint a kommunikáció és kompromisszum esetlegessége. Tény, hogy az előbbi csoportosulások azzal védekeznek, hogy a mozgalmakon vagy néhány megszállottan küzdő aktivistán kívül ugyanúgy az adminisztratív vezetés dolga is kellene legyen a környezetvédelem ügye, kiváltképp, hogy itt összpontosul az irányítási és a döntési folyamat. *Iñaki Bárcena – Andrew Dobsonra* hivatkozva – ebben látja az „*ecologismo*” (ökológizmus, ökológista gondolkodás) és az „*ambientalismo*” (környezetiség, környezeti felfogás) közötti különbséget, ami szerint az előbbi ez utóbbival ellentétben a politikai gyakorlatot vitatja és kérdőjelezi meg.⁹⁴ Vagyis a kérdés abban realizálódik, hogy maga az elméleti tudományosság, a konkrét megoldási modellek, az intézmények, vagy épp a társadalmi gyakorlat vezet-e eredményre.

A diskurzus és a küzdelem ugyanakkor nem áll meg a mobilizációknál és tüntetéseknél, a baszk ökológiai gyakorlatot, a világ többi mozgalmához hasonlóan, mindinkább a strukturális, szervezeti, szocio-politikai intézményesülés hatja át.⁹⁵ A környezetvédelmi kérdés úgymond társadalmivá lett, nem is a téma iránti érdeklődés növekedése miatt – *Lemoiz* esetében is a nacionalizmus fokozott jelenléte egy nagymértékű ökológiai figyelemmel párosult –, hanem mintha felébredt volna egy általánosabb öko-tudatos gondolkodás. Ez nagyrészt köszönhető a médiában is egyre nagyobb visszhangot keltő környezetvédelmi kérdéseknek, ami lehetőséget nyújt a társadalmi élet bizonyos szereplőinek, intézményeinek, szervezeteinek, hogy így vegyék ki részüket az ökológiai vitákból és diskurzusból. Ezek viszont javarészt olyan programokat jelentenek, amelyek a környezetvédelmi kérdésekkel szembehelyezkedve a szükséges fejlesztést tartják szem előtt. 1999-ben például *Gasteiz* vezetése (*Gobierno de Gasteiz*, az *EAJ-EA* koalíciója) az egyetlen lehetséges követendő modellnek is hasonló irányvonalat jelölt meg, ami nem áll összhangban bizonyos természetvédelmi érdekek hangoztatásával és betartásával. Itt elsősorban nem a fejlődés, mint tendencia és a fejlesztéspárti gondolkodási sematizmus jelent problémát, hanem a vállalható veszteségekből adódó természetvédelmi károk, amelyek szükségesnek és elkerülhetetlennek bizonyulnak.

Úgy tűnik, hogy így vagy úgy, de a baszk politikai intézmények kihasználják a természeti kérdések ezen új hullámaival és a „zöldkérdés” tendenciáit, hogy szembehelyezkedhessenek a viszonylag passzív ökológiával.⁹⁶ Ebben az esetben már másodlagos kérdésnek számít az – amit egyértelműen támadnak a természetvédő szervezetek –, hogy mindez mennyire jelenti környezetbarát megoldási stratégiák forgalmazását. Az viszont nagyrészt érzékelhető, hogy a különböző cégek, pártok, szindikátusok, az intézmények, a felelős vezetők, vállalatok, társaságok, stb. ennek megfelelően új perspektívákat és helyesnek tűnő javaslatokat kínálnak; nagy dilemma,

⁹⁴ Bővebben Bárcena 2000 és Dobson 1997.

⁹⁵ A baszk ökológiai mozgalom intézményesülési folyamatáról, valamint a politikai szférával való kapcsolódásairól ld. Bárcena – Zubiaga – Ibarra 1995.

⁹⁶ Bárcena 2000.

hogy mindez mekkora hatásfokkal és hogyan szolgálja a környezetvédelmet. Vagy marad a mozgalmi ökológia akcionálizmusa, mely az ígéretek helyett inkább az utcára vonul? Így szembe találjuk magunkat a fent említett teoretikus elméletekkel és az aktivisták gyakorlati harcával és tulajdonképpen e két tézis között mozog a baszk ökológia ügye is. Az új társadalmi, politikai, intézményi szereplők érzékelik a közvélemény ökológiai követeléseit, viszont nem szavaznak bizalmat a civil szervezeteknek és csoportoknak.

Az intézményi gondolkodás példáira és tervezeteire tekintve (*Plan Euskadi XXI*; a *Diputaciones Forales* és az *EVE* tervezeteit), nyilvánvaló az intézmények bizonytalansága a támogatások koncepciójában. A baszk kormány (*Gobierno Vasco*) például a *Bilbao* körüli vezetési szervek, önkormányzatok nyomására leállította a spanyol kormányhoz címzett azon kéréseit, hogy szüntesse meg a károsított zónákra vonatkozó határozatot (*Declaración de Zonas Contaminadas*, 1977), hogy aztán rátérhessen bizonyos, nem kevesebb szennyezéssel járó energetikai projektekre (mint a *Petronor*, a *Superportu*, *Zabalgarbi* hulladékégetője, a repülőtér kibővítése, stb.). A nagyobb privát cégek (*Aser*, *Cementos Rezola*, *Iberdrola*, *Lemona*, *Sener*, *Zabalgarbi*, stb.), melyek olykor részt vállalnak bizonyos projektekben (például *Itoiz* esetében az *Iberdrola*) szintén kevésbé érdekeltek és motiváltak környezetvédelmi kérdésekben. Így a baszk ökológiai mozgalom a politikai intézményekben és a vállalati szférában nem a prevenciót, hanem a gazdasági növekedés, a reprezentatív demokrácia, a versenyképesség, a technológiai fejlesztések fenyegető rémképeit látja. Mindazonáltal a vezetés szervezésében és támogatásában megrendezett kurzusokon és szemináriumokon kívül néhány párt és szindikátus – részint a baszk baloldal és az *abertzale* – (*CCOO*, *CGT*, *ESK*, *LAB*, *STEE-ELIAS*, stb.) felvette kampányprogramjába a környezetvédelem ügyét és együttműködik bizonyos ökológista csoportokkal. Mindettől függetlenül a szükséges fejlődést ellenző pozíció nem tűnt el a baszk environmentalista gondolkodásból, életre keltve a felelősségre vonások eseteiben az öko-igazság terminológiai relevanciáját.

Baszkföld társadalmi-politikai kérdései és a környezetvédelem problémájának konstellációjában ezen sajátos diszpozíció feloldása leginkább a társadalmi kommunikáció révén lehetséges, hogy elkerülhető legyen az ökológiai dilemmákon is túlmutató társadalmi vagy akár etnikai konfliktus. Ugyanebben rejlik az egyik legnagyobb kihívás is mindkét fél számára, miszerint hogyan érvényesíthető a kommunikáció és a döntési mechanizmusokban megvalósuló résztvevő demokrácia az eltérő orientációjú szervezetek és intézmények között, ami akár gátja is lehet a nem éppen környezet- vagy társadalombarát vállalati, magán, vagy állami kísérleteknek. A szindikátusok, érdekképviselői csoportok, és az egyetemi szektor általában vagy kívül reked ezeken a vitákon, vagy épp csak közvetetten kapcsolódhat be, bár mindenképp egyfajta új szövetségesként léphetnek föl a mérleg nyelvén. Másrészt az aktivista csoportoknak együtt kell működniük nemcsak az előző szervezetekkel és a civil kezdeményezésekkel, hanem az önkormányzatok, tanácsok, önálló intézmények szervezeti és politikai szcénájával is. A legnagyobb kérdés pedig még mindig változatlan: hogyan is lehet eredményesen és kompromisszumos úton megvalósítani az elfogadható és vállalható ökológiai politikai megoldási modelleket a mélyebb társadalmi-kulturális-etnikai összeütközéseket elkerülendő.

Felhasznált és hivatkozott irodalom

- Altuna, Jesús: *Guía ilustrada de prehistoria vasca*. Mensajero, Bilbao, 1975.
- Altuna, Jesús: *La arqueozoología en las investigaciones prehistóricas del País Vasco*. Parlamento Vasco, Vitoria-Gasteiz, 1997.
- Altuna, Jesús – Baldeon, Amelia – Mariezkurrena, Koro: *La cueva de Amalida (Zestoa, País Vasco), ocupaciones paleolítica y postpaleolíticas*. Eusko Jkaskuntza, San Sebastián, 1990.
- Altuna, Jesús – Apellániz, Juan María – Barandiarán, Ignacio: *Estudio de las pinturas de Zubialde (Álava): resumen de los resultados*. Diputación Foral de Álava, Departamento de Cultura, Vitoria-Gasteiz, 1992.
- Altuna, Jesús et al.: *Los vascos a través de la historia: comportamientos, mentalidades y vida cotidiana*. Caja de Guipúzcoa, San Sebastián, 1989.
- Álvarez Junco, José: Movimientos sociales en España: del modelo tradicional a la modernidad postfranquista. In Laraña, E. – Gusfield, J. eds: *Los nuevos movimientos sociales*. Madrid, 1994, 413-443.
- Anderle Ádám: *Megosztott Hipánia*. Kossuth, Budapest, 1985.
- Anderle Ádám: *Spanyolország története*. Móra, Budapest, 1992.
- Antología de Sabino Arana: *textos escogidos del fundador del nacionalismo vasco*. Roger, San Sebastián, 1999.
- Arana eta Goiri'tarr Sabin: *Bizkaya por su independencia*. Tip. de Sebastián de Amorrortu Bilbao, 1892.
- Arana eta Goiritarr Sabin: *Lecciones de Ortografía del Euskera Bizkaino*. Tip. de Sebastián de Amorrortu, Bilbao, 1896.
- Azcona Pastor – José Manuel: *Los paraísos posibles: (historia de la emigración vasca a Argentina y Uruguay en el siglo XIX)*. Universidad de Deusto, Bilbao, 1992.
- Azkune, Anjelmari – Lizarralde, Imanol: *La prensa actual y Sabino Arana: visión y valoración de su figura*. Norburu, Lasarte-Oria, 2005.
- Bárcena, Iñaki: ¿Etnoecología o econacionalismo?: Breve introducción a la realidad ecologista y nacional en Estonia, Ucrania o Euskadi. *Ecología política*, nº 7, 1994.
- Bárcena, Iñaki: *Itoiz: Entre lo local y lo global*.
- Forrás: www.us.es/ciberico/archivos_acrobat/sevilla4barcelona.pdf. (é.n.).
- Bárcena, Iñaki: *Itoiz: Actores y teatro comunicativo*. INGURUAK 24. Bilbao, 1999.
- Bárcena, Iñaki: *Los dilemas de las ecología vasca*.
- Forrás: www.euskonews.com/0083zkb/gaia8301es.html, 2000.
- Bárcena, Iñaki – Ibarra, Pedro – Zubiaga, Mario: *Nacionalismo y ecología. Conflicto e institucionalización del movimiento ecologista vasco*. Libros de la Catarata, Madrid, 1995.
- Bárcena, Iñaki – Ibarra, Pedro – Zubiaga, Mario: The evolution in the relationship between ecologism and nationalism. In Redclift, M. – Woodgate, G. eds: *The International Handbook of Environmental Sociology*, E.Elgar. UK, 300-317, 1997.
- Bárcena, Iñaki – Ibarra, Pedro: Nuevas Formas de Acción en el Movimiento Ecologista Vasco: El Caso de Itoiz. In Pardo, M. (Coord): *Sociología y Medio Ambiente. El Estado de*

- la Cuestión*. Madrid-Pamplona, Fundación Fernando de los Rios-Universidad Pública de Navarra, 1998.
- Bárcena – Guarrotxena – Torre – Ibarra: *The ecologist protest in the Basque Country (1988-1997). From nationalism to localism*. Mannheim, ECPR paper, 1999.
- Bárcena – Guarrotxena – Torre – Ibarra: *Institutionalisation and Radicalisation in the Organisational Evolution of the Basque Ecologist Movement (1975-1990). Between Virtue and Necessity*. Copenhagen, ECPR paper, 2000.
- Bárcena, Iñaki – Ibarra, Pedro: The Ecologist Movement in the Basque Country. In *Eder – Kousis ed.: Environmental Politics in Southern Europe*. Kluwer, Dordrecht, 175-196, 2000.
- Baroja, Julio Caro: *Estudios Vascos*. Txertoa, 1973.
- Baroja, Julio Caro: *De la vida rural vasca*. Txertoa, 1974.
- Baroja, Julio Caro: *Estudios vascos: sondeos históricos*. Txertoa, 1978.
- Baroja, Julio Caro: *Los vascos y el mar*. Petróleos del Norte, 1979.
- Baroja, Julio Caro: *Historia General del País Vasco*. Haranburu, 1980.
- Baroja, Julio Caro: *Sobre historia y etnografía vasca*. Txertoa, 1983.
- Baroja, Julio Caro: *Brujería vasca*. Txertoa, 1985.
- Baroja, Julio Caro: *Mitos vascos y mitos sobre los vascos*. Txertoa, 1985.
- Baroja, Julio Caro: *Temas culturales vascos*. Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País. Delegación en Corte, 1995.
- Baroja, Julio Caro: *Ser o no ser vasco*. Espasa-Calpe, 1998.
- Baroja, Julio Caro: *El mito del carácter nacional*. Caro Raggio, 2004.
- Baroja, Pio: *Momentum catastrophicum*. Rafael Caro Raggio, Madrid, 1919.
- Baroja, Pío: *Trilogías*. Círculo de Lectores, Barcelona, 1998.
- Beaumont – Beaumont – Arrojo – Bernal: *El embalse de Itoiz, la razón o el poder*. Bilbao, Bakeaz-COAGRET, 1997.
- Borsos Balázs: Az ökológia a társadalomtudományban. *Liget*, 2000/13, 80-92.
- Borsos Balázs: Forgalomkorlátozás a Múzeum körúton. *Liget*, 2001/14, 90-95.
- Borsos Béla: A probléma a megoldás. *Liget*, 2000/13, 72-77.
- Campión, Arturo: *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua Euskara*. Eusebio López, Tolosa 1884.
- Campión, Arturo: *Algo de historia*. Biblioteca Vascongada, Bilbao, 1899.
- Campión, Arturo: *Conferencia acerca del programa nacionalista el separatismo y el antinacionalismo: dada en Gernika el 20 de Mayo de 1920*. Editorial Vasca, Bilbao, 1920.
- Campión, Arturo: *El genio de Navarra; Ensayo apologético, histórico y crítico, acerca del Padre Moret y de los orígenes de la monarquía navarra*. Imp. y Lib. de Erice y García, Pamplona 1904.
- Campión, Arturo: *Navarra en su vida histórica*. Imp. y Librería de J. García, Pamplona, 1929.
- Campión, Arturo: *Orígenes del pueblo euskaldún: (iberos, keltas y baskos)*. Imp. y Librería de J. García, Pamplona, 1931.

- Campión, Arturo: *Gacetilla de la historia de Navarra; Mosaico historico*. Imp. y Lib. de J. García, Pamplona, 1934.
- Campión, Arturo: *Narraciones baskas*. Itxaropena, Zarauz, 1959.
- Casado da Rocha, A. – Perez, J. A.: *ITOIZ. Del deber de la Desobediencia Civil al Ecosabotaje*. Pamplona, Pamiela, 1996.
- Dobson, Andrew: *Pensamiento Político Verde*. Barcelona, Paidós, 1997.
- Dueso, José: *Brujería en el País Vasco*. Orain S.A., 1996.
- Estebaranz, Jtxo: *Tropikales y radikales. Experiencias alternativas y luchas autónomas en Euskal Herriak (1985-1990)*. Felix Likiniano ediciones, 2005.
- Fernández de Pinedo, Emiliano: *La emigración vasca a América, siglos XIX y XX*. Júcar, Gijón, 1993.
- García Blanca, Jesús: *Itoitz: una lucha ejemplar*.
- Forrás: www.rebellion.org/ecologia/030703itoiz.htm, 2003.
- Ibarra, Pedro – Tejerina, Benjamín: *Los Movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural*. Madrid, Trotta, 1998.
- Kiss Lajos András: A humánökológia teljesítőképessége. *Liget*, 2000/13, 66-74.
- Krutwig, Federico: *Vasconia*. Norbait, Buenos Aires, 1963.
- Krutwig, Federico: *Garaldea: Sobre el origen de los vascos*. San Sebastian, Txertoa, 1978.
- Krutwig, Federico: *La nueva vasconia*. Ediciones Vascas, Donostia, 1979
- Laraña, E. – Gusfield, J. (eds): *Los nuevos movimientos sociales*. Madrid, 1994.
- Larronde, Jean-Claude: *El nacionalismo vasco: su origen y su ideología en la obra de Sabino Arana-Goiri*. San Sebastián, Txertoa, 1977.
- Lányi András: Átkelhet-e az ökológia fényes nappal a Múzeum körúton? *Liget*, 2000/13, 55-59.
- Lhande, Pierre: *La emigración vasca*. San Sebastian, Auñamendi, 1971.
- Martínez, Miguel López: *Para entender el poder transversal del movimiento okupa: Autogestión, contracultura y colectivización urbana*. Salamanca, Universidade de Vigo, 2001.
Forrás: <http://www.punksunidos.com.ar/okupa/okupa.doc>
- Martínez, Miguel López: *Okupaciones de viviendas y de centros sociales*. Virus, Barcelona, 2002.
- Martínez, Miguel López: *Viviendas y centros sociales en el movimiento de okupación: Entre la autogestión doméstica y la restructuración urbana*. Universidad de Barcelona, 2003.
Forrás: [www.ub.es/geocrit/sn/sn-146\(107\).htm](http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146(107).htm)
- Melucci, Alberto: ¿Qué hay de nuevo en los movimientos sociales? In: *Laraña, E. – Gusfield, J. eds: Los nuevos movimientos sociales*. Madrid, 1994.
- Neveu, Érik: *Sociología de los movimientos sociales*. Hacer, Barcelona, 2002.
- Paniagua, Juan Antonio: *Etnohistoria y religión en la antropología de Julio Caro Baroja*. Diedycul, S.L. Fuenlabrada, 2003.
- Pastor, Jaime: Movimientos sociales y nuevas demandas políticas: El movimiento por la paz. *Revista de derecho político*, nº 34, 1991.

Pildain Salazar, Maria Pilar: *Ir a América: la emigración vasca a América: (Guipúzcoa 1840-1870)*. Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, San Sebastian, 1984.

Riechmann, Jorge – Fernández Buey, Francisco: *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales*. Barcelona, Paidós, 1994.

Robertson, R.: Globalization. In *Featherstone, M.: Global Modernities*, London, 1995.

Robles, J. M. (comp.): *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones*. Machado, Madrid, 2002.

Rootes, C.: *Environmental Movements: Local, national, and global*. London, Fran CASS, 1999.

Satruestegi, Jose Maria: *Mitos y Creencias*. Egin, Orain, 1995.

SOLIARI@S CON ITOIZ: Itoiz: Una lucha clara y limpia. *HIKA N°67, Bilbao, May, 1996*.

Strabón: *Geographika*. Gondolat, Budapest, 1977.

Tarrow, Sidney: *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Alianza, Madrid, 2004.

Taylor, B. R.: Popular Ecological Resistance and Radical Environmentalism. In *B.R.Taylor ed. Ecological resistance movements*. State of New York University Press, 1996.

Tejerina, Benjamín – Fernández-Sobrado, J.M. – Aierdi, X.: *Sociedad civil, protesta y movimientos sociales en el País Vasco*. Eusko Jaurlaritz-Gobierno Vasco, Vitoria, 1995.

Ugalde, Martín: *Biografía de tres figuras nacionales vascas: Arana-Goiri, Aguirre, Leizaola*. Sendoa, Donostia, 1984.

Yacamán, Carolina: El TAV vasco, cuestionado por los informes oficiales. *Diagonal 2006. 05. 11-14., 16-17*.

Zubiaga, Felix: *Euskal mito-erritoak eta euskara*. Ibaizabal, Amorebieta-Etxano, 2001.

Zubiaga, Félix: *Antiguo Testamento del vascuence*. Erroteta, Amorebieta, 2003.

Zubiaga, Félix: *Euskara mito bizia*. Erroteta, Amorebieta, 2004.

Zubero, Imanol: *Movimientos sociales y alternativas de sociedad*. Hoac, Madrid, 1996.

A Gara folyóirat cikkei

Gara, 2003. június 19. – *Tras el derribo de las tres últimas casas en Itoitz, se convoca una manifestación para el sábado en Agoitz*.

Gara, 2003. szeptember 17. – *Los solidarios se preparan para resistir en Artozki*.

Gara, 2003. június 11. – *La Coordinadora de Itoiz afirma que es “radicalmente falso” que el pantano sea seguro*.

Gara, 2003. január 29. – *Itoiz: Silencio en un valle condenado a vivir pendiente de las sirena*.

Gara, 2003. január 28. – *La Coordinadora de Itoiz califica de “grave” el comienzo del llenado del pantano*.

Elektronikus források

Coordinadora de Itoiz; Oposición popular y batalla legal contra el pantano de Itoitz (1984-2003). Forrás: www.gara.net/dosierrak/gizartea/itoiz/cronologia.php

Ponencia sobre Ecologismo: Algunas reflexiones sobre el Movimiento Ecologista Vasco (MEV). Forrás: www.zutik.org/info/iritziak/Ekologia/23/26.

Resistencia en el Valle de Irati. Comienza el intento de desalojo en la localidad de Artzoki. Forrás: www.rebellion.org/spain/030916itoiz.htm

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont Munkafüzetei

- 1) *A.Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /I./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1. 300,- Ft (29 oldal)
- 2) *A.Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /II./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X. 300,- Ft (29 oldal)
- 3/A) *A.Gergely András*: Forráselemzés: Kopács, táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942). ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 55 8. 300,- Ft (28 oldal)
- 3/B) *A.Gergely András*: Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 56 6. 350,- Ft (35 oldal)
- 4) *A.Gergely András*: Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 57 4. 250,- Ft (24 oldal)
- 5) Szerk.: *A.Gergely András*: Rövid etnoregionális elemzések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 58 2. 450,- Ft (90 oldal)
- 6) *A.Gergely András*: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0. 500,- Ft (98 oldal)
- 7) *Szabó Ildikó*: Közösség szerveződési folyamatok a magyarországi románok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 60 4. 450,- Ft (45 oldal)
- 8) *A.Gergely András*: Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 61 2. 500,- Ft (72 oldal)
- 9) *A.Gergely András*: Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0. 450,- Ft (83 oldal)
- 10) *Boglár Lajos – Papp Richárd – Tarr Dániel – Tóth Bernadett*: Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 63 9. 400,- Ft (51 oldal)
- 11) *A.Gergely András*: Kisebbség – etnikum – regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7. 500,- Ft (139 oldal)
- 12) *A.Gergely András*: Kisebbség – etnikum – regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon? ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 65 5. 500,- Ft (90 oldal)
- 13) *Bindorffer Györgyi*: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5. 450,- Ft (75 oldal)
- 14) *Szabó Ildikó – Horváth Ágnes – Marián Béla*: Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 67 1. 400,- Ft (40 oldal)
- 15) *A.Gergely András*: Közelítések az etnofilmhez. Retusált ösiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 68 X. 400,- Ft (43 oldal)
- 16) *Dudich Ákos – Gál Anasztázia – Molnár Eszter – Németh Rita – Pásztor Zoltán*: Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai-antropológiai dolgozatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 69 8. 450,- Ft (76 oldal)

- 17) *Nemes Nagy József*: Társadalmi térkategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1. 550,- Ft (57 oldal)
- 18) *Kormos Éva*: Albánia: az emberélet fordulói. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 71 X. 350,- Ft (44 oldal)
- 19) *Veres Emese-Gyöngyvér*: Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 72 8. 450,- Ft (53 oldal)
- 20) *Bódi Ferenc*: Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 73 6. 450,- Ft (63 oldal)
- 21) *Horváth B. Ádám – Soltész János*: Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 74 4. 400,- Ft (46 oldal)
- 22) *Szabó Levente – Juhász Levente Zsolt – Király Ildikó*: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2. 400,- Ft (85 oldal)
- 23) *Utasi Ágnes*: Magyar hazától az amerikai otthonig. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 79 5. 450,- Ft (62 oldal)
- 24) *A. Gergely András*: Helyi társadalom – rendszerváltás közben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 80 9. 400,- Ft (53 oldal)
- 25) *Vörös Kinda Klára*: Otthon és itthon. Erdélyi menekült értelmiségiek magyarországi beilleszkedéséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 81 7. 450,- Ft (77 oldal)
- 26) *Hollós Marida*: Pszichológiai antropológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 82 5. 450,- Ft (67 oldal)
- 27) *Demetrovics Zsolt*: Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 83 3. 400,- Ft (71 oldal)
- 28) *Páll Kinga Ágnes*: Alternatívák és félelmek. Magyar és román elképzelések a romániai magyarság helyzetének átértékeléséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 84 1. 450,- Ft (84 oldal)
- 29) *Benke József – Bindorffer Györgyi – Bódis Krisztina – Kézdi Nagy Géza – Papp Richárd*: Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 85 X. 450,- Ft (89 oldal)
- 30) *Laki László*: Periférián – az Alföld közepén. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 86 8. 450,- Ft (79 oldal)
- 31) *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor* szerk.: Rendszerváltás, világképváltozás, mellékutca. Tanulmányok a politikai antropológia és a világkép-elemzések köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 87 6. 450,- Ft (105 oldal)
- 32) *Albert Réka*: Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 88 4. 400,- Ft (67 oldal)
- 33) *Papp Richárd*: Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiái Hargita megyében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 89 2. 450,- Ft (86 oldal)
- 34) *Heltai Gyöngyi*: Szocialista sematizmus. Sematizmus és komédia, definíciók és határaik. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 90 6. 450,- Ft (124 oldal)

- 35) *Szabó Ildikó – Lázár Guy*: Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 91 4. 400,- Ft (49 oldal)
- 36) *Gordos Ágnes*: Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 92 2. 450,- Ft (100 oldal)
- 37) *Lányi Gusztáv*: Politikai pszichológia és politikatudomány. /A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 13 2. 600,- Ft (151 oldal)
- 38) *Szabó Máté*: Védekező helyi társadalom. Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 14 0. 400,- Ft (50 oldal)
- 39) *Barabás Máté*: Közösségek találkozása: Krisna-völgy Somogyvámoson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 15 9. 400,- Ft (40 oldal)
- 40) *Orosz Anett*: Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 29 9. 400,- Ft (55 oldal)
- 41) *Bujdosó Judit*: Határ választ el... /Migrációs tanulmány/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 30 2. 350,- Ft (30 oldal)
- 42) *T.Kiss Tamás*: A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 8. 600,- Ft (187 oldal)
- 43) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /I. Államválság/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 36 1. 500,- Ft (98 oldal)
- 44) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /II. Régiók/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 37 X. 450,- Ft (75 oldal)
- 45) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /III. Civil társadalom/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 500,- Ft (90 oldal)
- 46) *Albert Árpád – Benke József – Gulyás Anett – Kovács Monika – Pásztor Zoltán – Sebestény Anikó – Veres Emese-Gyöngyvér*: Másság – idegenség – elmozdulás. Léthelyzetek az otthonosság és a sehollét között. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 61 2. 400,- Ft (57 oldal)
- 47) *Tasi István*: A vaiznavizmus múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 63 9. 400,- Ft (62 oldal)
- 48) *Fejér Balázs*: Az LSD kultusza: egy budapesti kulturális színpad krónikája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 64 7. 600,- Ft (104 oldal)
- 49) *Járosi Katalin*: Identitásproblémák. Új identitás keresése a taszári repülőezred hivatásos állományánál. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 74 4. 400,- Ft (43 oldal)
- 50) *Farkas Attila Márton*: Buddhizmus Magyarországon, avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 0. 800,- Ft (142 oldal).
- 51) *H. Sas Judit*: „Az új apparátus”. Szomorújáték két részben a XXXIII. kerületi, Tó-városi Önkormányzatról (1990-1994). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 800,- Ft (142 oldal).
- 52) *Fleck Gábor – Virág Tünde*: Egy beás közösség múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 81 7. 600,- Ft (112 oldal).
- 53) *Csanády Márton*: A politikai rendszerváltás társadalomlélektana – avagy szorongások és félelmek a XX. század végi Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 86 8. 450,- Ft (42 oldal).

- 54) *A. Gergely András szerk.*: Filozófiai, történeti és kulturális antropológia. Szöveg és szemelvénygyűjtemény, I/1. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 93 0. 2500.- Ft (261 oldal).
- 55) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, I. Mi a politikai pszichológia? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 89 2. 700.- Ft (52 oldal).
- 56) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, II. Politika testközelben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 90 6. 800.- Ft (85 oldal).
- 57) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, III. Személyiség és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 02 2. 1000.- Ft (112 oldal).
- 58) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IV. Politikai konfliktusok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 03 0. 1000.- Ft (99 oldal).
- 59) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, V. Politikai választás – politikai kampány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 04 9. 1100.- Ft (118 oldal).
- 60) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VI. Tömeg(lélektan) és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 06 5. 800.- Ft (74 oldal).
- 61) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VII. Politikai kultúra és politikai szocializáció. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 07 3. 1200.- Ft (118 oldal).
- 62) *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor szerk.*: Színház, kocsma, légitársaság. Tanulmányok a kultúra antropológiája köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 08 1. 750.- Ft (75 oldal).
- 63) *Bódi Ferenc*: Forradalom után – reform előtt. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 09 X. 950.- Ft (90 oldal)
- 64) *Fábián Gergely*: Munkanélküliség és munkanélküliek a régióban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 11 1. 500.- Ft (42 oldal).
- 65) *Bódi Ferenc – Fábián Gergely – Giczey Péter*: Még mindig örülten. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 12 X. 500.- Ft (45 oldal).
- 66) *Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor szerk.*: Idegen az idegenben. (Kulturális antropológiai tanulmányok). *Szerzők*: Bansar Mohamed, Böszörményi Nagy Katalin, Csige E. Ibolya, Czingel Szilvia, Fülep Anikó, Hajdú Gabriella, Sipos Zsuzsanna, Szövényi Katalin. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 27 8. 1200.- Ft (109 oldal).
- 67) *Horkai Anita*: Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 15 4. 650.- Ft (61 oldal).
- 68) *Csámpai Ottó*: Magyartanítás Zoboralján: egy szociológiai vizsgálat eredményei. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 18 9. 650.- Ft (61 oldal).
- 69) *Németh Ildikó*: A multikulturális nevelés és gyakorlatának elmélete – a magyarországi cigányság tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 24 3. 450.- Ft (43 oldal).
- 70) *Lux Éva*: A vallás kommunikációja, a kommunikáció vallása: a Krisna-vallás. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 31 6. 900.- Ft (94 oldal).
- 71) *Hajnal Virág*: A zentai „foglyok”. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 25 1. 900.- Ft (45 oldal).
- 72) *Mihályfi Márta*: Irányzatok a barcelonai meleg mozgalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 30 8. 750.- Ft (70 oldal).
- 73) *Horváth Gergő*: A Káli-medence „vidéke”, avagy a „vidék” közgondolkodásbeli átértékelődésének egy példája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 34 0. 600.- Ft (70 oldal).

- 74) *Bódis Krisztina*: „Nemzetek utáni” korszak? Szulejmán szultán emlékműve Szigetváron... ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 36 7. 600.- Ft (70 oldal)
- 75) *Böszörményi Nagy Katalin*: Az aszkézis mint liminális folyamat a jávai kultúrában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 40 5. 800.- Ft (75 oldal)
- 76) *Kárpáty Ágnes*: Buddhizmus Magyarországon – avagy avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 67 7. 500.- Ft (50 oldal)
- 77) *A.Gergely András*: Létmódok és kimódolt létek /politikai antropológiai tanulmányok/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 41 3. 1200.- Ft (130 oldal)
- 78) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VIII. Politikai vezetők és arculatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 47 2. 1200.- Ft (105 oldal)
- 79) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IX. Választói magatartás és kampánypsziológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 48 0. 1200.- Ft (92 oldal)
- 80) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, X. Politikai magatartásformák, szimbólumok és hagyományok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 50 2. 1500.- Ft (134 oldal)
- 81) *Csanády András*: A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 56 1. 1700.- Ft (179 oldal)
- 82) *Holló Imola Dalma – Komjáthy Zsuzsa szerk.* Jelen lenni és antropológiát írni: a kutatás és a szöveg talányos viszonya. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 70 7. 1800.- Ft (180 oldal)
- 83) *Korbai Hajnal*: Identitáskereső az ír szigeten. Szelidülhet-e a nacionalizmus nemzeti identitássá? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 59 6. 800.- Ft (74 oldal)
- 84) *A.Gergely András szerk.* „Primitív” kultúrák, ősi hitek, modern genocídium. /Politikai antropológiai források/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 71 5. 800.- Ft (74 oldal)
- 85) *Angyal Mónika*: Euro-identitás Belgiumban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 73 1. 500.- Ft (47 oldal)
- 86) *A.Gergely András*: Tér, idő, határ és átmenet. (Politikai antropológiai esettanulmányok). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 72 3. 1500.- Ft (148 oldal)
- 87) *Szász Antónia*: Parázs. Az asszimilált magyar zsidóság útkeresése. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 64 2. 1300 Ft (123 oldal)
- 88) *Mund Katalin szerk.*: Átalakuló értékrendszerek. /A XXV. OTDK (2001) díjnyertes szociológiai dolgozatai/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 65 2. 2400.- Ft (234 oldal)
- 89) *Szakál Gyula – Udvarhelyi Éva Tessza – A.Gergely András szerk.*: Elitek és piaci kultúraváltások. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 76 6. 1900.- Ft (185 oldal)
- 90) *Antos Balázs – Fiáth Titanilla*: Határsávok. Az identitás meghatározói egy nyugat-magyarországi faluban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 81 2. 1400.- Ft (138 oldal)
- 91) *Kárpáty Ágnes*: A gyász szociológiája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 80 4. 900.- Ft (83 oldal)
- 92) *Fehérvári Marcell*: A nagyváros metafizikája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 78 2. 450.-Ft (39 oldal)
- 93) *Kiss Enikő – Anwar Aimen – Csiszár Anita*: Az ISZLÁM Magyarországon és Közél-Keleten: ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 79 0. 900.- Ft (70 oldal)

- 94) *Vincze Kata Zsófia*: Tradíció, emlékezés, értelmezés. Az egyiptomi kivonulás-történet értelmezése a mai budapesti zsidóság vallásos jelenségeiben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 97 9. 1500.- Ft (116 oldal)
- 95) *Szűcs Balázs*: A jelentések nyomában. Hermeneutika Clifford Geertz kései, teoretikus írásaiban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 90 1. 700.- Ft (54 oldal)
- 96) *Biczó Gábor*: Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 96 0. 800.- Ft (60 oldal)
- 97) *Szakál Gyula – A.Gergely András szerk.*: Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedés-minták. ISSN 1416-8391, ISBN 963 7372 03 2. 1400.- Ft (122 oldal)
- 98) *Károlyi Júlia – Simon Dávid szerk.* Romológia és szociális kirekesztettség. (Szociál-politikai és szociálpedagógiai tanulmányok). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 XX X. Szerkesztés alatt.
- 99) *Horváth Réka – A.Gergely András szerk.*: Szoft montázs. Elméleti közelítések az antropológiai filmhez. ISBN 963 7372 05 9, ISSN 1416-8391 (94 oldal, 1000.- Ft)
- 100) *A.Gergely András szerk.*: Város a képben. Városantropológiai mintázatok Terézváros példáján. ISSN 1416-8391, ISBN 963-7372-06-7, ISBN 978-963-7372-06-3. Szerkesztés alatt.
101. *A.Gergely András*: Tudományterületi áttekintések. Alkalmazott antropológiai és társ-tudások. Melléklet: Az *Etnoregionális Kutatóközpont* kiadványsorozatai. (Áttekintés és rövid ismertető az első tíz évből). ISSN 1416-8391, ISBN 963-7372-46-6, ISBN 978-963-7372-46-9 (254 oldal, 2600.- Ft).
102. *Szakál Gyula*: Civil szektor – társadalmi tőke – önkormányzatiság. /A civil szektor szerepe a társadalmi tőke képződésében, hatékonysága és kapcsolata az önkormányzati szektorral/. ISBN-963 7372 39 3, ISBN 978 963 7372 39 1, ISSN 1416-8391 (98 oldal, 1200.- Ft)
103. *Becze Szabolcs*: Nacionalizmus és ökológiai gondolkodás. A baszk új szociális mozgalmak environmentalista akcionizmusa: az „ökonacionalizmus” mint mozgalom a Szerző választott témája, aki kulturális antropológusként annak elemzésére vállalkozik, hogy a környezetvédő, térségmentő (átfogóbb és nemzetközi használatban is elfogadottá vált) „environmentalista” civiltársadalmi szerveződések miként állnak össze alternatív vagy épp „dekonstruktív” logikájú cselekvési egységgé, s ebben miféle szerepe volt-van-lesz az akciózásnak, a cselekvő kihívásoknak, a civil erőket serkentő és ezzel más, jobbra elbizonytalanodott, periferezálódott, „hanyatlökött” térségeket aktivizáló izmusoknak. Az akcionizmus (vagy akcionizmus) mint politika ebben az értelemben olyan alternatív diplomácia eszköze, egyben olyan társadalmi nyomásgyakorlási program, amelyben az „ökoszociális” túlélési kísérletek csupán az egyik felszín jelenítik meg, ezek mélyén valójában a helyi társadalmak túlélési esélyei laknak. Kutatása Baszkföldön az *izquierda abertzale* (a patrióta baloldal) politikai és szindikalista formáit fogja át, s kitér a vallás, az ökológiai tudatosság, az autonómia és a szeparatista alternatívák kognitív kérdéseire is. ISBN 963 7372 47 4, ISBN 978 963 7372 47 6, ISSN 1416-8391 (73 oldal, 900.- Ft)

A munkafüzetek megrendelhetők:
 MTA Politikai Tudományok Intézete
 H – 1399 BP. Pf. 694/115.
 (Szabó Irén) Tel./fax: 224-67-24, E-mail: szaboi@mtapti.hu

**Az itt közölt kutatási tanulmány témakörében
sorozatunkban megjelent további kiadványok:**

- 1) *A.Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /I./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1. 300,- Ft (29 oldal)
- 2) *A.Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /II./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X. 300,- Ft (29 oldal)
- 6) *A.Gergely András*: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0. 500,- Ft (98 oldal)
- 9) *A.Gergely András*: Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0. 450,- Ft (83 oldal)
- 11-12) *A.Gergely András*: Kisebbség – etnikum – regionalizmus I-II. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7. (500 + 500,- Ft (139 + 90 oldal)
- 13) *Bindorffer Györgyi*: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5. 450,- Ft (75 oldal)
- 17) *Nemes Nagy József*: Társadalmi tércategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1. 550,- Ft (57 oldal)
- 22) *Szabó Levente – Juhász Levente Zsolt – Király Ildikó*: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2. 400,- Ft (85 oldal)
- 29) *Benke József – Bindorffer Györgyi – Bódis Krisztina – Kézdi Nagy Géza – Papp Richárd*: Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 85 X. 450,- Ft (89 oldal)
- 32) *Albert Réka*: Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 88 4. 400,- Ft (67 oldal)
- 35) *Szabó Ildikó – Lázár Guy*: Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 91 4. 400,- Ft (49 oldal)
- 38) *Szabó Máté*: Védekező helyi társadalom. Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 14 0. 400,- Ft (50 oldal)
- 43-44-45) *A.Gergely András*: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /I. Államválság/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 36 1. 500,- Ft (98 + 75 + 90 oldal)
- 58) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IV. Politikai konfliktusok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 03 0. 1000.- Ft (99 oldal).
- 59) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, V. Politikai választás – politikai kampány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 04 9. 1100.- Ft (118 oldal).
- 60) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VI. Tömeg(lélektan) és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 06 5. 800.- Ft (74 oldal).
- 83) *Korbai Hajnal*: Identitáskereső az ír szigeten. Szelidülhet-e a nacionalizmus nemzeti identitássá? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 59 6. 800.- Ft (74 oldal)

84) *A. Gergely András szerk.* „Primitív” kultúrák, ősi hitek, modern genocídium. /Politikai antropológiai források/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 71 5. 800.- Ft (74 oldal)

90) *Antos Balázs – Fiáth Titanilla:* Határsávok. Az identitás meghatározói egy nyugat-magyarországi faluban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 81 2. 1400.- Ft (138 oldal)

102. *Szakál Gyula:* Civil szektor – társadalmi tőke – önkormányzatiság. /A civil szektor szerepe a társadalmi tőke képződésében, hatékonysága és kapcsolata az önkormányzati szektorral/. ISBN 963 7372 39 3, ISBN 978 963 7372 39 1, ISSN 1416-8391 (98 oldal, 1200.- Ft)